

ตารางที่ 55 ร้อยละของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามระดับความยากจน ปี 2541

ระดับความยากจน	รวมทั้งหมด	ภาคเหนือตอนบน			ภาคเหนือตอนล่าง		
		เชียงใหม่	พะเยา	รวม	อุตรดิตถ์	กำแพงเพชร	รวม
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	23.11	23.81	21.62	22.69	18.10	29.13	23.56
0-5	2.36	2.86	0.90	1.85	4.76	0.97	2.88
5-10	1.89	-	4.50	2.31	1.90	0.97	1.44
10-15	2.83	3.81	4.50	4.17	-	2.91	1.44
15-20	4.48	3.81	1.80	2.78	6.67	5.83	6.25
20-25	2.12	2.86	1.80	2.31	1.90	1.94	1.92
25-30	3.54	1.90	3.60	2.78	2.86	5.83	4.33
30-35	3.30	5.71	3.60	4.63	-	3.88	1.92
35-40	5.66	1.90	5.41	3.70	6.67	8.74	7.69
40-45	3.30	0.95	4.50	2.78	3.81	3.88	3.85
45-50	5.90	1.90	9.91	6.02	5.71	5.83	5.77
50-55	6.13	6.67	7.21	6.94	5.71	4.85	5.29
55-60	5.42	6.67	4.50	5.56	5.71	4.85	5.29
60-65	5.90	6.67	4.50	5.56	7.62	4.85	6.25
65-70	3.77	2.86	4.50	3.70	5.71	1.94	3.85
70-75	5.90	7.62	1.80	4.63	9.52	4.85	7.21
75-80	5.66	7.62	5.41	6.48	5.71	3.88	4.81
80-85	1.18	1.90	-	0.93	1.90	0.97	1.44
85-90	2.36	1.90	3.60	2.78	2.86	0.97	1.92
90-95	3.30	4.76	5.41	5.09	1.90	0.97	1.44
95-100	1.42	2.86	0.90	1.85	0.95	0.97	0.96
มากกว่า 100	0.47	0.95	-	0.46	-	0.97	0.48
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
ครัวเรือนรวม	424	105	111	216	105	103	208
เฉลี่ย¹⁾	51.33	55.99	50.41	53.08	52.00	46.55	49.49

หมายเหตุ : ¹⁾ เป็นค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่คิดเฉพาะครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 ขึ้นไป

นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่มีความยากจนมากขึ้นจะมีรายได้จากการส่งเคราะห์เฉลี่ยสูงขึ้นเป็นลำดับด้วย (ตารางที่ 56) ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าความพยายามในการการส่งเคราะห์ประชากรของรัฐได้ถึงมือผู้ยากไร้อย่างเห็นได้อย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีความพยายามในการที่จะช่วยเหลือผู้ยากไร้อีกมาก เช่น โครงการ กข.คจ. หรือโครงการฝึกอบรมอาชีพหรือพัฒนาฝีมือแรงงานต่างๆ ที่ยังไม่สามารถให้ความช่วยเหลือไปถึงผู้ยากไร้อย่างแท้จริงได้ หรือแม้แต่โครงการ THAI-UNCAP ที่ดำเนินงานในพื้นที่ภาคเหนือและประสบความสำเร็จตามหลักการให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการก็ยังไม่สามารถเข้าถึงครัวเรือนยากจนดักดานอย่างแท้จริงได้ (ประเมินจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ณ บ้านเวียงลอ ต.ล่อ อ.จุน จ.พะเยา) ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาด้านการจัดการในระดับหมู่บ้านที่คนยากจนแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือการกำหนดลักษณะของครัวเรือนยากจน¹⁾ ที่ทำให้ครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าเข้าถึงความช่วยเหลือได้มากกว่าครอบครัวยากจนมากๆ

ในด้านรายจ่ายของครัวเรือนที่ยากจนระดับต่างๆ (แสดงโดยค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจน) จำแนกตามภาคและจังหวัดก็มีลักษณะเช่นเดียวกับผลการศึกษาด้านรายได้ กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีระดับความยากจนมากขึ้นจะมีค่าเฉลี่ยรายจ่ายรวมทั้งหมดและรายจ่ายหมวดสำคัญๆ ลดลงอย่างชัดเจน (ตารางที่ 57) แสดงว่าครัวเรือนที่ยากจนมากขึ้นเมื่อมีรายได้ต่ำลงก็จะใช้จ่ายน้อยลง ประเด็นที่น่าสนใจจะอยู่ที่ค่าเฉลี่ยรายจ่ายในหมวดการเกษตรซึ่งครัวเรือนที่ยากจนมากกว่ามีแนวโน้มจะมีค่าใช้จ่ายในการเกษตรโดยเฉลี่ยลดลง แต่เมื่อทดสอบทางสถิติด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนกลับไม่ปรากฏความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งที่มีพื้นที่ทำกินน้อยจึงต้องทำการเกษตรอย่างประณีตหรือแบบเข้มข้น (intensive agriculture) เพื่อให้ได้ผลผลิต (โดยเฉพาะข้าว) มาใช้บริโภคในครัวเรือนให้มากที่สุด ส่วนครัวเรือนยากจนอีกส่วนหนึ่งมีพื้นที่ทำกินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ทราบดีว่าแม้จะทำเกษตรแบบเข้มข้นอย่างไรก็ไม่ได้ผลจึงไม่ลงทุนมากนัก ค่าใช้จ่ายทางการเกษตรจึงมีความแปรผันสูง และน่าจะเป็นลักษณะเฉพาะของคนยากจนมากๆ นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปจะมีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อครัวเรือนติดลบ แต่ก็มิได้แตกต่างจากครัวเรือนกลุ่มอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เนื่องจากความแปรปรวนด้านรายได้และค่าใช้จ่ายของครัวเรือนนั่นเอง

สำหรับครัวเรือนยากจนระดับต่างๆ มีค่าเฉลี่ยของตัวแปรทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ เช่น การเก็บออม การเป็นหนี้ และการกู้ยืมไม่แตกต่างกันมากนัก (ตารางที่ 58) ชี้ให้เห็นว่าถึงแม้ครัวเรือนจะยากจนมากน้อยขนาดใดก็ยังคงมีโอกาสเก็บออม มีหนี้สินค้างชำระ และยังคงกู้เงินในปริมาณที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าครัวเรือนที่ยากจนมากขึ้นมีแนวโน้มที่จะกู้เงินใน ปี 2541 โดยเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากอิทธิพลของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้คนยากจนมากๆ ซึ่งมีโอกาสน้อยอยู่

¹⁾ กรมพัฒนาชุมชนกำหนดให้ครัวเรือนที่ยากจนคือ ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาท/คน/ปีสำหรับช่วงก่อนปี 2541 และปรับเป็น 20,000 บาท/คน/ปีในปี 2541 ในขณะที่รายได้ ณ เส้นความยากจนโดยเฉลี่ยของเขตชนบทอยู่ที่ระดับ 8,000 - 9,000 บาท/คน/ปี เท่านั้น (กรมพัฒนาชุมชน, 2541)

แล้วยังขาดโอกาสหารายได้เพิ่มขึ้น จึงต้องกู้ยืมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะคนที่ได้ชื่อว่ายากจนตกดานที่ขาดแม้แต่โอกาสจะกู้ยืมใคร เพราะไม่มีทางหาเงินมาใช้คืนค่อนข้างแน่นอน

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ครั้วเรือนที่ยากจนคือครั้วเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำกว่าระดับรายได้ ณ เส้นยากจน (poverty line) การพิจารณาดังกล่าวแม้จะสามารถระบุได้ว่าครั้วเรือนใดคือครั้วเรือนยากจน แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าครั้วเรือนใดมีความยากจนในระดับใด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ตัวชี้วัดดังกล่าวไม่สามารถวัดความลึกของความยากจน (depth of poverty) ได้ สำหรับความยากจนตกดาน (ultra-poor หรือ hard-core poor) นั้น จากการศึกษายังไม่พบว่ามีเกณฑ์การชี้วัดไว้อย่างชัดเจน มีเพียง ศาสตราจารย์ นานัด คัควานิ และรองศาสตราจารย์เมธี ครองแก้ว (2541) เท่านั้นที่กล่าวถึงการชี้วัดความยากจนตกดานไว้ โดยกำหนดไว้ว่า **“ครั้วเรือนหรือคนยากจนตกดาน คือ ครั้วเรือนหรือบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจน”** แต่การกำหนดระดับการชี้วัดความยากจนตกดานดังกล่าวยังขาดเหตุผลอธิบายที่ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงความยากจนตกดาน คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าจะต้องเป็นความยากจนในระดับที่ย่ำแย่กว่าความยากจนธรรมดา หรืออีกนัยหนึ่ง คนยากจนตกดานอาจมีความหมายถึง **กลุ่มคนยากจนที่สุดที่ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามตัวชี้วัดความยากจนที่ยอมรับกันโดยทั่วไปดังที่ได้อธิบายไว้ชัดเจนแล้วในบทที่ 2 (หน้า 13)** ความยากจนในระดับนี้จึงเป็นการยากที่จะรอดพ้นจากความยากจนไปได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การวัดการขาดทางเลือกและโอกาสดังกล่าวข้างต้นในเชิงปริมาณเป็นเรื่องยากหรืออาจเป็นไปไม่ได้ แต่การขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ เช่น ไม่มีที่ทำกิน มีที่ทำกินแต่ขาดความอุดมสมบูรณ์ การมีคนพิการ เจ็บป่วย หรือสูงอายุอยู่ในครั้วเรือนทำให้ขาดโอกาสที่จะใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์ หรือการขาดการศึกษาทำให้ขาดโอกาสที่จะได้ทำงานที่มีรายได้สูงหรือเป็นแรงงานที่มีผลิตภาพสูง เป็นต้น จะทำให้บุคคลหรือครั้วเรือนมีรายได้ลดต่ำลง ดังนั้น ในทางเศรษฐกิจ การกำหนดให้คนยากจนตกดานมีระดับรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นยากจนซึ่งต่ำกว่าคนยากจนปกติจึงมีเหตุผลที่น่าจะยอมรับได้ ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ณ ระดับรายได้ที่ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนนั้น สะท้อนถึงการขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ อย่างเหมาะสมกับการที่จะเป็น **“คนยากจนตกดาน”** แล้วหรือไม่ และระดับใดจึงจะเหมาะสม

เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมโดยทั่วไปของมนุษย์ ความต้องการด้านปัจจัยสี่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีพ ในบรรดาปัจจัยสี่เหล่านี้ อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด การที่มนุษย์ได้บริโภคอาหารที่พอเพียงจะทำให้มีสุขอนามัยที่ดี ลดความพิการและโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เป็นกำลังแรงงานที่มีคุณภาพ ตลอดจนการมีสติปัญญาที่จะศึกษาหาความรู้ จึงเป็นที่เชื่อได้ว่า **“หากมนุษย์ได้รับอาหารที่เพียงพอจะเป็นพื้นฐานในการสร้างทางเลือกและโอกาสต่างๆ ในทางตรงกันข้าม หากมนุษย์ได้รับอาหารที่ไม่เพียงพอ ก็จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ตามระดับของความไม่เพียงพอด้านอาหารซึ่งนำไปสู่ความยากจนตกดาน”**

ตารางที่ 56 รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจนและหมวดรายได้ ปี 2541

ช่วงสัดส่วนของความยากจน						
หมวดรายได้	รวมเฉลี่ย	น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
1. รายได้เงินสดจากการเกษตร	5,607.78 (20.11)	12,290.63 (23.74)	4,493.47 (13.51)	7,071.69 (24.08)	3,375.91 (16.05)	1,712.68 (15.04)
1.1 รายได้เงินสดจากพืช	4,732.69 (16.97)	10,154.61 (19.61)	4,138.78 (12.44)	5,612.50 (19.11)	2,995.17 (14.24)	1,552.44 (13.63)
- ข้าว	2,914.10 (10.45)	8,038.42 (15.53)	2,363.27 (7.11)	2,024.44 (6.89)	1,680.68 (7.99)	461.42 (4.05)
- พืชไร่	1,571.94 (5.64)	1,996.60 (3.86)	1,735.71 (5.22)	2,536.45 (8.64)	1,054.15 (5.01)	1,068.98 (9.39)
- ไม้ผล/ไม้ยืนต้น	202.50 (0.73)	100.20 (0.19)	37.76 (0.11)	983.87 (3.35)	140.80 (0.67)	6.30 (0.06)
- พืชผัก	44.15 (0.16)	19.39 (0.04)	2.04 (0.01)	67.74 (0.23)	119.55 (0.57)	15.75 (0.14)
1.2 รายได้เงินสดจากสัตว์/ผลิตภัณฑ์	875.08 (3.14)	2,136.02 (4.13)	354.69 (1.07)	1,459.19 (4.97)	380.74 (1.81)	160.24 (1.41)
- การขายสัตว์ต่าง ๆ	839.23 (3.01)	2,155.41 (4.16)	354.69 (1.07)	1,188.23 (4.05)	380.74 (1.81)	157.87 (1.39)
- การขายปลาและผลิตภัณฑ์ปลา	33.96 (0.12)	36.73 (0.07)	- (0.00)	174.19 (0.59)	- (0.00)	(0.00)
- การขายผลิตภัณฑ์สัตว์ต่าง ๆ	14.86 (0.05)	- (0.00)	- (0.00)	96.77 (0.33)	- (0.00)	2.36 (0.02)
2. รายได้จากการรับจ้าง	15,113.92 (54.21)	26,596.33 (51.37)	18,756.94 (56.39)	15,795.24 (53.78)	12,624.72 (60.02)	6,240.08 (54.81)
2.1 รายได้รวมรับจ้างในเกษตร	12,731.04 (45.66)	22,018.98 (42.53)	14,082.04 (42.34)	14,389.11 (49.00)	10,801.31 (51.35)	5,570.39 (48.92)
2.2 รายได้รวมรับจ้างนอกการเกษตร	2,382.88 (8.55)	4,577.35 (8.84)	4,674.90 (14.06)	1,406.13 (4.79)	1,823.41 (8.67)	669.69 (5.88)
3. รายได้จากการประกอบการ	1,561.93 (5.60)	3,151.02 (6.09)	2,862.71 (8.61)	2,130.65 (7.26)	407.90 (1.94)	355.83 (3.13)
3.1 หัตถกรรม	979.13 (3.51)	1,863.27 (3.60)	1,448.67 (4.36)	1,596.77 (5.44)	367.10 (1.75)	238.27 (2.09)
3.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตร	79.08 (0.28)	159.18 (0.31)	6.12 (0.02)	235.48 (0.80)	0.34 (.)	23.62 (0.21)
3.3 การค้าขาย ประกอบกิจการ	503.72 (1.81)	1,128.57 (2.18)	1,407.92 (4.23)	298.39 (1.02)	40.45 (1.19)	93.94 (0.83)

ตารางที่ 56 (ต่อ)

หมวดรายได้	รวมเฉลี่ย	ช่วงสี่ส่วนของวงความยากจน			
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-80
4. รายได้เงินสดอื่น ๆ	2,604.79 (9.34)	3,274.39 (6.32)	3,758.98 (11.30)	1,935.89 (6.59)	2,875.80 (13.67)
4.1 ผู้สนับสนุนให้	1,511.44 (5.42)	1,556.63 (3.01)	2,155.10 (6.48)	942.74 (3.21)	1,885.68 (8.96)
4.2 หางของป่า	857.23 (3.07)	1,126.94 (2.18)	1,541.84 (4.64)	599.03 (2.04)	926.48 (4.4)
4.3 เสียงโชค	207.35 (0.74)	590.82 (1.14)	11.02 (0.03)	281.21 (0.96)	57.95 (.28)
4.4 ค่าเช่าต่าง ๆ	28.77 (0.10)	- (0.00)	51.02 (0.15)	112.90 (0.38)	5.68 (.03)
รวมรายได้เงินสดของครัวเรือน	24,888.41 (89.27)	45,312.37 (87.52)	29,872.10 (89.81)	26,933.47 (81.71)	19,284.32 (91.68)
5. รายได้ที่ไม่ใช่เงินสด	2,831.65 (10.16)	6,449.06 (12.46)	3,290.12 (9.89)	2,434.13 (8.29)	1,532.22 (7.28)
5.1 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากพืช	2,729.04 (9.79)	6,276.92 (12.12)	3,140.53 (9.44)	2,364.45 (8.05)	1,459.60 (6.94)
5.2 รายได้ที่ไม่ใช่เงินสดจากสัตว์	102.61 (0.37)	172.14 (0.33)	149.59 (0.45)	69.68 (0.24)	72.61 (.35)
รวมรายได้รวมของครัวเรือน	27,720.06 (99.42)	51,761.43 (99.97)	33,162.22 (99.71)	29,367.60 (100.00)	20,816.53 (98.96)
6. รายได้จากทางสงเคราะห์	161.08 (0.58)	14.29 (0.03)	97.96 (0.29)	- (0.00)	218.18 (1.04)
6.1 เงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ	141.04 (0.51)	14.29 (0.03)	97.96 (0.29)	- (0.00)	150.00 (.71)
6.2 เงินจากประชาสงเคราะห์	20.05 (0.07)	- (0.00)	- (0.00)	- (0.00)	68.18 (.32)
รวมได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน	27,881.15 (100.00)	51,775.72 (100.00)	33,260.18 (100.00)	29,367.60 (100.00)	21,034.72 (100.00)
รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี	7,860.83	16,118.16	9,351.06	7,681.64	5,290.74
หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของรายได้รวมทั้งหมดของครัวเรือน					
					2,782.40

ตารางที่ 57 รายจ่ายเฉลี่ยของครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจนและหมวดรายจ่าย ปี 2541

หมวดรายจ่าย	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
1. รายจ่ายในการเกษตร	3,376.42 (13.55)	6,431.93 (17.83)	3,461.47 (12.16)	4,459.58 (17.36)	1,902.78 (8.89)	1,478.11 (8.70)
1.1 ค่าวัสดุการเกษตรอื่น ๆ	695.21 (2.79)	1,447.11 (4.01)	798.98 (2.81)	898.63 (3.50)	331.72 (1.55)	227.54 (1.34)
1.2 ค่าจ้างแรงงานสัตว์/เครื่อง	596.14 (2.39)	1,253.57 (3.47)	451.18 (1.59)	790.50 (3.08)	339.49 (1.59)	227.72 (1.34)
1.3 ค่าจ้างแรงงานคน	592.29 (2.38)	903.60 (2.50)	832.65 (2.93)	1,382.26 (5.38)	247.05 (1.15)	112.91 (0.66)
1.4 ค่าดอกเบี้ย	426.62 (1.71)	814.56 (2.26)	377.41 (1.33)	182.53 (0.71)	515.57 (2.41)	203.78 (1.20)
1.5 ค่าอาหารสัตว์ ค่าผสมพันธุ์	380.67 (1.53)	492.14 (1.36)	653.71 (2.30)	625.81 (2.44)	277.90 (1.30)	140.85 (0.83)
1.6 ค่าอุปกรณ์และการดูแล	307.33 (1.23)	762.04 (2.11)	113.37 (0.40)	54.19 (0.21)	41.08 (0.19)	339.37 (2.00)
1.7 ค่าพันธุ์พืช	189.21 (0.76)	322.61 (0.89)	29.59 (0.10)	385.16 (1.50)	46.60 (0.22)	151.02 (0.89)
1.8 ค่าภาษีและค่าเช่าที่ดิน	188.45 (0.76)	434.24 (1.20)	204.57 (0.72)	140.50 (0.55)	103.39 (0.48)	74.91 (0.44)
1.9 ค่าขนส่งผลผลิต	0.47 (0.00)	2.04 (0.01)	- (0.0)	- (0.00)	(0.00)	(0.00)
2. รายจ่ายในการครองชีพ	21,540.83 (86.45)	29,644.02 (82.17)	25,003.92 (87.84)	21,233.42 (82.64)	19,500.15 (91.11)	15,515.91 (91.30)
2.1 ค่าอาหาร	12,198.96 (48.96)	16,476.78 (45.67)	15,429.65 (54.20)	11,979.44 (46.63)	9,940.92 (46.45)	9,323.26 (54.86)
2.1.1 ค่าข้าวสาร	4,100.75 (16.46)	3,297.42 (9.14)	5,694.43 (20.0)	3,808.06 (14.82)	3,999.58 (18.69)	4,318.75 (25.41)
2.1.2 ค่าอาหาร	8,098.21 (32.50)	13,179.36 (36.53)	9,735.22 (34.20)	8,171.37 (31.80)	5,941.34 (27.76)	5,004.51 (29.45)
2.2 ค่าใช้จ่ายในการศึกษา	1,470.71 (5.90)	1,679.35 (4.66)	1,286.65 (4.52)	1,361.73 (5.30)	1,783.36 (8.33)	1,217.30 (7.16)
2.3 ค่าไฟฟ้าอื่น ๆ	1,031.79 (4.14)	1,151.23 (3.19)	1,192.47 (4.19)	1,043.19 (4.06)	1,134.82 (5.30)	800.69 (4.71)
2.4 ค่าใช้จ่ายตามประเพณี	940.01 (3.77)	1,358.37 (3.77)	753.27 (2.65)	863.47 (3.36)	1,095.17 (5.12)	619.09 (3.64)
2.5 ค่ามุงชักรอก สู้อื่น ๆ	922.30 (3.70)	1,079.81 (2.99)	993.18 (3.49)	891.69 (3.47)	1,037.51 (4.85)	708.52 (4.17)

ตารางที่ 57 (ต่อ)

หมวดรายจ่าย	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนของว่างความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
2.6 ค่าเชื้อเพลิง	851.25 (3.42)	1,267.08 (3.48)	1,145.86 (4.03)	1,049.29 (4.08)	717.41 (3.35)	420.46 (2.47)
2.7 ค่าสรา บุหรี่ หมากพลู เสี่ยง	662.68 (2.66)	771.27 (2.14)	700.61 (2.46)	767.35 (2.99)	795.38 (3.72)	421.20 (2.48)
2.8 ค่ารักษาพยาบาล	625.31 (2.51)	1,164.17 (3.23)	343.08 (1.21)	436.73 (1.70)	592.74 (2.77)	433.02 (2.55)
2.9 ค่าก่อสร้างและซ่อมแซมที่อยู่	521.82 (2.09)	951.68 (2.64)	426.53 (1.50)	386.05 (1.50)	483.30 (2.26)	319.87 (1.88)
2.10 ค่าผ่อนส่งเครื่องใช้ต่าง ๆ	508.75 (2.04)	522.65 (1.45)	1,011.43 (3.55)	534.84 (2.08)	732.95 (3.42)	135.98 (0.80)
2.11 ค่าอาหาร พาหนะเมื่อไปนอก	463.55 (1.86)	897.26 (2.49)	436.59 (1.53)	493.74 (1.92)	252.02 (1.18)	271.11 (1.60)
2.12 ค่าเครื่องแต่งกาย	410.42 (1.65)	554.45 (1.54)	452.29 (1.59)	535.23 (2.08)	350.74 (1.64)	263.57 (1.55)
2.13 ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล	403.35 (1.62)	510.26 (1.41)	302.92 (1.06)	618.42 (2.41)	389.51 (1.82)	264.20 (1.55)
2.13.1 ค่าเครื่องสำอาง	202.45 (0.81)	208.68 (0.58)	142.39 (0.50)	378.84 (1.47)	213.70 (1.00)	126.89 (0.75)
2.13.2 ค่าเสริมสวย ตัดผม	200.90 (0.81)	301.57 (0.84)	160.53 (0.56)	239.58 (0.93)	175.81 (0.82)	137.31 (0.81)
2.14 ค่าดอกเบี้ย ใช้นี้	304.39 (1.22)	536.33 (1.49)	455.92 (1.60)	163.23 (0.64)	145.45 (0.68)	245.98 (1.45)
2.15 ใช้นี้หนี้ทางการเกษตร	161.32 (0.65)	508.16 (1.41)	73.47 (0.26)	64.52 (0.25)	29.55 (0.14)	66.14 (0.39)
2.16 ค่าเช่าที่อยู่อาศัย	38.44 (0.15)	146.94 (0.41)	- (0.0)	25.81 (0.10)	(0.00)	2.36 (0.01)
2.17 ค่าใช้จ่ายในการประกอบ	13.21 (0.05)	57.14 (0.16)	- (0.0)	- (0.00)	- (0.00)	(0.00)
2.18 ค่าน้ำดื่ม	8.27 (0.03)	18.86 (0.05)	- (0.0)	18.71 (0.07)	5.68 (0.03)	- (0.00)
2.19 ค่าบันเทิงจรรย์	4.29 (0.02)	2.24 (0.01)	- (0.0)	- (0.00)	13.64 (0.06)	3.15 (0.02)
รวมรายจ่ายทั้งหมด	24,917.24 (100.00)	36,075.95 (100.0)	28,465.39 (100.0)	25,693.00 (100.00)	21,402.93 (100.00)	16,994.02 (100.00)
รายได้สุทธิของครัวเรือน	132.25	9,250.70	1,504.67	1,240.47	- 1,900.43	- 6,566.09

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงค่าร้อยละของรายจ่ายรวมทั้งหมด

ตารางที่ 58 เงินออม และหนี้สินรวมทั้งหมด และเงินกู้เฉพาะปี 2541 เฉลี่ยต่อครัวเรือนยากจนในชนบท
ภาคเหนือ จำแนกตามช่วงสัดส่วนความยากจน ปี 2541

รายการ	รวมเฉลี่ย	ช่วงสัดส่วนช่องว่างความยากจน				
		น้อยกว่า 0	0-20	20-40	40-60	มากกว่า 60
เงินออมรวมทั้งหมด	359.23 (67)	610.61 (18)	319.59 (07)	788.55 (18)	172.90 (11)	100.08 (14)
หนี้สินรวมทั้งหมด	10,971.19 (244)	17,407.24 (50)	6,654.24 (25)	8,947.03 (33)	11,526.08 (47)	8,274.07 (69)
เงินกู้รวมทั้งหมด	5,830.95 (191)	5,437.35 (43)	5,318.37 (22)	3,601.13 (28)	5,602.44 (45)	7,579.35 (25)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงจำนวนครัวเรือนที่มีการเก็บออม เป็นหนี้ และกู้เงินในปี 2541

ข้อพิจารณาข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า การใช้รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารซึ่งมีค่าต่ำกว่า ร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนปกติเพื่อชี้วัด "ความยากจนดักดาน" จึงเป็นทางเลือกที่มีเหตุผล น่ายอมรับได้มากกว่า แม้จะมีประเด็นที่อาจโต้แย้งว่า หากครัวเรือนมีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน ต่ำกว่า ระดับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารก็จริง แต่หากมีการกั๊ยืมเงินมาใช้บริโภคจนได้รับอาหารตามความ เพียงพอแก่ความต้องการแล้ว ก็ไม่น่าจะจัดว่าเป็นคนยากจนดักดาน หรือบุคคลที่มีรายได้สูงกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหาร แต่มีการอดออมและบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการ (ตามเส้นความยากจน ด้านอาหาร) ก็น่าจะจัดเป็นว่าคนยากจนดักดาน คำอธิบายสำหรับข้อโต้แย้งดังกล่าวก็คือ การกั๊ยืมเงินเพื่อการ บริโภคจะเป็นภาระที่ต้องชำระคืนในอนาคต การมีรายได้ที่ต่ำอยู่แล้วจะทำให้บุคคลหรือครัวเรือนต้องลดการ บริโภคในอนาคตลง แม้ในอนาคตจะมีโอกาสมีรายได้เพิ่มมากขึ้นซึ่งก็ไม่มีผลในระยะสั้น¹⁾ และขาดความ ยั่งยืน จึงยังจัดว่าเป็นครัวเรือนยากจนดักดาน ส่วนการที่บุคคลที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร แต่จ่ายค่าอาหารต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร ซึ่งตามแนวความคิดแล้วจะมีผลกระทบต่อการขาดทาง เลือกและโอกาสในปัจจุบันทันที แต่รายได้ที่เหลืออยู่จะสามารถนำไปใช้สร้างโอกาสอื่น ๆ มาชดเชยโอกาสที่ สูญเสียไปได้มากกว่า จึงไม่จัดว่าเป็นกรณีของคนยากจนดักดาน

การศึกษานี้ได้พยายามประเมินว่าควรจำแนกความยากจนดักดานโดยใช้แนวความคิดที่เสนอ ใหม่ข้างต้น ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไปเป็น "คนยากจนดักดาน" หรือควรจะใช้แนวความคิดการชี้วัดความยากจนดักดานตามข้อเสนอของศาสตราจารย์นันท์ คัคควานิ และ รองศาสตราจารย์เมธี ครองแก้ว ซึ่งกำหนดให้ผู้ที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 20 ขึ้นไปก็ ถือว่าเป็นคนยากจนดักดานจึงจะเหมาะสม

ตามหลักการแล้ว ข้อเสนอการชี้วัดความยากจนดักดานโดยกำหนดให้สัดส่วนช่องว่างความ ยากจนที่ร้อยละ 40 ขึ้นไป (หรือมีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ของรายได้ ณ เส้นยากจนลงไปซึ่งสอดคล้องกับ

¹⁾ ในระยะยาวหากครัวเรือนหรือบุคคลมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจริงก็จะหลุดพ้นจากความยากจนดักดาน ทำให้สิ้นเชื้อ โดยเฉพาะสิ้นเชื้อเพื่อการบริโภคยังคงมีบทบาทในการจัดความยากจนดักดานได้

รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหาร) มีความน่าเชื่อถือและน่าจะยอมรับได้มากกว่าการใช้สัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับ 20 ขึ้นไป (หรือมีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 80 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนลงไป) เนื่องจากมีเหตุผลด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐานสอดคล้องกับการขาดโอกาสและทางเลือกซึ่งเป็นพื้นฐานของความยากจนตกดานมากกว่า แต่ความมั่นใจจะเพิ่มขึ้นเมื่อมีข้อมูลยืนยันข้อเท็จจริงส่วนนี้ การศึกษานี้ได้จำแนกครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนโดยแบ่งเป็นช่วงๆ ละ 5 พบว่า การกระจายของครัวเรือนตามช่วงต่างๆ ของสัดส่วนความยากจนค่อนข้างสม่ำเสมอ (ตารางที่ 55 และรูปที่ 3) แสดงว่าการกระจายของครัวเรือนตัวอย่างตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนนี้ไม่สนับสนุนแนวคิดใดๆ ในการกำหนดการชี้วัดความยากจนตกดานอย่างชัดเจน

ตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มหภาค รายได้เป็นปัจจัยกำหนดการบริโภค แม้ไม่มีรายได้เลยบุคคลก็ยังคงต้องมีการบริโภคซึ่งเป็นระดับการบริโภคระดับต่ำสุดตามความต้องการพื้นฐานนั่นเอง สำหรับครัวเรือนหรือคนยากจนมากๆ มักพบว่า เมื่อรายได้ลดลงต่ำลงก็จะลดค่าใช้จ่ายลง โดยลดรายจ่ายส่วนที่ไม่จำเป็นออกไปก่อน จนท้ายที่สุดหากรายได้ยังไม่พอเพียงก็จะตัดรายจ่ายส่วนจำเป็นแต่มีความสำคัญน้อยกว่าลง ดังปรากฏจากผลการสำรวจภาคสนามว่า คนที่ยากจนมากๆ บางรายไม่เคยบริโภคน้ำมัน หรืออาหารทอด หรือเนื้อสัตว์ อาทิ เนื้อหมูเลย บางรายกินข้าวกับน้ำปลาหรือต้องกินน้ำพริกผักต้มอยู่เป็นประจำ หรือหาอาหารจากป่าตามฤดูกาล เช่น ไข่มดแดง และผักหวาน เป็นต้น จึงเป็นการเหมาะสมที่จะพิจารณารายจ่ายในการบริโภคที่ครัวเรือนจ่ายจริงเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารด้วย การศึกษานี้จึงได้คำนวณสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ตามสูตรในสมการที่ (4) ดังอ้างแต่ต้น (บทที่ 3.3) มาประกอบการพิจารณาด้วย

การศึกษาการกระจายตัวของครัวเรือนตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนและสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารพบว่า กลุ่มครัวเรือนตัวอย่างทุกกลุ่มที่แบ่งตามค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนจะมีจำนวนครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์ ซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่จ่ายค่าอาหารมากกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร มีสัดส่วนอยู่ระหว่างร้อยละ 6 – 64 (ตารางที่ 59) จะเห็นว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารน้อยกว่า หรือเท่ากับศูนย์ของกลุ่มผู้มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป มีค่าใกล้เคียงกันมาก (ร้อยละ 5.7 และ 6.3) น่าจะจัดเป็นกลุ่มเดียวกันได้ ซึ่งเมื่อทำการทดสอบความแตกต่างค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารของกลุ่มครัวเรือนที่แบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจนก็พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ยกเว้นกลุ่มที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไป (ตารางที่ 60) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนระหว่างร้อยละ 40 – 60 และมากกว่าร้อยละ 60 ขึ้นไปมีค่าเท่ากันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นกลุ่มครัวเรือนที่ไม่ได้บริโภคอาหารตามความต้องการ (ตามเส้นความยากจนด้านอาหาร) อยู่ในระดับเดียวกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า สัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารเฉลี่ยของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนร้อยละ 20 – 40 มีค่าสูงถึงร้อยละ 29 ในขณะที่ค่าสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหารเฉลี่ยของกลุ่มครัวเรือนที่มีค่าสัดส่วนความยากจนร้อยละ 0 – 20 มีค่าเพียงประมาณร้อยละ 5 (ตารางที่ 60) ซึ่งกล่าวได้ว่าครัวเรือนเหล่านี้โดยเฉลี่ยได้รับโภชนาการตามความต้องการของร่างกาย (ไม่ขาดแคลนอาหาร) ครัวเรือนทั้งสองกลุ่มนี้มีรายได้สูงกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารจึงสามารถนำรายได้ที่อดออมไว้หรือเหลืออยู่ไปสร้างทางเลือกและโอกาสอื่นอีกได้ การศึกษาตัวแปรทางเศรษฐกิจอื่นๆ ของกลุ่มที่มีการแบ่งกลุ่มดังกล่าวข้างต้นนี้ (ตารางที่ 61) ก็ไม่พบความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่ชัดเจนนัก ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะกำหนดเส้นจุดแบ่งแยกความยากจนดังกล่าวได้อย่างเด่นชัด แต่ถ้าหากต้องการที่จะแบ่งแยกให้ได้ การกำหนดความยากจนดังกล่าวด้วยรายได้ ณ ระดับเส้นความยากจนด้านอาหารจะมีความเหมาะสมทั้งในแง่หลักการและเหตุผล และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของครัวเรือนตัวอย่างมากกว่าวิธีที่เสนอโดยศาสตราจารย์นาค คัควานิ และรองศาสตราจารย์เมรี ครองแก้ว

ตารางที่ 59 จำนวนครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือ จำแนกตามช่วงของสัดส่วนช่องว่างด้านความยากจน และด้านค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ปี 2541

สัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร	สัดส่วนช่องว่างความยากจน				
	น้อยกว่า 0	0 - 20	20 - 40	40 - 60	มากกว่า 60
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 0	63 (64.29)	21 (42.86)	10 (16.12)	5 (5.68)	8 (6.30)
มากกว่า 0	35 (35.71)	28 (57.14)	52 (83.87)	83 (94.32)	119 (93.70)
รวม	98 (100.00)	49 (100.00)	62 (100.00)	88 (100.00)	127 (100.00)

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บแสดงร้อยละของแต่ละกลุ่มที่แบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน ซึ่งเมื่อทดสอบความสัมพันธ์ด้วย Chi Squares Test พบว่า มีความสัมพันธ์กันที่ระดับนัยสำคัญต่ำกว่า 1 เปอร์เซนต์

ตารางที่ 60 ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารและผลการทดสอบความแตกต่างทางสถิติระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่แบ่งกลุ่มตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน ปี 2541

กลุ่มครัวเรือนแบ่งตามสัดส่วนช่องว่างความยากจน	ค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างค่าใช้จ่ายด้านอาหาร	ผลการทดสอบค่าสถิติด้วย ANOVA และจำแนกโดย DMRT ¹⁾
น้อยกว่าหรือเท่ากับศูนย์	-33.39	d
0 - 20	4.73	c
20 - 40	28.94	b
40 - 60	45.47	a
มากกว่า 60 ขึ้นไป	50.28	a

หมายเหตุ : ¹⁾ อักษรที่เหมือนกันหมายถึงค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 5 เปอร์เซนต์

ตารางที่ 61 ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยตัวแปรต่างๆ ระหว่างกลุ่มครัวเรือนยากจนในชนบทภาคเหนือที่มีค่าสัดส่วนช่องว่างความยากจนช่วงต่างๆ ในปี 2541 ด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนและทดสอบด้วย Duncan Multiple Range Test (DMRT)

ตัวแปรที่เปรียบเทียบ	สัดส่วนช่องว่างความยากจน				
	น้อยกว่า 0	0 - 20	20 - 40	40 - 60	มากกว่า 60
ปริมาณเงินฝาก	610.61a	319.59a	788.55a	172.90a	100.08a
หนี้สินรวม	17,407.24a	6,654.24b	8,947.03ab	11,526.08ab	8,274.07ab
รายได้จากการรับจ้าง	26,596.33a	18,756.94b	15,795.24bc	12,624.72c	6,240.08d
รายได้เงินสดจากการเกษตร	12,209.63a	4,493.47b	7,071.69ab	3,375.91b	1,712.68b
รายได้รวมทั้งหมด	51,775.72a	33,260.18b	29,367.60b	21,034.72c	11,385.76d
ค่าครองชีพ	29,644.02a	25,003.92b	21,233.42bc	19,500.15cd	15,515.91d
รายจ่ายรวม	36,075.95a	28,465.39b	25,693.00b	21,402.93bc	16,994.02c
รายได้สุทธิ	9,250.70a	1,504.67b	1,240.47b	-1,900.43b	-6,566.09c

หมายเหตุ : อักษรตามตัวเลขที่เหมือนกันหมายถึง ค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 5 เปอร์เซนต์

4.4.2 การจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพกับความยากจน

ปัจจัยของความยากจนตกตาดันไม่ได้มีแต่เฉพาะแต่ปัจจัยหรือภาวะทางเศรษฐกิจดังกล่าวแล้วเท่านั้น ยิ่งกว่านั้นเมื่อพิจารณาถึงความยากจนในเชิงเศรษฐกิจ ยังพบว่าเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ครัวเรือนยากจนมากที่สุดหรือมากกว่าจะกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ทำกินที่มีลักษณะทางกายภาพเป็นที่สูงสลับลูกเนิน ที่ลาดเชิงเขา ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ พื้นที่แห้งแล้งขาดแคลนน้ำ ดังที่พบอยู่ในพื้นที่ตัวอย่างศึกษาของจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดอุตรดิตถ์ ในขณะที่ครัวเรือนยากจนน้อยกว่าจะอาศัยทำกินในเขตพื้นที่ราบตัวอย่างศึกษาในจังหวัดกำแพงเพชรและพะเยาเป็นส่วนใหญ่ (บทที่ 4.4.1)

สำหรับผลการศึกษาในด้านนี้โดยตรง หรือที่มุ่งประเด็นสภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินหรือที่ผลิตทางการเกษตรที่สำคัญกับทรัพยากรลุ่มน้ำ ดิน - น้ำ - ป่าไม้ ว่ามีความอุดมสมบูรณ์และเอื้อต่อการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมของคนไทยทั้งประเทศหรือในทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเหนือที่เป็นภาคของต้นน้ำลำธารสำคัญ การใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อการผลิตจึงไม่ได้พิจารณาเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของปัจจัยทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาในแง่การใช้เชิงอนุรักษ์ควบคู่หรือร่วมไปด้วยกัน แม้จะมีความชัดเจนว่าประชากรและครัวเรือนยากจนตกตาดันนั้นแทบจะทั้งหมดไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีก็เล็กน้อยไม่เพียงพอในเชิงที่ก่อให้เกิดธุรกิจใดๆ เพราะจะเป็นแรงงานรับจ้างเกษตรหรือทั่วไปที่ไม่มีหลักแหล่งแน่นอน ยิ่งกว่านั้นลักษณะดินที่พบในพื้นที่ทำกินของครัวเรือนยากจน มีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์ต่ำ

ขาดความอุดมสมบูรณ์ หน้าดินแห้งแล้ง ขาดน้ำ และถ้าเป็นดินบนพื้นที่สูง หน้าดินจะถูกกัดเซาะพังทลาย เสื่อมโทรมจากการเปิดหน้าดินด้วยวิธีทางเผา และทำเกษตรผิดวิธี ข้างซ้ายขาดมาตรการอนุรักษ์ ผลผลิตข้าวที่ได้ในพื้นที่เหล่านี้จึงต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาคเหนือในปีเดียวกัน (นาปี 403 กก./ไร่ และนาปรัง 671 กก./ไร่) คือ เพียงมากกว่า 100 กก./ไร่ ส่วนใหญ่ และรายได้สูงสุดเพียง 400 กก./ไร่ ปัญหาที่มีผลกระทบต่อดินทางการเกษตรของครัวเรือนยากจนเหล่านี้ ไม่ว่าจะรับจ้างทำเกษตรหรือทำเองก็ตาม ก็คือ ความขาดแคลนทั้ง **แหล่งน้ำและปริมาณน้ำ**ในพื้นที่ที่ประชากรและครัวเรือนยากจนยืนยันชัดเจนโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ทั้งน้ำเพื่อการเกษตรและน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค จะพึ่งน้ำฝน (น่าน้ำฝน) อย่างในฤดูฝนไม่ได้หรือไม่มีให้พึ่ง แม้แต่น้ำจากบ่อขุดหรือบ่อน้ำตื้นที่เป็นแหล่งน้ำใช้สำคัญที่ลดปริมาณลงจนขาดแคลนหรือไม่พอใช้ในหลายพื้นที่ หรือในทางตรงข้ามที่บางพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝนจนถึงขั้นผลผลิตเสียหาย ในขณะที่การรวมกลุ่มกันบริหารจัดการจัดการน้ำในพื้นที่ทำกินของครัวเรือนยากจนไม่พบว่ามีนัยสำคัญแต่ประการใด เช่นเดียวกับเรื่องคุณภาพน้ำที่ประชากรและครัวเรือนยากจนตระหนักกันเล็กน้อยมาก ต่ำกว่าร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด

อย่างไรก็ดีในการเปิดหน้าดินเพื่อทำการเกษตรบนพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะพื้นที่สูง ลาดเขา เขิงเขา เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นการทำลาย **ทรัพยากรป่าไม้**ที่ช่วยอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร และพื้นที่บริเวณนั้นๆ ให้ชุ่มชื้น และอุดมสมบูรณ์ ประชากรและครัวเรือนยากจนได้ยืนยันในประเด็นปัญหานี้หรือสภาพป่าที่หายไปกับส่วนที่เหลือซึ่งเสื่อมโทรมส่วนใหญ่ คือ เหลืออยู่ในสภาพดีไม่ถึง 1 ใน 3 หรือเพียงร้อยละ 30 ในขณะที่ร้อยละของป่าที่จำเป็นต้องเหลือในพื้นที่ให้เหมาะสมเชิงวิชาการหรือเหมาะสมเชิงกายภาพพื้นที่ของประเทศในภาพรวมคือ ร้อยละ 40 และเฉพาะภาคเหนือตามแนวคิดของนักวิชาการด้านป่าไม้ดังอ้างแต่แรกว่าจำเป็นต้องมีป่าเหลืออยู่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่ที่ทราบกันดีว่าเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารสำคัญของประเทศ

สรุปแล้วกายภาพของพื้นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของประชากรและครัวเรือนยากจนดักดานนั้น มีลักษณะที่ต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของประเทศ และภูมิภาคของตนในภาพรวม ไม่ว่าจะเป็นดินที่ค่อนข้างเลว ไม้ อุ่มน้ำ แห้งแล้ง หรือในทางตรงข้าม ป่าที่ปกคลุมให้ความชุ่มชื้นก็ถูกเปิดทำลายจนเสื่อมโทรมส่วนใหญ่ ดังนั้น แหล่งและปริมาณน้ำที่อาศัยแต่น้ำฝนส่วนใหญ่ทั้งเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค จึงยิ่งทวีความรุนแรงโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ยิ่งกว่านั้นความยากจนมากๆ ก็น่าจะมีส่วนให้ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญหรือตระหนักกับมาตรการจัดการและอนุรักษ์กายภาพของพื้นที่ทั้งดิน – น้ำ – และป่าไม้มากนัก ปกติแล้วก็จะมุ่งเพียงหาของเข้าปากท้องของตนและครอบครัว (ถ้ามี) เพื่อเพียงให้อยู่รอดเป็นวันๆ ไปมากกว่า

4.4.3 ความจนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางสังคมกับความยากจน

การเป็นครัวเรือนหรือสมาชิกของครัวเรือนยากจนดักดานนั้น นอกจากจะมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับข้อจำกัดและความด้อยโอกาสในการประกอบอาชีพหลักและเสริมหรือการทำมาหากินโดยรวม มีรายได้เงินสดติดลบหรือมีภาวะหนี้สิน รวมทั้งการประสบกับพื้นที่ทำมาหากินยังเสื่อมโทรม แห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้ง หรือถูกซ้ำเติมด้วยสภาพน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนในบางพื้นที่แล้ว

ครัวเรือนหรือสมาชิกครัวเรือนเหล่านี้ ยังเผชิญกับปัญหาทางสังคมได้หลากหลาย ซึ่งในประเด็นนี้จะได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับความยากจนทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม การศึกษา วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และการเมืองหรือนโยบายของรัฐกับการมีส่วนร่วม ร่วมกันไปด้วยพร้อมๆ กัน เพราะปัจจัยทางสังคมหรือที่เกี่ยวข้องกับสังคมดังกล่าวล้วนแล้วแต่มีส่วนสร้างหรือเสริมวิกฤตให้กับความยากจนตกดานหรือคนและครัวเรือนที่ยากจนตกดานมากน้อยตามระดับของความวิกฤตในแต่ละพื้นที่หรือสังคมนั้นเอง

4.4.3.1 สภาพของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและการศึกษาของครัวเรือนและประชากรยากจนตกดาน

ผลการศึกษาพบว่า ในภาคเหนือหรือชนบทภาคเหนือนั้นครัวเรือนและสมาชิกครัวเรือนที่ยากจนตกดาน ที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป หรือรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ณ เส้นความยากจน หรือรายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยรวมของภาค (7,535 บาท/คน/ปี ในปี 2541/42) และบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการนั้น คือ ครัวเรือนที่มีลักษณะเป็นครัวเรือนเดี่ยวส่วนใหญ่ เกิน 4 ใน 5 หรือมากกว่าร้อยละ 85 ส่วนที่เหลือเป็นครัวเรือนขยายที่มีสมาชิกครัวเรือนมากกว่า 4 คน กรณีเป็นครัวเรือนเดี่ยว จะมีลักษณะที่เด่นชัด 2 – 3 ประการ คือ เป็นม่าย ผู้สูงอายุ และผู้พิการ ซึ่งมักจะช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ไร้ที่พึ่งพิง ส่วนครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยายที่มีสมาชิกเกิน 4 คน/ครัวเรือน สมาชิกยังเป็นภาระพึ่งพิงกับหัวหน้าครัวเรือนในฐานะผู้เยาว์ที่ยังอยู่ในวัยเรียนและผู้สูงอายุ และบางครอบครัวยังมีสมาชิกที่พิการ ดิทยาเสพติด หรือมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสังคม ที่หัวหน้าครัวเรือนต้องช่วยดูแลและรับผิดชอบ

หัวหน้าครัวเรือนเองเป็นผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือเรียนไม่จบระดับประถมศึกษา ไม่มีอาชีพหลักเป็นหลักแหล่ง ส่วนใหญ่รับจ้างทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไป ร่วมไปพร้อมๆ กันกับการไปหาของป่ามาบริโภคและขายส่วนเหลือ ด้วยลักษณะหาเช้ากินค่ำ ได้ค่าจ้างแรงงานต่ำ ไม่มีอาชีพรองหรืออาชีพเสริม ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีที่ดินหรือไม่มีที่ดินทำกิน ที่มีอยู่บ้างก็เป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ทำเกษตรไม่ได้ผล หรือได้ผลผลิตต่ำ อาทิ ข้างนาปีหรือข้าวในฤดูฝน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และอ้อย เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องด้วยสภาพพื้นที่อยู่ในเขตต่ำ แห้งแล้ง ขาดน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ดังที่อธิบายแล้วแต่ต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง หัวหน้าครัวเรือนยากจนตกดานคือผู้ที่ขาดโอกาสทั้งการเรียน การเพิ่มพูนฝีมือทักษะงานอาชีพตามที่ตนต้องการหรืออาชีพที่จะก่อให้เกิดรายได้เพิ่ม โดยมีวันทำงานเฉลี่ยแล้วไม่เกิน 3 เดือนหรือ 90 วัน นอกจากนี้หัวหน้าครัวเรือนยังขาดแม้แต่โอกาสที่จะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับงานที่สนใจหรือไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้

การแยกครัวเรือนจากครัวเรือนบิดามารดาของประชากรที่ยากจนตกดาน ปกติแล้วจะไม่มีทุนหรือไม่ได้รับมรดกเป็นทุนใดๆ มาตั้งครอบครัวใหม่ จะอาศัยวัสดุในพื้นที่สร้างเพิงหรือกระต๊อบ ช่างๆ บ้านบิดามารดาข้างสามหรือกรรยาเป็นส่วนใหญ่ กรณีมีการแยกบ้าน ตลอดจนไม่มีการอพยพย้ายเข้าหรือย้ายออกเพื่อไปทำงานในต่างท้องถิ่น กรณีย้ายออกจะปรากฏเฉพาะครัวเรือนที่มีพื้นที่เดิมถูกเวนคืน หรือถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน เป็นต้น ลักษณะบ้านดังกล่าวปกติแล้วจะตั้งอยู่ในพื้นที่ประมาณ 0.25 ไร่ หลังคามุงแฝก พื้นเป็นฟากหรือไม้ไผ่ ขนาดพื้นที่บ้านประมาณ 30 ตารางเมตร มูลค่าไม่เกิน 5,000 บาท ถ้ามีการตีราคา และ

ขาดทรัพย์สินและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะไม่มีไฟฟ้าใช้ ยามเจ็บไข้ควรรี้นและประชากรยากจนตกตาดันต้องออกไปอาศัยสถานพยาบาลที่ห่างไกล และกรณีเป็นหนักต้องไปใช้บริการถึงในตัวจังหวัด นั่นก็คือประชากรและครัวเรือนเหล่านี้จะขาดบริการด้านสาธารณสุขมูลฐาน ไม่มีอนามัยหมู่บ้าน ขาดน้ำสะอาด บริโภคอุปโภค ใช้ส้วมหลุมหรืออาศัยส้วมของเพื่อนบ้านหรือไม่มีส้วมใช้ คนในพื้นที่ตายด้วยโรคเอดส์/ปืสูง สุต คนเหล่านี้จะขาดโอกาสและการได้รับข่าวสารด้านการสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย พิกการ สูงอายุ ที่มีสิทธิได้รับบริการรักษาพยาบาลฟรีจากรัฐ จึงพบว่ากว่าครอบครัวยากจนบางรายจะได้ทราบเรื่องนี้ก็จนต้องพาสมาชิกที่ป่วยหนักไปรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐแล้วแจ้งว่าไม่มีเงินจ่ายค่ารักษาพยาบาลจึงได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ในประเด็นดังกล่าว

ความเสียเปรียบในทางสังคมของครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดันในภาคเหนือ นั้น ยังรวมไปถึงการขาดโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ทางสังคม และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น แต่ถ้าจะไปร่วมได้บ้างก็เพียงบางครั้งหรือนานๆ ครั้ง เพราะไม่มีเวลา ต้องหากินเป็นวันๆ ดังกล่าวแล้ว งานที่ไปร่วมส่วนมากก็เป็นงานบุญหรืองานพัฒนาท้องถิ่นที่ไปช่วยเป็นแรงงาน แต่ถ้าเป็นงานบุญที่มีการเรียไรเงินก็ไม่สามารบเข้าร่วมด้วยได้ เช่นเดียวกับกลุ่มเงินกู้ที่คนยากจนตกตาดันไม่มีโอกาสจะร่วมด้วยอย่างแน่นอน

สำหรับหมู่บ้านและสังคมยากจนมากๆ นั้น มักมีคดีอาชญากรรมและปัญหาสาธารณสุขภายในชุมชน มีคนก่อคดีฆาตกรรม เสพยาบ้า ทำอนาจาร ลักขโมยทรัพย์สิน และเข้าไปบุกรุกทำลายป่าสงวนแห่งชาติ กรณีหมู่บ้านตั้งอยู่ติดชายป่าหรืออยู่ไม่ไกลมากนัก มีสมาชิกครัวเรือนยากจนตกตาดันบางรายเข้าไปหาของป่า แต่บางรายก็เข้าไปเปิดพื้นที่ทำเกษตร จนป่าหมดไปมากมายแล้ว จึงเริ่มตระหนักถึงอันตรายจากการสูญเสียป่าต้นน้ำลำธาร

4.4.3.2 ความจนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดัน

ในความเป็นจริงแล้ว ผลการศึกษาชี้ชัดว่าครัวเรือนและคนยากจนตกตาดัน จะไม่จนในด้านวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งคุณธรรมและจริยธรรมตลอดจนจิตวิญญาณ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่เขาเหล่านี้จนเงินหรือประสบกับปัญหาที่ดินทำกิน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจิตใจความคิด ความศรัทธาในการทำมาดีตามหลักธรรมในพุทธศาสนาจะด้อยหรือจนตามไปด้วย ปัญหาต่างๆ ในด้านนี้ส่วนใหญ่แล้วถ้ามีจะต่ำกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด หรือเฉลี่ยแล้วจะอยู่ประมาณร้อยละ 0.5 – 2.0 ยกเว้นกรณีที่เป็นความผิดเบบบางในเชิงคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต เช่น กรณีเก็บงำของของคนอื่นลื้มหรือเก็บตกได้แล้วไม่กระตือรือร้นที่จะหาทางคืนเจ้าของ เหล่านี้ยังมีร้อยละสูงในหมู่คนยากจนและยากจนตกตาดัน ถึงประมาณ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 21 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งกรณีเช่นนี้การอบรมสั่งสอนทั้งจากทางครอบครัว การศึกษา และศาสนา จะช่วยกล่อมเกล้า และพัฒนาจิตวิญญาณ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีได้ไม่ยากจนเกินไป

ความจนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่พบในกลุ่มครัวเรือนและประชากรยากจนตกตาดันแม้เพียงเล็กน้อยดังอ้างแล้ว แต่กระนั้นความด้อยในปัจจัยเหล่านี้ก็นับว่ามีความสำคัญต่อทั้งตนเองและสังคม เพราะที่ชัดเจน คือ นอกจากจนมากแล้วยังไม่ประพฤติปฏิบัติตัวหรือมีคุณธรรมและจริยธรรมที่จะแก้ไขปรับปรุง

ตนเองให้พ้นจากความยากจนคือไม่ได้นำหลักธรรมมาใช้ในการดำรงชีวิต คือ ต้องฝึกฝนให้จิตวิญญาณของเราทุกคนเป็นกุศลจิต ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมที่สอนให้ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ และอดออม ก็ตาม ยิ่งกว่านั้นวัฒนธรรมประเพณีที่ผูกพันคอยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระบบเครือญาติยามทุกข์ของคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านในชุมชนก็ขาดหายไปหรือหาไม่ได้ หรือหาได้ก็ยากเต็มที่ ลักษณะที่ไม่สนใจกันนั้น ก็ยังส่งผลให้คนยากจนตกงานบางรายไม่ให้ความสนใจร่วมในกิจกรรมของงานประเพณีท้องถิ่น หรือถ้าไปร่วมบ้าง ก็นับว่าน้อยมาก ลักษณะต่างๆ เหล่านี้แม้เป็นเพียงส่วนประกอบในวิถีชีวิตของสังคมหรือของชุมชนก็ตาม แต่ถ้าปรับปรุงแก้ไขแล้ว ย่อมส่งผลให้ครัวเรือนและคนยากจนตกงาน สามารถมองเห็นช่องทางที่จะรวมกลุ่มกันพัฒนางานอาชีพที่มีรายได้เพิ่มขึ้นได้บ้าง หรือช่วยกันแนะนำข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับงานและแหล่งงานได้ดีขึ้นกว่าที่จะต้องช่วยตนเองอย่างโดดเดี่ยว ขาดความอบอุ่นช่วยเหลือ และไร้ทิศทางอย่างแน่นอน

4.4.3.3 ความจนทางการเมือง หรือความสัมพันธ์ของปัจจัยทางการเมืองกับความยากจน

นอกจากคนยากจนและยากจนตกงานในชนบทภาคเหนือส่วนใหญ่จะแน่นแฟ้นอยู่ในระบบครอบครัวและเครือญาติดังกล่าวแล้วแต่ต้น คนเหล่านี้ยังให้ความสนใจกับการไปใช้สิทธิ์เสียงเลือกผู้แทนทางการเมือง เพื่อหวังพึ่งให้มาช่วยเหลือสังคมหรือชุมชนของเขาแก้ไขหรือลดปัญหายากจนตามข้อโฆษณาหาเสียงหรือตามแนวนโยบายที่คนจนแทบจะไม่มีโอกาสได้สัมผัสอย่างแท้จริง ทั้งนี้รวมไปถึงโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐที่เข้าไม่ถึงครัวเรือนและคนยากจนตกงาน เพราะมักจะถูกกีดกันโดยระบบสังคมหรือโดยโครงสร้างของโครงการที่ไม่เอื้อในการขอเข้าร่วมหรือขอรับบริการ นอกจากโครงการของรัฐประเภทสวัสดิการด้านรักษาพยาบาลที่ให้แก่มิรายได้น้อย และผู้สูงอายุ ที่พอจะเข้าถึงหมู่บ้านและครัวเรือนยากจนบ้าง แม้จะยังไม่มากนักหรือไม่ทั่วถึงก็ตาม

อย่างไรก็ดียังมีครัวเรือนและประชากรยากจนมากๆ หรือจนตกงานที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการเลือกผู้แทนทุกระดับ (ส.ส. ส.จ. อบต. และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) หรือไม่เคยไปเลย ทั้งนี้เพราะต้องไปหาเงินหรือไปทำงานไกล ไม่มีเงินทองที่จะเดินทางกลับมาเลือกตั้ง หรือถ้าหยุดไปเลือกตั้งก็ไม่มีจะกิน จึงไม่ให้ความสนใจ แต่ถ้าจะไปครั้งคราว ก็ไปเพราะได้เงินและผลตอบแทนอื่นๆ

อีกประเด็นหนึ่งก็คือ คนยากจนตกงานหรือสมาชิกครัวเรือนยากจนตกงานมักจะถูกกีดกันในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ ดังกล่าวแล้วแต่แรก เพราะไม่รู้จะเข้าไปรวมตรงไหนอย่างไร นอกจากการใช้แรงงาน ยิ่งถ้าเป็นโครงการเงินกู้ช่วยเหลือต่างๆ ที่ต้องคืนเงินต้นและดอกเบี้ยด้วยแล้ว จะปิดโอกาสไปในตัว หรือถ้าเป็นโครงการที่ต้องมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมด้วยแล้ว คนยากจนและยากจนตกงานที่ไม่ได้เรียนหรือเรียนน้อย ขาดความรู้ จึงกลัวเสนอความคิดเห็นผิดๆ บางรายเป็นหญิง ยิ่งเพิ่มความกลัวไม่กล้าหรือไม่มีทางโต้เถียงขัดแย้งใดๆ และอีกอย่างหนึ่ง พวกคนจนตกงานก็รู้สึกถึงความด้อยของตนจึงเกรงใจหรือเกรงกลัวที่จะต้องไปโต้เถียงขัดแย้งกับใครๆ ในสังคมหรือชุมชนของตน ฉะนั้นส่วนใหญ่จึงหลีกเลี่ยงไปเข้าสังคม ดังนั้นโอกาสที่มีน้อยอยู่แล้วก็จะยิ่งลดลงหรือหมดไปอย่างน่าเสียดาย สังคมจึงควรเร่ง

ตระหนักและเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในภาวะที่เอื้อและเกื้อกูลกันโดยไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะด้วยวัตถุนิยมใดๆ แต่ควรร่วมมือช่วยเหลือกันด้วยคุณธรรมและการเป็นคนดี

ส่วนประเด็นที่รัฐควรเร่งปรับปรุงอย่างเป็นรูปธรรมสำหรับปัญหาที่ครัวเรือนและคนยากจนดักดานกำลังรอความช่วยเหลือและสงเคราะห์โดยตรงก็คือ โครงการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับพวกเขาเหล่านั้นและต้องเป็นงานที่เขาต้องการจะฝึกฝนอาชีพด้วย เพราะคนจนดักดานยอมรับว่าโครงการพัฒนาของรัฐมักจะสวนทางกับความต้องการรับการช่วยเหลือโดยตรง รวมทั้งปัจจัยสิ่งของเครื่องใช้ที่ได้รับบริจาคแทนที่จะเป็นอุปกรณ์สนับสนุนงานอาชีพที่จำเป็นต้องใช้และไม่มีปัญญาจะหาเงินมาซื้อเองได้ อาทิ เครื่องทุนแรงทางการเกษตรต่างๆ แต่มักจะได้บริจาคเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็เป็นสิ่งที่พวกเขาไม่ได้ต้องการจะได้รับทุกครั้ง ดังนั้นปัญหาจึงอยู่ที่ว่ารัฐบาลได้รับข้อมูลเพื่อการแก้ปัญหาความยากจนและยากจนดักดานถูกต้องมากน้อยเพียงใด และมีความจริงใจที่จะลงไปแก้ปัญหาหรือไม่เพียงใด เพราะเราทราบกันดีว่ารัฐบาลมีโครงการแก้ปัญหาหรือลดปัญหาความยากจนมากมาย และมีมานานประมาณ 40 ปีแล้ว ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 8 ฉบับ (พ.ศ. 2504 – ปัจจุบัน) แต่เหตุใดโครงการภายใต้การกำกับดูแลของส่วนราชการในภาครัฐจึงยังไม่บรรลุเป้าหมายจนปัจจุบัน

ดังนั้นทางคณะผู้วิจัยจึงได้เสนอ **“ลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย”** ตามความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม โดยการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการ คือ เงิน จันททรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จันทาสังคม จันทางการเมือง จันทางการศึกษา จันทางวัฒนธรรม และจันทางจิตวิญญาณ (รูปที่ 4) ไว้ในบทสรุปผลการศึกษา (บทที่ 5.1) ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ทั้งโดยตรง และโดยอ้อมแก่ทุกฝ่าย และทุกระดับที่มีส่วนรับผิดชอบแก้ไขหรือลดปัญหาความยากจน โดยเฉพาะความยากจนดักดาน ได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง และมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริงต่อไป

5. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 การศึกษาวิจัยเรื่อง **“วิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนยากจนดักดานในภาคเหนือ”** เป็นการวิจัยประยุกต์ที่มีลักษณะเป็นพหุวิทยาการผสมผสานหลายสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ครบทุกแง่มุม จากการรวบรวมข้อมูลด้วยงานวิจัยสนาม และงานวิจัยเอกสารเป็นเกณฑ์ปฏิบัติสำคัญ มีการเลือกสุ่มพื้นที่และประชากรเป้าหมายอย่างเจาะจง ด้วยวิธีการหลายแบบหลายขั้นตอน ได้พื้นที่ตัวแทนในภาคเหนือ (ทางการปกครอง) 4 จังหวัด ประกอบด้วย 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ และพะเยา และอีก 2 จังหวัดในภาคเหนือตอนล่าง คือ อุตรดิตถ์ และกำแพงเพชร รวมประชากรตัวแทนกลุ่มครัวเรือนยากจนและยากจนดักดาน ทั้งสิ้น 424 คน จังหวัดละ 103 – 111 คน ที่

กระจายอยู่ในจังหวัดละ 20 – 22 หมู่บ้าน (หมู่บ้านละ 5 – 6 คน รวมทั้งหมด 82 หมู่บ้าน) 4 – 6 ตำบล (รวมทั้งหมด 18 ตำบล) และ 2 – 4 อำเภอ (รวมทั้งหมด 10 อำเภอ) และตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับท้องถิ่น (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน/อบต.) รวม 82 คน จาก 82 หมู่บ้าน (หมู่บ้านละ 1 คน)

5.1.2 ผลการวิจัยได้วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนจากองค์ประกอบ 7 ประการสำหรับประเทศไทย คือ (1) เงิน (2) จรรยาบรรณชาติและสิ่งแวดล้อม (3) จันทังสังคม (4) จันทังการเมือง (5) จันทังการศึกษา (6) จันทังวัฒนธรรม และ (7) จันทังจิตวิญญาณ โดยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับ “เส้นความยากจนด้านอาหาร” เพื่อช่วยกำหนดความหมายของความยากจนดังกล่าวให้เด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยลักษณะที่เป็น “คนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนด้านอาหาร” จาก 4 สมการร่วมกัน ดังนี้

$$\text{สมการที่ 1 : เส้นความยากจนด้านอาหาร} = 0.6 \times \text{เส้นความยากจนรวม}$$

$$\text{สมการที่ 2 : สัดส่วนช่องว่างความยากจน} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}}$$

$$\text{สมการที่ 3 : สัดส่วนช่องว่างความยากจน (ใหม่)} = \frac{(\text{เส้นความยากจนรวม/คน} - \text{รายได้/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนรวม/คน}}$$

$$\text{สมการที่ 4 : สัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร} = \frac{(\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน} - \text{รายจ่ายค่าอาหาร/คน}) \times 100}{\text{เส้นความยากจนด้านอาหาร/คน}}$$

สูตรหรือสมการที่ 1 นั้นกำหนดให้เส้นความยากจนด้านอาหารของภาคเหนือในเขตสุขภาพและชนบทเท่ากับร้อยละ 60 ของเส้นความยากจนรวมที่เกี่ยวข้องสำหรับความยากจนดังกล่าว ส่วนสมการที่ 2 และ 3 ความยากจนดังกล่าว กำหนดจากดัชนีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 และมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป ตามลำดับ และสมการที่ 4 ใช้ดัชนีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารมากกว่า 0 ขึ้นไป กำหนดความยากจนดังกล่าว ดังนั้นยังสัดส่วนของค่าต่างๆ ในทั้ง 4 สมการที่กำหนดมีค่าสูงขึ้น ความรุนแรงของความยากจนดังกล่าวก็จะสูงตามขึ้นไปด้วย

5.1.3 ผลการศึกษาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมของหมู่บ้านที่ศึกษาในทัศนะของผู้นำหมู่บ้าน พบว่าในแต่ละหมู่บ้านชนบทยากจนจะมีครัวเรือนที่จนมากที่สุด หรือจนดังกล่าวอยู่ประมาณมากกว่า 1 ใน 4 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 27.7 โดยปรากฏในภาคเหนือตอนบนมากกว่าตอนล่างด้วยสัดส่วน 1 ใน 3 (ร้อยละ 30) : 1 ใน 4 (ร้อยละ 25) แต่จะพบทั้งจำนวนครัวเรือนยากจนดังกล่าวมากที่สุด (ร้อยละ 33.5) และน้อยที่สุด (ร้อยละ 16.4) ในภาคเหนือตอนล่าง คือ จังหวัดอุตรดิตถ์ และ กำแพงเพชร ตามลำดับ ครัวเรือนมีสมาชิกเฉลี่ย 3.5 คน หรือจำนวนสมาชิก 1 – 7 คน ครัวเรือนเหล่านี้จะไม่

มีที่ดินทำกินจึงทำอาชีพหลักรับจ้างทั่วไป และรับจ้างทางการเกษตร แต่มีความชัดเจนที่คนจนตกงานไม่สามารถหางานทำได้ทุกวัน คือ หางานทำได้บ้างไม่ได้บ้าง และงานไม่เป็นหลักแหล่ง กับทั้งยังเป็นแรงงานไร้ทักษะ และต้องอาศัยหาของป่ามาบริโภคเป็นฤดูกาล เช่น ไข่มดแดง หัวบุก ผักหวาน หน่อไม้ เห็ด เป็นต้น นอกจากนั้น คนยากจนตกงานและลูกหลานส่วนใหญ่ยังไม่มีโอกาสเข้าเรียนตามเกณฑ์บังคับ หรือได้เรียนก็ไม่จบระดับประถมศึกษา ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่คนเหล่านี้เสียชีวิตก่อนวัยชราเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน คือ โรคเอดส์ มะเร็ง และหัวใจวาย หรือลมบ้าหมูเป็นสำคัญ

สิ่งที่ครัวเรือนยากจนตกงานในภาคเหนือประมาณครึ่งหนึ่งหรือมากกว่ายังขาดแคลน คือ น้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และน้ำในการเกษตรโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง คือ ยังต้องอาศัยบ่อน้ำบาดาลสาธารณะของหมู่บ้านและบางส่วนจากบ่อน้ำตื้นส่วนตัวรวมทั้งระบบประปาหมู่บ้านบางส่วน ซึ่งไม่มากนัก เพราะต้องจ่ายค่าน้ำประปาหน่วยละ 1 – 8 บาท แต่สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในหมู่บ้านจะไม่ขาดแคลน ไม่ว่าจะเป็นตลาดกลาง ร้านค้า โรงเรียนระดับประถมและมัธยมฯ ไฟฟ้า โทรศัพท์สาธารณะในบางหมู่บ้าน และสถานีอนามัยหมู่บ้าน เป็นต้น แต่คนยากจนตกงานก็แทบไม่มีโอกาสหรือไม่มีโอกาสไปใช้บริการ เพราะขาดปัจจัยเงินสด และบางประเภทอยู่ไกลเดินเท้าไปไม่ได้ไหว คือ ทำเลไม่สะดวก

สำหรับสภาพทางสังคมและการรวมกลุ่มกิจกรรมของครัวเรือนยากจนตกงานตามทัศนะของผู้นำท้องถิ่นนั้น พบว่ามีอุปสรรคที่ขัดขวางหรือทำให้ลักษณะการรวมกลุ่มไม่เกิดขึ้นอยู่ 4 ประการสำคัญ คือ (1) ไม่มีเวลามาร่วมงานเพราะต้องไปหางานรับจ้างให้ได้ทุกวัน (2) จะร่วมได้เฉพาะงานที่ใช้พลังงานหรือแรงงานเป็นหลัก ส่วนการช่วยด้วยพลังทรัพย์หรือเงินนั้นทำไม่ได้แน่นอน เพราะหาได้ไม่พอกินอยู่แล้ว หรือแม้แต่ร่วมด้วยพลังงานสมองก็ประสบปัญหาที่ไม่มีสติปัญญาจะร่วมคิด (3) ไม่มีคุณสมบัติจะเข้าร่วมกลุ่มกู้ยืมเงิน เพราะไม่เห็นหนทางที่จะหาเงินมาคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย และ (4) ไม่สามารถร่วมงานบุญที่มีการเรียกรับเงิน นอกจากจำนวนเล็กน้อยมากและบางครั้งบางคราวที่เผอิญหาเงินได้เท่านั้น ส่วนเหตุผลที่กลุ่มคนยากจนเข้าร่วมกิจกรรมได้ มีลำดับการตัดสินใจดังนี้ (1) พิจารณาตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่ม (2) เป็นงานส่วนรวมและเป็นหน้าที่ (3) ผู้นำหมู่บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านชักชวนขอความร่วมมือเพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญ และเพื่อความสามัคคี (4) ถูกบังคับหรือเกณฑ์ให้เข้าร่วมตามระเบียบปฏิบัติของหมู่บ้าน (5) เป็นกลุ่มที่ไม่ต้องใช้เงินมากในการเข้าร่วม เน้นร่วมแรง (6) สมัครใจเข้าร่วมถ้าว่างงาน (7) เข้าร่วมทุกกลุ่มที่ญาติพี่น้องไปร่วม และ (8) เข้าร่วมเพราะเป็นกลุ่มอาชีพของคนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตกลุ่มที่คนในชนบทหรือในหมู่บ้านภาคเหนือนิยมร่วมกิจกรรมตามลำดับสำคัญเกิน 4 ใน 5 หรือเกินร้อยละ 80 ของทั้งหมด โดยเฉพาะคือ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจ และกลุ่มเงินกู้ ธ.ก.ส.

มาตรการแก้ไขและช่วยเหลือคนยากจนตกงานในระดับหมู่บ้านในทัศนะของผู้นำที่พอปรากฏเป็นรูปธรรม ได้แก่ (1) การให้ความช่วยเหลือด้านการเงินในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเกิน 60 ปีที่มีฐานะยากจน (รายละ 300 บาท/คน/เดือน จนถึงแก่กรรม) เบี้ยยังชีพคนพิการ (รายละ 500 บาท/คน/เดือน) (2) การแจกเครื่องนุ่งห่มกันหนาว ข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค และอุปกรณ์สร้างบ้าน ฯลฯ

(3) การให้ความช่วยเหลือด้านแรงงานคนในหมู่บ้านแก่คนยากจน ไร้ที่พึ่ง ตามที่ร้องขอมา (4) การตั้งกองทุนช่วยเหลืองานศพสมาชิก (5) การตั้งกองทุนช่วยผู้ติดเชื้อเอดส์ในระดับหมู่บ้าน (6) การช่วยเหลือในทุกเรื่องที่เดือดร้อน (7) การช่วยแจกทุนการศึกษาลูกคนจนมาก (8) ให้ครัวเรือนยากจนได้ใช้น้ำประปาฟรี และ (9) ออกบัตร สปร. ช่วยสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย (ต่ำกว่า 2,000 บาท/เดือน สำหรับคนโสด และต่ำกว่า 2,800 บาท/เดือน สำหรับครอบครัว)

5.1.4 สภาพทางสังคม วัฒนธรรมของครัวเรือนและประชากรยากจนตกงานในภาคเหนือตามทัศนะของเขาเอง โดยสรุปแล้วก็ไม่ต่างจากทัศนะของผู้นำหมู่บ้านมากนัก คือ เป็นครอบครัวเดี่ยวมากกว่า ครัวเรือนขยาย มีสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3.7 คน โดยมีสัดส่วนภาคเหนือตอนล่าง : ตอนบน 4 : 3 คน/ครัวเรือน และอัตราส่วนของเพศชายหญิง ร้อยละ 83 : 17 ประชากรยากจนตกงานจะมีอายุสูงกว่าอายุเฉลี่ยยากจนทั่วไป (31.8 ปี) การพึ่งพิงสูงกว่าอัตราเฉลี่ย 54.2 ผู้มีรายได้ต่ำกว่าอัตราเฉลี่ยของครัวเรือน 2.4 คน ระดับการศึกษาไม่จบชั้นประถมหรือไม่ได้เรียน ประกอบอาชีพหลักรับจ้างทางการเกษตรและเกษตรกรรม ถัดมาจึงเป็นรับจ้างทั่วไป ซึ่งประเด็นหลังนี้ในทัศนะผู้นำท้องถิ่น และหมู่บ้านให้ความสำคัญว่าเป็นอาชีพแรกของคนยากจนตกงาน คือ ให้ความสำคัญสลับที่กับความเห็นของคนยากจนมองตนเอง โดยมีวันทำงานต่ำกว่าระดับเฉลี่ยของคนจนทั่วไป (167.5 วัน/ปี) หรือเพียง 90 วัน/ปี และไม่มีอาชีพสำรอง ในขณะที่ครัวเรือน และประชากรยากจนทั่วไปยังพอมีอาชีพเสริมเล็กน้อยไม่เกินร้อยละ 5 โดยจะทำอยู่ในช่วงเวลาไม่เกิน 100 วัน/ปี

ครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่แยกครัวเรือนใหม่ได้ 11 – 20 ปี โดยไม่ได้มีทุนเป็นเงินสดหรือที่ดิน หรือบ้าน หรือทองคำ หรือปศุสัตว์ แต่อย่างใด ฐานะทางเศรษฐกิจของญาติพี่น้องของทั้งหัวหน้าครัวเรือน และของภรรยาส่วนใหญ่ยากจน ครัวเรือนยากจนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องถิ่นเดิมเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะครัวเรือนยากจนตกงานและยากจนทั่วไปในเขตภาคเหนือตอนบน ครัวเรือนยากจนทั่วไปที่อพยพมาตั้งครอบครัวใหม่ในพื้นที่ปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนในเขตภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งมีทั้งที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด ต่างอำเภอ ต่างตำบล ต่างหมู่บ้าน หรือแม้แต่ต่างภาค

ครัวเรือนยากจนทั่วไปจะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานในช่วงก่อนหกเดือนที่ทำการศึกษามากกว่าในช่วงหกเดือนที่ทำการศึกษา และเป็นการเคลื่อนย้ายแรงงานออกมากกว่าการย้ายแรงงานเข้า ลักษณะของผู้ย้ายแรงงานเข้ามานานกว่า 6 เดือน ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครัวเรือนเพศชาย มีการศึกษาระดับประถมศึกษา อายุระหว่าง 21 – 25 ปี สาเหตุของการย้ายแรงงานเพื่อไปทำงานเกษตรกรรมในท้องถิ่น สำหรับผู้ที่ย้ายแรงงานเข้าในช่วง 6 เดือน ส่วนใหญ่เป็นบุตรชาย การศึกษาชั้นประถมศึกษา อายุอยู่ระหว่าง 16 – 20 ปี สาเหตุของการย้ายเนื่องมาจากการหางาน สำหรับผู้อพยพออกในเวลามากกว่า 6 เดือน เป็นบุตรชายและบุตรสาว ร้อยละ 41.7 และ 38.3 ตามลำดับ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุอยู่ในช่วง 21 – 25 ปี และ 26 – 30 ปี เท่าๆ กัน สาเหตุของการอพยพออกก็เพื่อไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะออกสู่พื้นที่ภายในจังหวัดและกรุงเทพมหานคร สำหรับผู้อพยพออกในช่วงเวลา 6 เดือน เป็นบุตรชายและบุตรสาวร้อยละ 42.2

และ 35.6 ตามลำดับ มีการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุอยู่ระหว่าง 16 – 20 ปี สาเหตุของการอพยพออกเพื่อไปทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตร ในตัวจังหวัดและในกรุงเทพมหานคร

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาในด้านสาธารณสุขมูลฐานของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ในเขตภาคเหนือ ส่วนใหญ่ผู้ที่อยู่ในสถานภาพสมรส (ร้อยละ 75.7) ได้ใช้วิธีการคุมกำเนิด โดยใช้ยาเม็ดคุมกำเนิดเป็นส่วนใหญ่ จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ 2.4 คน ร้อยละ 17.2 เป็นครัวเรือนที่มีบุตรตายก่อนคลอด ผู้ตายคนที่ 1 มักเป็นเด็กอายุแรกเกิดถึง 3 ปี กับผู้ที่มีอายุ 50 – 60 ปี ส่วนใหญ่ไม่ทราบสาเหตุของการตาย อย่างไรก็ตามพบว่า สาเหตุของการตายเนื่องจากโรคเอดส์และโรคมะเร็งมีส่วนเท่ากัน ผู้ตายส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือไม่ก็บุตรชาย เสียชีวิตมาแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี ส่วนผู้ตายคนที่ 2 และ 3 ส่วนใหญ่เป็นเด็กอายุแรกคลอดถึง 3 ปี ไม่ทราบสาเหตุของการตาย ผู้ตายเป็นบุตรชายหรือบุตรสาว และเสียชีวิตไปแล้วในช่วงเวลา 1 – 10 ปี

โครงสร้างทางสังคมอื่นๆ ของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ร้อยละ 12.5 มีผู้พิการอยู่ในครัวเรือนเฉลี่ย 0.14 คน หรือ 8 – 9 ครัวเรือนมีสมาชิกเป็นคนพิการ 1 คน และครัวเรือนร้อยละ 31.4 มีผู้เจ็บป่วยเรื้อรังในครัวเรือนเฉลี่ย 0.4 ผู้เจ็บป่วยเรื้อรังส่วนใหญ่เป็นโรคหัวใจ และโรคระบบทางเดินหายใจ นอกจากนี้ยังมีสาเหตุของโรคเรื้อรังอีกเป็นจำนวนมาก ในยามเจ็บป่วยครัวเรือนยากจนส่วนใหญ่ร้อยละ 66.3 ใช้บริการการรักษาจากสถานอนามัยในหมู่บ้าน และครัวเรือนร้อยละ 2.8 ไม่มีส่วนร่วม และร้อยละ 3.8 มีส่วนหลวม

ส่วนในด้านที่ตั้งของครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไป พบว่า ร้อยละ 27.8 ตั้งอยู่ในเขตกันดาร เป็นครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ร้อยละ 7.3 ลักษณะบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูง ร้อยละ 11.8 โดยเฉพาะบ้านของครัวเรือนยากจนดักดานมีลักษณะเป็นเพิงหรือกระท้อ ขนาด 30 ตารางเมตร แต่ทั่วไปขนาดตัวบ้านเฉลี่ย 46.04 ตารางเมตร ส่วนใหญ่เป็นบ้านที่มีห้องเดียว วัสดุผนังหลังคาส่วนใหญ่เป็นสังกะสี มูลค่าบ้านในชนบทภาคเหนือเฉลี่ยหลังละ 37,418 บาท แต่ของครัวเรือนดักดานจะมีมูลค่าไม่เกินหลังละ 5,000 บาท และหลังคามุงแฝก ส่วนขนาดของพื้นที่อยู่อาศัยของครัวเรือนชนบททั่วไปมีขนาดเฉลี่ย 1.7 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน ที่ตั้งบ้านอยู่อาศัยห่างจากถนนสายหลักในหมู่บ้านเฉลี่ย 310.10 เมตร ในบริเวณบ้านไม่มีคอกปศุสัตว์

ทรัพย์สินในปัจจุบันของครัวเรือนยากจนแต่ไม่ถึงขั้นจนดักดาน พบว่า มีวัว ควาย เพียงร้อยละ 5.5 มีรถไถเดินตามร้อยละ 15.1 มีจักรยานร้อยละ 46.9 มีรถจักรยานยนต์ร้อยละ 30 มีวิทยุร้อยละ 30.9 มีโทรทัศน์ร้อยละ 44.8 โทรทัศน์ขาวดำร้อยละ 22.2 มีตู้เย็นร้อยละ 28.8 ส่วนกรณีครัวเรือนจนดักดานถ้าจะมีทรัพย์สินบางประเภทดังกล่าว เช่น โทรทัศน์ขาว – ดำ วิทยุ หรือจักรยาน ก็จัดเป็นสิ่งของรับบริจาคมาทั้งสิ้น

5.1.5 สภาวะแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำกินทางการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่ออาชีพหลักของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปที่มีอาชีพหลักรับจ้างทางการเกษตรและทำการเกษตรของตนเอง ซึ่งพบว่า ทรัพยากรหลักทางกายภาพหรือธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ หรือป่าไม้ใน

พื้นที่ทำกินของชนบทยากจนในภาพรวมนั้นอยู่ในเกณฑ์มีคุณภาพหรือความอุดมสมบูรณ์ต่ำ คือ ลักษณะหรือคุณสมบัติดินบนพื้นที่สูงและตามลาดเขาที่ถูกเปิดเป็นที่ทำกิน เช่น ในพื้นที่ตัวแทนศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ และอุดรดิตถ์ หน้าที่ดินจะถูกกัดเซาะพังทลายเสื่อมโทรมจากการถางเผาและทำเกษตรผิดวิธี ข้างข้างขาดมาตรการอนุรักษ์ ส่งผลให้ผลผลิตข้าวในปีที่ได้ต่ำมาก หรือต่ำกว่าผลผลิตเฉลี่ยของภาค (403 กก./ไร่) ในปีเดียวกัน คือได้ประมาณ 100 กก./ไร่ หรือมากกว่า และสูงสุดเพียง 400 กก./ไร่ ส่วนดินในที่ราบและที่ดอนก็ขาดแคลนแหล่งน้ำและปริมาณน้ำ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ตามคำยืนยันของประชากรเป้าหมายยากจนว่าเขาสามารถทำนาได้เฉพาะนาปีหรือนาฤดูฝนเท่านั้น ไม่ว่าจะไปรับจ้างเป็นแรงงานเกษตร หรือทำของตนเองเล็กน้อยก็ตาม ความขาดแคลนนํ้านั้นไม่เฉพาะแต่ในการเกษตร แต่ยังส่งผลถึงการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในครัวเรือนและชุมชนด้วย ดังนั้นจึงส่งผลให้การรวมกลุ่มการจัดการเรื่องน้ำเพื่อการเกษตรไม่มีนัยสำคัญในพื้นที่เป้าหมาย เช่นเดียวกับทรัพยากรป่าไม้ที่ประชากรยากจนยอมรับว่าที่อยู่ในสภาพดีไม่ถูกทำลายหรือเสื่อมโทรม มีน้อยกว่า 1 ใน 3 หรือเพียงร้อยละ 30 ในขณะที่ตามหลักวิชาการได้ชี้ชัดว่าประเทศของเราต้องรักษาสภาพป่าไว้อย่างน้อยที่สุดร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด และโดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารสำคัญจำเป็นต้องรักษาป่าไว้ถึงร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดจึงจะสามารถคงความอุดมสมบูรณ์ของกายภาพลุ่มน้ำของประเทศไว้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นวิถีชีวิตคนจนไทยที่ยังนิยมเปิดป่าทำเกษตร ใช้ไม้ทำฟันหรือเผาถ่าน คือใช้ไม้เป็นเชื้อเพลิง เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขปรับปรุง และรณรงค์ให้ตระหนักในผลร้ายหรืออันตรายที่จะตามมาในอนาคตอันใกล้

5.1.6 สำหรับครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่มีพื้นที่ถือครองในลักษณะดังกล่าวข้างต้น เพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินทำการเกษตรนั้น พบว่าเกือบ 1 ใน 4 หรือร้อยละ 23 มีพื้นที่ถือครองในอดีตต่ำกว่า 1 ไร่ และปัจจุบันได้เพิ่มเป็น 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ที่ถือครองที่ดินทำเกษตรในขนาดเดียวกัน จะดีขึ้นเฉพาะจำนวนร้อยละของครัวเรือนยากจนที่ไม่เคยมีที่ดินถือครองทำการเกษตรจากอดีตที่สูงถึงร้อยละ 34 ได้ลดลงมาเป็นร้อยละ 19 ของครัวเรือนทั้งหมด อย่างไรก็ตามพื้นที่ถือครองทางการเกษตรเฉลี่ยของครัวเรือนชนบทยากจนในภาคเหนือในอดีตและปัจจุบันนับว่าไม่มีความแตกต่างกันในนัยสำคัญ คือ 5 ไร่ และ 4.4 ไร่ ตามลำดับ ส่วนสาเหตุที่มีการลดพื้นที่ถือครองลงในปัจจุบัน เหตุผลสำคัญก็มาจากการขายที่ดินเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มียุคครัวเรือนอีกเกือบร้อยละ 5 ที่ยังเช่าที่ดินทำเกษตร และเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้สภาพกายภาพพื้นที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 33 ยังใช้ที่ดินทำนา (8.3 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 18.4 ปลูกพืชไร่ (4.8 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 6.6 ปลูกไม้ผล (4.4 ไร่/ครัวเรือน) ร้อยละ 2.4 ปลูกพืชไร่และไม้ผล (4.4 ไร่/ครัวเรือน) และร้อยละ 1.4 ทำสวนผัก (1.25 ไร่/ครัวเรือน) ลักษณะการใช้พื้นที่เกษตรดังกล่าวนับเป็นความเคยชินหรือพฤติกรรมของคนชนบทไทย ที่ต้องปลูกข้าวให้พอกินเสียก่อนที่จะทำเกษตรประเภทอื่น แม้พื้นที่จะไม่เหมาะสมก็ตาม

5.1.7 **ทัศนคติในการดำเนินชีวิตกับปัญหาความยากจน จิตวิญญาณ การรักษาวินัยธรรม ประเพณี และการมีส่วนร่วมทางการเมือง ของครัวเรือนและประชากรเป้าหมาย** ล้วนแล้วแต่มีผลให้การแก้ไขหรือลดปัญหาความยากจนตกตาดัน หรือจนโดยทั่วไปได้มากน้อยต่างกัน ดังเช่นที่ประชากรยากจนยังทำนาแม้กายภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม คือ ขอให้มิมีข้าวกินไว้ก่อนจะพอกินนานแค่ไหนไม่สำคัญ ประชากร 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72 ยอมรับว่าตนและครอบครัวมีความด้อยกว่าเพื่อนบ้าน ทั้งด้านทรัพย์สินสิ่งของเครื่องใช้จำเป็นและไม่จำเป็นในครัวเรือน และถ้าเน้นเฉพาะเครื่องมือทำกินทางการเกษตรโดยเฉพาะที่ดินและรถไถ พบว่าครัวเรือนในภาคเหนือตอนล่างยืนยันว่าขาดแคลนถึงร้อยละ 82.5 ในขณะที่ภาคเหนือตอนบนยืนยันร้อยละ 75.3 นอกจากนั้นก็ด้อยกว่าในด้านไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้อื่น นอกจากงานที่ทำอยู่เป็นประจำ และยังมีภาวะหนี้สิน รวมทั้งด้อยการศึกษา มีโรคภัยไข้เจ็บ พิกการ และขาดหัวหน้าครัวเรือน เป็นต้น แต่ความด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ได้บ่งบอกว่าเป็นคนที่ด้อยคุณธรรมและจริยธรรม เพราะ 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.6 เช่นกันที่ยอมรับว่าสมาชิกในครอบครัวของเขามีคุณธรรมไม่ต่างจากสมาชิกของครอบครัวอื่นในหมู่บ้านหรือสังคมเดียวกัน เพราะมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ทำร้ายกัน เนื่องจากเป็นชาวพุทธด้วยกัน แต่ที่ชัดเจนคือ ไม่สามารถช่วยหรือแบ่งปันเป็นเงินทองและสิ่งของได้ แต่จะทำบุญตามอัธยาศัย

ครัวเรือนยากจนตกตาดันและยากจนทั่วไป 3 ใน 4 หรือร้อยละ 72.8 ยังยอมรับอีกว่า ถ้าตนได้รับการศึกษาสูงขึ้นก็มีโอกาสช่วยให้รอดพ้นจากความยากจนได้ ในขณะที่ 1 ใน 5 หรือร้อยละ 20 ไม่มั่นใจ เพราะคิดว่าได้เรียนหรือไม่ได้เรียนก็ต้องทำนาหรือรับจ้างเกษตรต่อไป ค่าเล่าเรียนก็ไม่มีจ่าย และเห็นว่าเรียนสูงก็ตกงานได้ ดังนั้นร้อยละ 60 ของประชากรทั้งหมด จึงสนับสนุนแนวคิดในการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มุ่งมั่น ขยันขันแข็ง ช่วยตัวเอง ด้วยการหางานทำ เป็นคนดี ซื่อสัตย์สุจริตในการทำมาหากิน และประหยัดตามอัธยาศัย ก็น่าจะรอดพ้นความยากจนได้มากกว่า

อย่างไรก็ดีประชากรยากจนตกตาดันในชนบทภาคเหนือเหล่านี้ต่างก็ยืนยันว่าจนมาตั้งแต่เกิด หรือจนมาตลอดชีวิต คือจนมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ และก็มีบางส่วนที่จนมาตั้งแต่ช่วง 1 ปี จนถึง 60 ปีที่ผ่านมา ด้วยสาเหตุแห่งความยากจนประการใดประการหนึ่ง เช่น ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีงานทำ ไม่มีเงินทุน ครอบครัวใหญ่ ชราหรือพิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง และไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ เป็นต้น ส่วนหนึ่ง (ร้อยละ 26.2) จึงท้อแท้และยอมรับว่าอยู่ไปวันๆ อีกส่วนหนึ่ง (ร้อยละ 28.8) ยังมีดม่นหรือไม่เห็นแนวทางที่จะปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น แต่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40.8) ก็ยังไม่สิ้นหวัง เชื่อมั่นว่าใน 2 – 3 ปีข้างหน้าตนและครอบครัวคาดว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าในปัจจุบัน ส่วนที่เหลือยังไม่แน่ใจว่าจะมีโอกาสพัฒนาปรับปรุงชีวิตของตนและครอบครัวให้ดีขึ้นในอนาคตอันใกล้

ไม่ว่าจะด้อยโอกาสหรือท้อแท้มากน้อยเพียงใดก็ตาม ยังพบว่าในภาพรวมแล้วประชากรและครัวเรือนยากจนตกตาดันจะไม่จนทางจิตวิญญาณ หรือไม่ขาดด้านคุณธรรมและจริยธรรมอย่างมีนัยสำคัญ เพราะมีเพียงประเด็นเดียวที่อาจจะเป็นแนวคิดของผู้ที่มีความยากจนบีบคั้นจนเห็นว่าการถือเอาทรัพย์สินสิ่งของของคนอื่นเป็นของตนนั้นเป็นความชอบธรรม สูงถึงร้อยละ 21.2 ของทั้งหมด นอกจากนั้นมียอดร้อยละของ

แนวคิดที่ด้อยหรือขาดคุณธรรมหรือจริยธรรมเล็กน้อยมาก ไม่เกินร้อยละ 2 ของครัวเรือนหรือประชากรทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นด้านอกตัญญูต่อบุพการี ด้านการขาดศีลธรรมในการข่มขืนหรือฆาตกรรมกันภายในครอบครัว การยอมรับได้ในความเสื่อมโทรมของสถาบันศาสนาหลักของประเทศ เป็นต้น ซึ่งในกรณีจิตวิญญาณนี้ก็ไม่ต่างจากการรักษาวัฒนธรรมประเพณีของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่ต่างก็ยินดีร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น อาทิ งานศพ งานบวช งานบุญต่างๆ งานอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ที่ไม่มีเรื่องการเรียกรับเงินมาเกี่ยวข้อง แต่เป็นเรื่องร่วมแรงเป็นสำคัญ รวมทั้งช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัว ปกปักรักษาหรือและช่วยแรงเป็นหลัก เช่นเดียวกับการร่วมแรงในงานพัฒนาหมู่บ้านด้านต่างๆ ถ้าถูกขอร้องหรือมีเวลา

ครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนทั่วไปยังให้ความสนใจและร่วมมือกับกิจกรรมทางการเมืองเช่นเดียวกับคนชนบททั่วไปอยู่มาก นอกจากจะอยู่ไกลเกินไปหรือไปทำงานอยู่ที่อื่น มิฉะนั้นจะไปใช้สิทธิ์ (ร้อยละ 32) หรือไปเลือกคนที่ต้องการ (ร้อยละ 23.8) หรือทำตามผู้นำขอร้อง (ร้อยละ 16.9) และไปใช้สิทธิ์ทุกครั้ง (ร้อยละ 80.9) ที่ไม่เคยไปใช้สิทธิ์เลือกผู้แทนเลยมีประมาณร้อยละ 15 และที่เหลือไปเป็นบางครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือก อบต. ส.จ. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ ส.ส. ตามลำดับ กล่าวอีกนัยหนึ่งคนยากจนจะสนใจไปเลือก ส.ส. สูงสุด ถัดมาคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส.จ. และ อบต. ตามลำดับ เพราะน่าจะเป็นผลมาจากความเชื่อว่าใครจะเป็นปากเสียงและช่วยเหลือตนและชุมชนชนบทได้มากกว่านั่นเอง แม้ประชากรยากจนดักดานจะยอมรับว่าตนไม่ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น เพราะเชื่อว่าคนยากจนพูดไปก็ไม่มีใครฟังจึงเป็นเพียงไปยกมือเห็นด้วยหรือไม่เท่านั้น เหล่านี้นับเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ที่จำเป็นต้องเร่งปรับเปลี่ยนทัศนคติและสู่ทางการมีส่วนร่วมได้อย่างเป็นรูปธรรม

5.1.8 สภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานนั้น ประกอบด้วยการทำอาชีพหลักและอาชีพรองทั้งในและนอกการเกษตร รายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สิน โอกาสในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพ และการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นสำคัญ

(1) **สำหรับอาชีพของประชากรยากจนดักดาน**ที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่ามีแต่อาชีพหลักอย่างเดียว ไม่มีอาชีพรองหรืออาชีพเสริม เพราะเฉพาะอาชีพรับจ้างเกษตร หรือทำการเกษตร หรือรับจ้างทั่วไป คนยากจนดักดานจะทำเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งตามลำดับ จะมีสลับบ้างก็คือการไปหาของป่ามากินในครัวเรือนและเหลือขายบ้างกรณีไม่มีงานทำหรือไม่มีคนจ้าง และถ้าทำการเกษตรก็จะปลูกข้าวนาปีหรือข้าวฤดูฝนเพื่อเก็บไว้บริโภคเท่านั้น เพราะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง

อย่างไรก็ดีการทำกรเกษตรของประชากรชนบทยากจนโดยทั่วไปในภาคเหนือ จะมีกิจกรรมที่หลากหลายกว่าที่ประชากรยากจนดักดานทำ นั่นก็คือจะทำการปลูกข้าวเกือบทั้งหมดเฉพาะข้าวนาปีดังกล่าวแล้ว โดยจะปลูกข้าวเหนียวในภาคเหนือตอนบน และข้าวเจ้าในภาคเหนือตอนล่าง ผลผลิตที่ได้จะเก็บไว้บริโภคส่วนใหญ่ เหลือขายเล็กน้อย ส่วนพืชไร่ที่ครัวเรือนจะมุ่งปลูกเพื่อเป็นรายได้หลักของครัวเรือนมาก

กว่าพืชสวนที่มุ่งปลูกเพื่อขายเป็นรายได้เสริมของครัวเรือนเพียงเล็กน้อย ครัวเรือนยากจนจะนิยมปลูกไม้ผล – ไม้ยืนต้นต่างๆ มาก แต่ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเริ่มต้นจึงยังไม่ได้ผลตอบแทนมากนัก อาทิ มะม่วง ลำไย ก้อยไข่ ส้มโอ ขนุน ก้อยน้ำว่า ไม้สัก มะขาม และมะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น พืชเหล่านี้จะปลูกในพื้นที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ ครัวเรือนละไม่กี่ต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือนด้วย แต่บางครัวเรือนอาจนำไปขายบ้างเล็กๆ น้อยๆ ในตลาดหมู่บ้าน แต่สำหรับพืชไร่เหล่านี้จะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่ อาทิ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง กระเทียม ถั่วเขียว เป็นต้น แต่ถ้าเป็นข้าวส่วนใหญ่ครัวเรือนจะนำไปขายเองที่ตลาดในตัวเมือง

นอกจากการปลูกพืชแล้วครัวเรือนยากจนยังมีการเลี้ยงสัตว์ด้วย แต่เลี้ยงกันครัวเรือนละไม่กี่ตัวหรือเพียงเล็กน้อย โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงไก่ไว้บริโภคในครัวเรือน ไม่ได้มุ่งเลี้ยงเพื่อขายเป็นหลัก ดังนั้นครัวเรือนยากจนเหล่านี้จึงไม่ได้มีรายได้มากนักจากการเลี้ยงสัตว์

สำหรับอาชีพหลักรับจ้างนั้นดังได้กล่าวแล้วว่าส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างในการเกษตรเกือบทั้งหมด และพบว่าเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย และมักทำงานรับจ้างในจังหวัดที่ตนเองอยู่นั่นเอง โดยมีช่วงเวลาของการจ้างงานที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าจะมีใครมาจ้างหรือไม่ และจะได้รับค่าจ้างเป็นรายวันไป

นอกจากจะรับจ้างในการเกษตรแล้ว ประชากรยากจนยังมีงานรับจ้างนอกการเกษตร โดยเฉพาะงานด้านช่างต่างๆ เช่น การก่อสร้าง และมักเป็นแรงงานชายมากกว่าหญิง แต่ส่วนใหญ่แล้วยังคงทำงานในภูมิสำเนาของตนเอง โดยเฉพาะในภาคเหนือตอนบน แต่สำหรับภาคเหนือตอนล่างนั้นจะพบว่ามีสมาชิกครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งนิยมไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในกรุงเทพฯ มากกว่าภาคเหนือตอนบน (ร้อยละ 22 : 4) แต่ยังคงเป็นงานที่ไม่ถาวร และก็มีมักจะเป็นแรงงานจ้างรายวัน

ส่วนงานรับจ้างทั่วไปที่ประชากรยากจนในภาคเหนือทำนั้น ได้แก่ ขับรถรับจ้าง ลูกจ้างในโรงงาน ร้านอาหาร ร้านค้าต่างๆ และลูกจ้างบริษัท รับเหมาก่อสร้าง พนักงานบริษัท แม่บ้าน ลูกจ้างรัฐ และพนักงานล้างรถ งานเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วประชากรยากจนจะไปทำในจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ มีเพียงน้อยรายที่ได้ทำในจังหวัดของตนเอง

สรุปในภาพรวมแล้วประชากรยากจนส่วนใหญ่ทั้งชายและหญิงยังคงรับจ้างอยู่ในภูมิสำเนาของตนเองเป็นหลัก (ร้อยละ 89.6) โดยจะเป็นแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย แต่ถ้าพูดถึงแรงงานที่ไปรับจ้างในกรุงเทพฯ (ร้อยละ 2.5) แล้วจะเป็นแรงงานชายมากกว่าแรงงานหญิง

(2) ผลการศึกษาในด้านรายได้ รายจ่าย และภาวะหนี้สินของครัวเรือนและประชากรยากจน
ตกงานและยากจนทั่วไปในภาคเหนือที่มีอาชีพหลักและเสริมในหรือนอกการเกษตร ดังที่สรุปไว้ในข้อ (1) นั้น
พอจะสรุปให้เห็นในภาพรวมได้เป็นข้อๆ ดังนี้

(2.1) โดยภาพรวมแล้ว ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือมีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 27,881 บาท/ครัวเรือนปี ค่าเฉลี่ยดังกล่าวนี้ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยรายได้รวมของครัวเรือนทั่วไปในภาคเหนือและทั่วประเทศ ซึ่งรายงานโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติถึง 4 และ 5.5 เท่าตามลำดับ โดยแยกเป็นรายได้จากการรับจ้างสูงสุดที่

ระดับร้อยละ 54 ของรายได้รวมเฉลี่ย (ร้อยละ 46 เป็นรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตรภายในท้องถิ่น) รายได้จากการเกษตรคิดเป็นเพียงร้อยละ 20 ของรายได้รวมเฉลี่ยเท่านั้น

(2.2) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างภาคเหนือตอนบนและตอนล่างแล้ว ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างมีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 32,898 บาท/ครัวเรือน/ปี สูงกว่าภาคเหนือตอนบนที่มีรายได้รวมเฉลี่ยเท่ากับ 23,050 บาท/ครัวเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนยากจนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งมีพื้นที่ราบมากกว่า ทำให้มีรายได้จากการเกษตรเฉลี่ยสูงสุด นอกจากนี้ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนล่างยังมีการออกไปทำงานต่างถิ่น (โดยเฉพาะที่กรุงเทพฯ) มากกว่าภาคเหนือตอนบน ดังนั้นการมีพื้นที่ราบเพื่อการเกษตรและการมีโอกาสได้รับจ้างมากขึ้นจะมีความสัมพันธ์กับรายได้ของครัวเรือน

(2.3) โดยเฉลี่ย ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยเท่ากับ 24,917 บาท/ครัวเรือน/ปี ในจำนวนนี้ร้อยละ 86 เป็นค่าใช้จ่ายในการครองชีพ ค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 14 ของรายจ่ายรวมเฉลี่ยของครัวเรือน

(2.4) ค่าเฉลี่ยของรายจ่ายรวมของครัวเรือนยากจนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนเท่ากับ 22,610 บาท/ครัวเรือน/ปี ต่ำกว่าภาคเหนือตอนล่างซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 27,312 บาท/ครัวเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

(2.5) ครัวเรือนยากจนตัวอย่างในจังหวัดกำแพงเพชรมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยสูงสุดที่ระดับ 33,207 บาท/ครัวเรือน/ปี สูงกว่าจังหวัดอื่นๆ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายรวมเฉลี่ยระหว่าง 19,172 – 24,901 บาท/ครัวเรือน/ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากค่าใช้จ่ายในการประกอบการเกษตรที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญเพราะมีพื้นที่ราบในการทำการเกษตรมาก

(2.6) มากกว่าร้อยละ 45 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีรายได้สุทธิติดลบ สัดส่วนของครัวเรือนตัวอย่างในภาคเหนือตอนบนที่มีรายได้สุทธิติดลบมีจำนวนร้อยละ 53 เปรียบเทียบกับร้อยละ 41 ของภาคเหนือตอนล่าง

(2.7) สัดส่วนของครัวเรือนยากจนตัวอย่างที่มีรายได้สุทธิติดลบมากกว่า 50,000 บาทในจังหวัดพะเยาและกำแพงเพชรซึ่งมีพื้นที่ราบมากมีค่าเท่ากับร้อยละ 16 และ 17 เปรียบเทียบกับร้อยละ 30 และ 24 ในจังหวัดเชียงใหม่และอุตรดิตถ์ซึ่งมีพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าเขาหรือที่สูงมากกว่า และมีประชากรอพยพย้ายถิ่นเนื่องจากการสร้างเขื่อน แสดงว่าความยากจนมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์หรือศักยภาพของพื้นที่โดยตรง ในขณะที่การอพยพย้ายถิ่นจากพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าไปสู่ถิ่นใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าหรือพื้นที่แห้งแล้งมากกว่า นับเป็นสาเหตุหรือมีส่วนซ้ำเติมความยากจนของประชากรให้หนักหนาสาหัสยิ่งขึ้น

(2.8) มากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีภาระหนี้สิน ณ วันสำรวจ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามจำนวนผู้เป็นหนี้ ครัวเรือนตัวอย่างจะเป็นหนี้ต่อแหล่งเงินทุนนอกระบบมากกว่าแหล่งเงินทุนในระบบ แต่

ถ้าพิจารณาตามปริมาณเงินกู้แล้วโดยเฉลี่ยครัวเรือนตัวอย่างจะเป็นหนี้ต่อแหล่งเงินทุนในระบบมากกว่า แสดงว่าแหล่งเงินทุนนอกระบบสามารถเข้าถึงครัวเรือนยากจนได้ดีกว่า ในขณะที่แหล่งเงินทุนในสถาบันให้วงเงินกู้สูงกว่า

(2.9) มีเพียงร้อยละ 4 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างเท่านั้นที่ได้รับสินเชื่อจากโครงการแก้ไขปัญหาคายากจน หรือ กข.คจ. โดยตรง แสดงว่าโครงการดังกล่าวสามารถช่วยเหลือครัวเรือนยากจนได้น้อยมาก

(3) สำหรับโอกาสของคนชนบทยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในการเพิ่มพูนทักษะในงานอาชีพและการได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน พอจะสรุปได้ดังนี้

ครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปนั้นไม่ค่อยได้รับโอกาสหรือความช่วยเหลือต่างๆ ในอันที่จะเอื้อต่ออาชีพหลัก หรือในอันที่จะทำให้สามารถทำอาชีพที่ต้องการได้ ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่อาชีพที่ครัวเรือนต่างๆ ต้องการจะทำก็คือในด้านการเกษตร แต่พบว่าความช่วยเหลือหรือโอกาสต่างๆ ที่ครัวเรือนได้รับนั้นมักอยู่ในรูปของความช่วยเหลือนอกการเกษตร และมีครัวเรือนยากจนเพียงส่วนน้อยที่ได้รับโอกาสนั้น โดยความช่วยเหลือในด้านการฝึกอบรมทักษะงานก็จะเป็นลักษณะของงานนอกการเกษตร และสามารถจะนำไปใช้ในลักษณะที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้มากนัก ส่วนโอกาสในการได้รับความช่วยเหลือในรูปวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่จะช่วยเหลือในด้านอาชีพนั้นก็พบว่ามีน้อยมาก โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่โอกาสที่ครัวเรือนได้รับจากภาครัฐมากที่สุดจะเป็นในเรื่องของการรักษาพยาบาลเท่านั้น

นอกจากนี้โครงการต่างๆ ที่รัฐได้จัดเพื่อให้ความช่วยเหลือกับครัวเรือนยากจนต่างๆ จะเห็นว่ามีอยู่มากมาย แต่เมื่อพิจารณาจะพบว่าครัวเรือนที่มีความยากจนดักดานจริงๆ นั้นจะไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านของการส่งเสริมอาชีพมากเท่าใด ทั้งนี้จากข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายจะพบว่ามีครัวเรือนประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้นที่เคยได้รับความช่วยเหลือ (ร้อยละ 35.8 ของครัวเรือนทั้งหมด หรือร้อยละ 38 ในภาคเหนือตอนบน และร้อยละ 33.7 ในภาคเหนือตอนล่าง) และความช่วยเหลือจากรัฐที่ครัวเรือนยากจนดักดานได้รับมากที่สุดจะเป็นโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย และผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.) โดยเฉพาะในส่วนของการบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยจะได้รับมากที่สุด

การที่ครัวเรือนยากจนมักไม่ค่อยได้รับความช่วยเหลือในส่วนของการด้านอาชีพนั้น ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากจำเป็นต้องรอรับความช่วยเหลือจากรัฐเพียงด้านเดียว ไม่สามารถจะทำการร้องขอหรือกำหนดได้ว่าตนเอง หรือครัวเรือน หรือชุมชนของตนเองนั้น ต้องการได้รับความช่วยเหลืออย่างไร ดังนั้นเมื่อรัฐมีโครงการความช่วยเหลือออกมาจึงมักไม่ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหรือครัวเรือน แต่เป็นโครงการที่กำหนดขึ้นคล้ายๆ กันทั่วประเทศ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว แต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างกันทั้งในด้านทรัพยากร ความต้องการ หรือแหล่งตลาดที่จะรับซื้อผลผลิต ดังนั้นเมื่อรัฐเสนอโครงการมาจึงไม่ได้มีผลต่อระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนมากนัก

นอกจากนี้ในส่วนของการครัวเรือนยากจนดักดานที่มักจะถูกกีดกันในการเข้าร่วมโครงการ โดยสภาพในทางสังคม คือ ส่วนใหญ่ผู้ที่ให้กู้ยืมยืมที่จะต้องมองว่าผู้กู้สามารถใช้คืนได้หรือไม่ ตามความเป็นจริงแล้ว

ครัวเรือนยากจนดักดานย่อมยากที่จะหาเงินต้นมาคืนได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นพวกเขาจึงถูกจำกัดสิทธิ์ในส่วนนี้ไปโดยปริยาย

สำหรับในส่วนของการประชาสัมพันธ์ ส่วนใหญ่แม้ว่าโครงการต่างๆ จะเป็นโครงการของครัวเรือนยากจนเป็นหลัก แต่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือต้องมาร้องขอเอง ซึ่งพวกเขามักขาดข้อมูลในเรื่องเหล่านี้ จึงทำให้พลาดโอกาสไปอย่างไม่น่าจะเกิด

ยิ่งกว่านั้น จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตั้งแต่กลางปี 2540 นั้นได้ส่งผลต่อวงเงินงบประมาณของประเทศในแต่ละกระทรวงได้รับ กล่าวอีกนัยหนึ่ง งบฯ ช่วยเหลือแก้ปัญหาความยากจนของประเทศย่อมได้รับผลกระทบโดยตรงเช่นกัน นั่นคือ เงินทุนกู้ยืมต่างๆ ย่อมที่จะมีจำนวนลดลงตามด้วย ดังนั้นโอกาสที่ครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปจะได้รับความช่วยเหลือยิ่งลดน้อยลงหรืออาจไม่มีก็เป็นได้

5.1.9 ในประเด็นสุดท้ายได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อภาวะความยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรเป้าหมายตามกรอบแนวคิดใหม่ด้านตัวชี้วัดความยากจน 7 ประการ ที่สรุปไว้ในข้อ 5.1.2 ซึ่งผลการศึกษาชี้ชัดว่าหลายตัวแปรตามกรอบแนวคิดส่งผลโดยตรงต่อความยากจนดักดาน โดยเฉพาะ การเงินหรือการเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ จนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทางสังคมและการศึกษา ในขณะที่ความจนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรม และจนทางจิตวิญญาณ เป็นตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนดักดานและจนทั่วไปอย่างไม่มีนัยสำคัญ เพียงแต่การเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จะน้อยกว่าชาวชนบทโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะเจียมตนว่ารู้น้อย ยังไม่มีเงินช่วย และต้องไปทำมาหากินทุกวัน ในฐานะที่เป็นคนหาเช้ากินค่ำ ตลอดจนอยู่ห่างไกลไม่สามารถไปร่วมกิจกรรมได้ ที่จริงในกรณีนี้ก็สัมพันธ์กับฐานะทางสังคมและระดับของการศึกษา ดังที่กล่าวแล้วว่าคนยากจนดักดานจะขาดความรู้ เพราะไม่มีโอกาสเรียนหรือเรียนไม่จบระดับประถมศึกษา ยิ่งกว่านั้นยังขาดโอกาสฝึกทักษะในงานอาชีพทั้งเก่าและใหม่ ที่ต้องการจะเอาไปทำมาหากินอย่างจริงจังต่อไป ดังนั้นฐานะหรือสภาพทางสังคมจึงชัดเจนที่ไม่มีอาชีพเป็นหลักแหล่งแน่นอน ส่วนใหญ่จะรับจ้างทางการเกษตรตามฤดูกาล ถ้าได้ทำเองบ้างก็ในขนาดพื้นที่เล็กๆ เฉพาะนาปีที่น้ำเพียงพอในฤดูฝน เพื่อเก็บผลิตผลไว้บริโภคในช่วงหนึ่งก่อนที่จะต้องหาเงินมาซื้อเพิ่มเติม ซึ่งก็ปรากฏในหลายพื้นที่ยากจนในชนบทภาคเหนือ ที่ครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานต้องมีภาวะหนี้สินจากการกู้เงินมาซื้อข้าวสารบริโภค ชนิดที่ไม่เคยปลอดหนี้เลย คือ ต้องมีการไปซื้อข้าวสารมากินอย่างต่อเนื่อง หรือกู้ข้าซากินนั่นเอง ส่วนการปลูกพืชฤดูแล้ง สำหรับครัวเรือนยากจนดักดาน นับว่าไม่มีความหวังเพราะนอกจากกายภาพพื้นที่จะแห้งแล้ง ขาดแคลนแหล่งน้ำและหรือปริมาณน้ำแล้ว ยังขาดเงินทุนจะมาพัฒนาหรือลงทุน แต่ถ้ารับจ้างทั่วไปก็ไม่ต่างจากรับจ้างทางการเกษตร เผลยแล้วจะได้เป็นแรงงานรับจ้างปีละประมาณ 90 วัน หรือ 3 เดือน ดังนั้นกรณีสมาชิกครัวเรือนมีคนพิการ คนเจ็บป่วยเรื้อรัง คนชรา และเด็กก่อนวัยเรียน ความรุนแรงของวิกฤตจากความยากจนดักดานก็จะยิ่งทวีมากขึ้น รวมตลอดไปจนถึงการมีสมาชิกวัยรุ่นที่เสพยาบ้า ขโมย

ลักทรัพย์ ไม่มียานพาหนะ หรือตัวคนเดียวแล้วยังเจ็บป่วย หรือชรา หรือพิการ ช่วยตนเองไม่ได้ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาทางสังคมของครอบครัวและชุมชน และเป็นลักษณะเด่นของครัวเรือนยากจนดักดานนั่นเอง

นอกจากนี้เพื่อความเด่นชัดยิ่งขึ้นของการแยกแยะลักษณะของครัวเรือนยากจนดักดานออกจากครัวเรือนยากจนทั่วไปในภาคเหนือ ผลการศึกษาทางด้านเงินหรือด้านเศรษฐกิจ ที่วัดจากสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร ตามสมการต่างๆ 4 สมการ ดังรายละเอียดในบทที่ 3 ก็พอจะสรุปให้เห็นภาพได้เป็นอย่างดี ดังนี้

(1) กรณีครัวเรือนยากจนทั่วไป

(1.1) การประเมินความยากจนด้วยสัดส่วนช่องว่างความยากจนพบว่าร้อยละ 77 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีรายได้ต่ำกว่ารายได้ ณ เส้นความยากจน (มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่า 0 ขึ้นไป) และมากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนยากจนตัวอย่างมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป

(1.2) การพิจารณาค่าเฉลี่ยสัดส่วนช่องว่างความยากจนของครัวเรือนตัวอย่างในจังหวัดต่างๆ พบว่าจังหวัดเชียงใหม่ อุตรดิตถ์ พะเยา และกำแพงเพชรมีลำดับความยากจนมากไปหาน้อยตามลำดับ ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เหล่านี้ ข้อมูลส่วนนี้เห็นว่ามีส่วนสนับสนุนข้อสรุปในข้อ (2.7) ของบทที่ 5.1.8

(1.3) กลุ่มครัวเรือนยากจนตัวอย่างที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนมากกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป มีรายได้รวมเฉลี่ยในหมวดต่างๆ ต่ำกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างชัดเจน แสดงว่าเป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสในการสร้างรายได้เกือบทุกๆ ด้าน

(1.4) กลุ่มครัวเรือนยากจนตัวอย่างที่มีสัดส่วนช่องว่างความยากจนสูงขึ้น จะมีค่าเฉลี่ยรายได้จากการสงเคราะห์สูงขึ้นด้วย แสดงว่าความพยายามในการสงเคราะห์ประชากรผู้ยากไร้ของทางราชการได้ถึงมือผู้ยากไร้จริง แต่ยังคงมีความช่วยเหลืออื่นๆ อีกมาก เช่น โครงการ กช.คจ. โครงการฝึกอบรมอาชีพหรือพัฒนาฝีมือแรงงาน หรือแม้แต่โครงการไทย – สหประชาชาติ หรือ THAI-UNCAP ที่ดำเนินงานในพื้นที่ภาคเหนือ และประสบความสำเร็จตามหลักการให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการก็ยังไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนดักดานอย่างแท้จริงได้ (ประเมินจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่โครงการ ณ บ้านเวียงลอ ต.ลอ อ.จุน จ.พะเยา) เนื่องจากปัญหาการจัดการในระดับหมู่บ้านที่ครอบครัวยากจนแทบไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หรือมีการกำหนดระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนที่สูงเกินไปจนทำให้ครัวเรือนที่ไม่ยากจนจริงได้รับความช่วยเหลือไปเกือบหมด

(2) กรณีครัวเรือนยากจนดักดาน

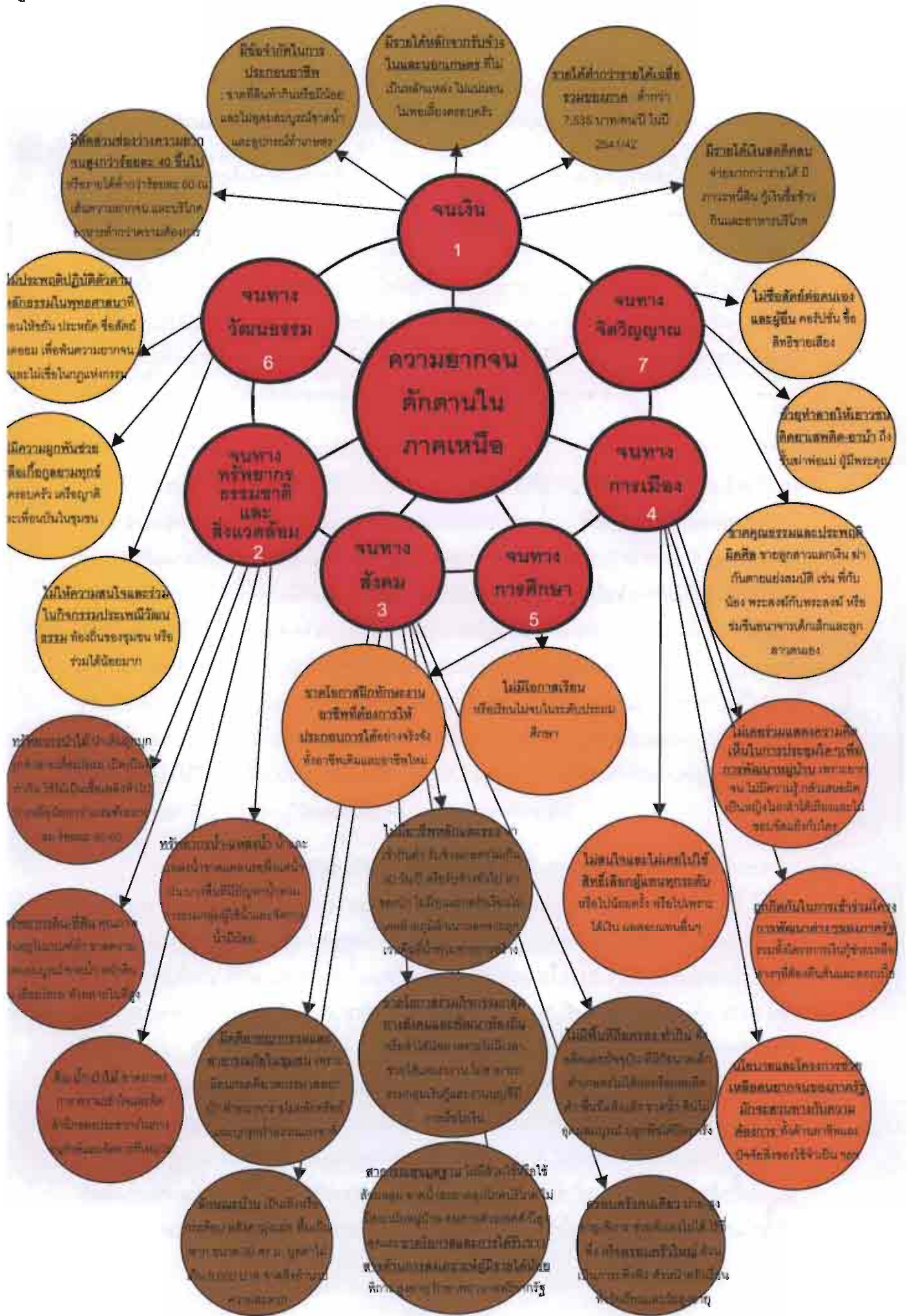
(2.1) การพิจารณาในแง่หลักการเชิงพฤติกรรมและการดำรงชีวิตและการบริโภคชี้ให้เห็นว่า การได้บริโภคอาหารไม่เพียงพอเป็นปัจจัยทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บและความพิการ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญให้ขาดทางเลือกและโอกาสต่างๆ ที่จะนำไปสู่ความยากจนดักดาน ดังนั้น รายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารจึง

เหมาะสำหรับการวัดความยากจนดักดาน ซึ่งผลการประเมินจากครัวเรือนตัวอย่างก็มีแนวโน้มสนับสนุนแนวความคิดดังกล่าว

(2.2) ในกรณีภาคเหนือของประเทศไทย ตามรายงานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า เส้นความยากจนด้านอาหารจะมีสัดส่วนเฉลี่ยประมาณร้อยละ 60 ของรายได้ ณ เส้นความยากจนทั่วไปของภาค ดังนั้น ครัวเรือนยากจนดักดานจะสามารถกำหนดได้จากสัดส่วนช่องว่างความยากจนที่ระดับสูงกว่าร้อยละ 40 ขึ้นไป

สรุปแล้วผลการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ 7 ประการ ร่วมกับสมการการวัดสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหาร 4 สมการ ดังสรุปแล้วแต่ต้น สามารถเสนอ “**ลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย**” ที่มีลักษณะเด่นชัดจากลักษณะความยากจนทั่วไป ดังรายละเอียดในรูปที่ 4 ในหน้าถัดไป

รูปที่ 4 ลักษณะภาพรวมความยากจนด้านในภาคเหนือของประเทศไทย : วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดใหม่ 7 ประการ

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลักษณะภาพรวมความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย ดังได้สรุปให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วนั้น ได้ยืนยันถึงความไม่สำเร็จหรือความด้อยประสิทธิภาพของการแก้ปัญหาความยากจนของผู้ที่รับผิดชอบโดยตรงและหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ตลอดความยาวนานของการพัฒนาประเทศนั้นเอง ปัญหาความยากจนดักดานจึงยังปรากฏอยู่ในชนบทไทยจนทุกวันนี้ ตามคำยืนยันของทั้งเจ้าตัวผู้ประสบปัญหาเอง และผู้บริหารระดับท้องถิ่นของคนยากจนดักดานโดยตรง ดังนั้นผู้มีส่วนช่วยแก้ไขปรับปรุงได้ตั้งแต่ระดับนโยบายหรือระดับประเทศจนถึงระดับปฏิบัติจึงควรเร่งตระหนักในความจริงและดำเนินการตามแนวทางที่จำเป็นทั้งระยะสั้นและระยะยาวควบคู่กันไปตลอดเวลา ดังนี้

5.2.1 ประเด็นทางด้านโครงสร้างทางสังคม

ประเด็นทางด้านสังคมในที่นี้จะรวมกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนด้านจนทางสังคม จนทางการศึกษา จนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ซึ่งได้รวมเป็นโครงสร้างทางสังคมของครัวเรือน สมาชิกครัวเรือน และชุมชน ในท้องถิ่นภาคเหนือที่ประกอบด้วย การไร้ที่ดินทำกินหรือขาดแคลน การไม่มีงานทำหรือมีงานรับจ้างไม่เป็นหลักแหล่ง มีการะพึงพิงหรือช่วยตนเองไม่ได้ อาทิ ม่ายสูงอายุ พิการ เจ็บป่วยเรื้อรัง ขาดที่อยู่อาศัยหรือที่อยู่อาศัยไม่ถาวร เป็นครอบครัวคนเดียวหรือตรงข้ามคือครอบครัวใหญ่ที่ขาดปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต ตลอดจนขาดสาธารณสุขมูลฐานและการรักษาพยาบาล หรือมีไม่เพียงพอ ร่างกายขาดสารอาหารที่จำเป็นหรือยังอยู่ในภาวะทุโภชนาการ อดมื้อกินมื้อ หรืออยู่ในภาวะหิวโหย ขาดความมั่นใจในการเข้าสังคมและหรือร่วมกิจกรรมทางสังคม และขาดโอกาสในการเข้าศึกษาขั้นพื้นฐานหรือไม่ได้รับการศึกษา เหล่านี้ล้วนแล้วแต่อยู่ได้เส้นความยากจน หรือต่ำกว่าเกณฑ์อย่างเด่นชัดในทุกๆ ด้านที่กล่าวถึงข้างต้น โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการขจัดปัญหาต่างๆ ดังนี้

(1) **โครงการพัฒนาของรัฐในด้านต่างๆ** โดยเฉพาะในทุกโครงการที่มุ่งขจัดความยากไร้และความด้อยโอกาสซึ่งมีอยู่มากมาย และมีมานานแล้วจำเป็นต้องดูแล ติดตาม ให้ได้ถึงมือคนกลุ่มนี้ หรือได้เปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไปได้มีส่วนร่วม และได้รับความช่วยเหลือเป็นอันดับแรกหรือเป็นกรณีพิเศษ ทั้งโครงการระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะ**โครงการพัฒนาชนบท**ที่ปรากฏในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับในช่วงประมาณ 40 ปีจนปัจจุบัน (แผนพัฒนาฯ 8 แผนตั้งแต่ปี 2504 -) ที่เน้นด้านพัฒนาอาชีพ และบริการพื้นฐานต่างๆ ที่จะส่งผลต่อโครงสร้างของการสร้างงานที่เข้มแข็ง คือ คนจนทั้งสองกลุ่มมีความคล่องตัวมากขึ้นในการสร้างงานให้มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตรที่เป็นอาชีพหลักของคนชนบทยากจน การได้โอกาสฝึกฝนอบรมทักษะอาชีพเกษตร หรืออาชีพอื่นที่สนใจและมีู่ทางพัฒนา การมีโอกาสได้เงินทุนได้เปล่าในระยะแรกหรือระยะเริ่มต้นก่อนที่งานใหม่จะเป็นรูปร่างหรืออยู่ตัว ประมาณ 1 - 3 ปี แล้วค่อยเริ่มผ่อนคืนเงินต้น หรือทั้งต้นและดอกตามความสามารถของกลุ่มคนยากจนดักดานหรือแม้แต่ยากจนทั่วไป คือต้องมีมาตรการคืนเงินกู้ที่มี

ลักษณะพิเศษเฉพาะ หมายถึง ปีคื่นเงินต้นที่ยาวนานกว่าปกติ และดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าเกณฑ์ปกติเช่นกัน ส่วนจะเป็นเท่าใดนั้นสามารถกำหนดได้แตกต่างกันไปตามพื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจของแต่ละตัวบุคคลและของสังคมในท้องถิ่นภูมิลำเนานั้นๆ เป็นตัวชี้วัดสำคัญ

(1.1) โครงการพัฒนาของรัฐในลักษณะข้างต้นมีมากมาย เช่น “โครงการสร้างงานในชนบท” หรือที่รู้จักและเรียกกันว่า โครงการ กสช. ระหว่างปี 2523 – 2534 (ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 – 2524) ที่สืบเนื่องมาจากโครงการพัฒนาท้องถิ่นและช่วยเหลือประชาชนในชนบทให้มั่งคั่งในฤดูแล้ง – ฝนแล้ง หรือรู้จักกันในชื่อว่าโครงการเงินผัน (พ.ศ. 2518) ซึ่งได้ปรับเป็นโครงการพัฒนาตำบล (พ.ศ. 2519) ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) และเปลี่ยนชื่อเป็น โครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจชนบทที่ประสบภัยธรรมชาติ – กฟป. ในปี 2521 ก่อนจะปรับมาเป็นโครงการ กสช. ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเดียวกัน เพื่อช่วยให้ชาวชนบทยากจนได้มั่งคั่งในฤดูแล้งที่ทำการเกษตรไม่ได้ผลในภูมิลำเนาของตน เนื่องจากขาดแคลนน้ำ และให้สามารถมีรายได้เพิ่มหรือรายได้เสริมโดยไม่ต้องอพยพไปหางานทำตามเมืองใหญ่ให้เกิดปัญหาสังคมเพิ่มเติม ตามความเป็นจริงแล้วโครงการนี้น่าจะช่วยให้ทั้งคนยากจนดักดาน และคนยากจนทั่วไปได้โอกาสร่วมงานและมีรายได้กันอย่างทั่วถึงโดยเฉพาะในฤดูแล้ง หรือจากงานนี้โดยตรง ถ้าไม่มีปัญหาเล่นพรรคเล่นพวกในการคัดเลือก เพื่อน ญาติพี่น้องเข้าทำงาน โดยไม่ได้คำนึงถึงคนยากจนหรือว่างงานในท้องถิ่น (วันเพ็ญ สุรฤกษ์ 2528)

อย่างไรก็ดี แม้โครงการ กสช. จะยังดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ตั้งแต่ปี 2535 โครงสร้างของโครงการได้กลับมาใช้ระบบราชการโยกศูนย์อำนาจเข้าหาส่วนกลางเช่นงบบำ ปกติ เพราะปรับการดูแลจากสำนักงานฯ ผ่านจังหวัดลงสู่สภาตำบล มาเป็นการกำกับดูแลของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ หรือ กชช. ผ่านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ด้วยงบบำ ปกติของราชการ ดังนั้นความโดดเด่นของลักษณะงานที่พยายามเปลี่ยนระบบบริหารเป็นลักษณะการกระจายอำนาจและจากล่างขึ้นบน หรือ “button – up” ในช่วงประมาณ 17 ปี หรือตั้งแต่ปี 2518 จึงกลับสู่วงจรเดิมของระบบราชการไทย แบบบนลงล่าง หรือ “top – down” อีกครั้ง ที่น่าจะวิเคราะห์ได้ถึงความเสี่ยงเปรียบในความล่าช้าของขั้นตอนและความคลาดเคลื่อนในการเลือกกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาที่ไม่ใช่คนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งกรณีนี้น่าจะได้มีการวิจัยเพื่อยืนยันผลอีกครั้งหนึ่ง จะได้เร่งแก้ไขและป้องกันความผิดพลาดกับโครงการที่มีโครงสร้างเป็นประโยชน์และเป็นโอกาสของกลุ่มคนยากจนในชนบททุกภูมิภาคทั่วประเทศไทยโครงการหนึ่ง

ปัจจุบันที่น่าสนใจว่า ตั้งแต่กลางปี 2542 (เมษายน 2542) รัฐบาลได้ใช้เงินกู้ต่างประเทศตามแผนมิยาซาวา (Miyazawa Plan) ของประเทศญี่ปุ่นในวงเงินรวมทั้งหมด 1.9 พันล้านเหรียญสหรัฐ (ประมาณมากกว่า 76,000 ล้านบาท) ซึ่งส่วนหนึ่งจะนำมาใช้สนับสนุนโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งโครงการภาคการเกษตร ซึ่งรัฐบาลไทยได้นำมาใช้ในงานพัฒนาชนบทลักษณะเดียวกับโครงการเงินผันหรือโครงการสร้างงานในชนบท ด้วยยอดเงินที่สูงมากเป็นหมื่นๆ ล้านบาทด้วยความเร่งรีบในช่วงเวลานั้นๆ ซึ่งถ้ายอดเงินนี้

ไม่มีมาตรการควบคุมพิเศษลงถึงกลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนให้ได้โอกาสใช้ประโยชน์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างจริงจัง ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง และยิ่งกว่านั้นถ้าเงินจำนวนมหาศาลนี้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้จริงตามเป้าหมาย ก็นับเป็นโศกนาฏกรรมและการเสริมวิกฤตความยากจนให้คนไทยทั้งประเทศจนถึงรุ่นลูกหลานที่ต้องรับใช้หนี้ที่ตนไม่ได้เป็นผู้ก่อโดยตรงอีกมากมายยาวนาน

(1.2) ตัวอย่างอีกโครงการหนึ่งที่มุ่งจัดความยากจนของคนชนบททั่วประเทศในระดับหมู่บ้านและชุมชนโดยตรงของกรมพัฒนาชุมชน คือ “**โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน**” หรือ “**โครงการ กข.คจ.**” ที่เริ่มมาตั้งแต่ปี 2536 และปัจจุบันอยู่ในระยะที่ 2 (พ.ศ. 2541 – 2544) ที่ได้คัดเลือกหมู่บ้านที่ตกเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือ จปฐ. รับเงินหมู่บ้านละ 280,000 บาท คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือ กม. เดิม หรือคณะกรรมการกองทุน กข.คจ. ปัจจุบันเป็นผู้คัดเลือกครัวเรือนยากจนเท่าจำนวนเงินที่จะแบ่งให้นำไปลงทุนทำอาชีพเสริมหรืออาชีพหลักเกษตรเป็นหลักเกินร้อยละ 90 นอกจากนั้นเป็นอาชีพค้าขาย อุตสาหกรรมในครัวเรือน ช่างในหมู่บ้าน และอื่นๆ ตามความถนัดและสนใจ ทั้งนี้เป้าหมายหลักของโครงการ กข.คจ. ต้องการให้ครัวเรือนที่ได้เงินลงทุนชนิดไม่มีดอกเบี้ยนี้มีรายได้เพิ่ม/ปีหลังลงทุนมากขึ้นตามลำดับ หลักการของโครงการนี้นับว่าน่าสนับสนุนและส่งเสริมถ้าจะได้พิจารณาคัดเลือกครัวเรือนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปให้ได้โอกาสจริงๆ ไม่ใช่เล่นพรรคเล่นพวกจนไม่สามารถเข้าถึงประชากรเป้าหมายอย่างแท้จริง และไม่เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในหมู่ผู้บริหารกองทุนระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการไม่นำเงินคืนจากครัวเรือนที่ได้รับไปมอบให้ครัวเรือนถัดไป ลักษณะเหล่านี้พบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่เป้าหมาย เช่น ที่ราษฎรร้องเรียนในจังหวัดกำแพงเพชร ทางกรมพัฒนาชุมชนที่รับผิดชอบเรื่องนี้จำเป็นต้องเร่งแก้ไขปรับปรุงต้นเหตุของปัญหา คือ จริยธรรมและคุณธรรมความซื่อสัตย์ของผู้บริหารหรือคณะกรรมการคัดเลือกครัวเรือนยากจนที่จะได้เงินลงทุน และกรณีเป็นครัวเรือนยากจนดักดาน จำเป็นต้องมีการชี้แนะหรือมีที่ปรึกษาเพื่อไม่ให้เกิดการขาดทุน หรือลงทุนแบบสูญเปล่า

(1.3) “**โครงการความร่วมมือไทย - สหประชาชาติ**” หรือ “**Thai - UNCAP**” เป็นอีกโครงการหนึ่งของรัฐบาลที่จัดทำเป็นโครงการนำร่องตั้งแต่ปี 2540 ที่มีเป้าหมายหลักด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจน ทั้งจนดักดานและจนทั่วไปได้มีส่วนร่วมปรับปรุงพัฒนาใน 3 ประเด็นหลัก คือ (1) **เรื่องเศรษฐกิจ** ที่เน้นรายได้และปัญหาความยากจน (2) **เรื่องการศึกษา** และ (3) **เรื่องยาเสพติด** โครงการนำร่องไทย - สหประชาชาติ ที่บ้านหมู่ 1 ตำบลลอ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา นับว่าได้ดำเนินการไปในแนวที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ เพราะมีการเริ่มต้นที่ดีที่พิจารณาความพร้อมของบุคลากรในพื้นที่ที่มาเป็นคณะทำงาน ซึ่งมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ และให้ความร่วมมือ ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ครู ประธานและปลัด อบต. เกษตรตำบล พัฒนาการ และสาธารณสุขประจำตำบล คณะทำงานได้ยึดหลักเดียวกับเป้าหมายหลักของแผนพัฒนาฯ ฉบับปัจจุบัน หรือฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) คือ การพัฒนาโดยยึด “คน - เป็นศูนย์กลาง” และมีเครือข่ายความร่วมมือผืนนี้กำลังเป็นแกนร่วมจากภาครัฐ (อาทิ ครู หัวหน้าสถานีอนามัย ปลัด อบต. เกษตรตำบล พัฒนาการประจำตำบล ฯลฯ) องค์กรเอกชน (อาทิ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิพัฒนาชนบท - มูลนิธิ

คุณนิมิตร พระสงฆ์ในพื้นที่ระดับเจ้าคณะตำบลและพระนักพัฒนา) ปลัดอำเภอและตำแหน่งอื่นๆ ระดับอำเภอ เป็นที่ปรึกษา ฯลฯ แกนนำร่วมเหล่านี้ช่วยกันทวิสัยทัศน์ของสมาชิกชุมชนในภาพรวม และให้ชุมชนร่วมกัน ให้ข้อมูลและสรุปจัดกลุ่มกันเองตามความต้องการจะพัฒนาและให้มีการพัฒนา เช่น กลุ่มปัญหาสิ่งแวดล้อม กลุ่มปัญหาด้านสาธารณสุข กลุ่มด้านการศึกษา กลุ่มการพัฒนาอาชีพหลักและอาชีพเสริม กลุ่มปัญหาด้าน สาธารณูปโภค และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม กลุ่มการพัฒนาคนและชุมชนที่รวมทั้งปัญหากลุ่มคนด้วย กระบวนการนี้ช่วยให้ชุมชนเริ่มตระหนักและภูมิใจในการรู้และเข้าใจปัญหาของตนเอง ตลอดจนช่วยกันแก้ ปัญหาในช่วง 2 ปีแรก (ปี 2540 – 2541) ไปพร้อมๆ กับที่รัฐได้ช่วยแก้ไขบางปัญหาทางตรงหรือทางอ้อมก็ ตาม ลักษณะการดำเนินการแก้ไขหรือลดปัญหาเช่นนี้ นับว่าได้ช่วยให้เกิดลักษณะการพัฒนาในโครงสร้างแบบ “bottom - up” แทน “top - down” ได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 – 90 ในพื้นที่โครงการนำร่อง นอกจากนี้แต่ละ กลุ่มงานยังมีกลุ่มย่อยของตนทำหน้าที่ประเมินผลงานตั้งแต่ปลายปี 2541 และเริ่มงานอย่างจริงจังในต้นปี 2542 เพื่อประเมินความสำเร็จและล้มเหลว พร้อมทั้งวางมาตรการแก้ไขที่เป็นรูปธรรม อาทิ กรณีกลุ่มใดไม่มื การพัฒนากลุ่มของตนเอง ทางคณะทำงานจะจำกัดเงินกู้ในโครงการ คือ ต้องช่วยตนเองหรือกู้เอง **ปกติแล้ว ทางโครงการร่วม ไทย – สหประชาชาติ จะมีเงินทุนหมุนเวียนให้กู้ได้ครบครันละ 150,000 บาท ดอกเบี้ย ร้อยละ 12/ปี หรือ 1 บาท/เดือน ส่วนทางอบต. ได้ช่วยเสริมเงินให้กองทุนปยุ 40,000 บาท โดยเกษตรกรจะกู้ ปยุในเดือนก่อนลงนา ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม และทางโครงการจะเริ่มแบ่งปยุให้ในเดือน พฤษภาคม - มิถุนายน อบต. ได้ช่วยจัดหาปยุให้เฉพาะปีแรกที่เริ่มกลุ่มพัฒนาอาชีพฯ หรือปี 2541 ส่วนปีถัด มา (พ.ศ. 2542) กลุ่มจะบริหารกันเองด้านจัดซื้อปยุมาขายให้สมาชิกซื้อผ่อนโดยไม่มีดอกเบี้ย และยืมซื้อได้ ราคาถูกกว่าท้องตลาดด้วยวิธีการบริหารที่มีประสิทธิภาพของกลุ่ม (สมาชิกซื้อปยุได้ราคากระสอบละ 320 – 340 บาท จากราคาตลาด 360 – 370 บาท) นอกจากนี้กลุ่มส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรยังประสบ ความสำเร็จด้านการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง หรือสามารถลดความเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง ผลกำไรที่ได้ จะกลับคืนมาเป็นของกลุ่ม คือ ใช้ผลกำไรมาบริหารกลุ่มให้เกิดความมั่นคงได้ ประเด็นปัญหาที่ยังหลงเหลือ อยู่เพียงเล็กน้อยในการดำเนินงานพัฒนาของกลุ่มนี้ในปีที่สองจากผลการประเมิน คือ ร้อยละ 5 ยังไม่สามารถ ใช้คืนเงินกู้ ธ.ก.ส. หรือหนี้อื่นตามกำหนด และไม่มีรายได้เสริม ลักษณะนี้จำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องมาร่วมหา มาตรการช่วยแก้ไขพัฒนางานและคุณภาพงานให้สามารถยกระดับรายได้ หรือหาทางแก้ไขจากสาเหตุของ ปัญหา ส่วนการดำเนินงานของกลุ่มอื่นๆ จะมีมาตรการหนึ่งที่เป็นข้อดีไม่ต่างจากกลุ่มส่งเสริมอาชีพทางการ เกษตร คือ การคืนหรือกันผลกำไรร้อยละ 15 แรกช่วยชุมชนในลักษณะต่างๆ และบางครั้งได้ช่วยถึงร้อยละ 50 ของผลกำไร เช่น กลุ่มแม่บ้านออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนส่งเสริมสุขภาพ (อสม.) กลุ่มธนาคารหมู่บ้าน ฯลฯ ส่วนความช่วยเหลือชุมชนที่ทำแล้ว มี อาทิ ช่วยผู้ติดเชื้อ HIV ช่วยศูนย์เด็กเล็กด้านอาหารเสริม ช่วยการ แปรรูปอาหาร และช่วยเพิ่มพูนความรู้ด้วยการนำไปศึกษาดูงาน เป็นต้น ข้อดีอีกประเด็นหนึ่งของโครงการ นำร่อง Thai – UNCAP ที่น่าจะเปิดโอกาสให้ประชากรเป้าหมายหรือคนยากจนได้เข้าร่วมกิจกรรมและพัฒนา ครอบครัวยุและตนเองได้อย่างแท้จริงโครงการหนึ่ง คือ เป็นโครงการที่มีการแลกเปลี่ยน – เรียนรู้ – ทบทวน –**

ประเมินผล ในทุกระดับ คือ ระดับกลุ่มหรือชุมชน และคณะกรรมการกลุ่ม ระดับผู้บริหารระดับท้องถิ่น – อบต. และระดับคณะกรรมการนาร่อง ส่วนการตัดสินใจมาจากระดับล่าง คือ ระดับชุมชนหรือกลุ่ม หมายถึง ตัวประชากรเป้าหมาย แม้ทางโครงการนาร่องจะเป็นผู้ให้เงินลงทุนก็ตาม เช่น การตัดสินใจเลือกประเภทที่ดินคิดว่าเหมาะสม โดยพิจารณาความสัมพันธ์กับระบบตลาด ที่เกิดจากการเรียนรู้ผิด – ถูก เป็นสำคัญ แนวทางพัฒนาชนบทยากจนลักษณะโครงการนาร่อง Thai – UNCAP ที่พัฒนาทั้งกระบวนการอย่างมีประสิทธิภาพในภาพรวมดังกล่าว จึงเป็นแนวทางที่ดีอีกวิธีการหนึ่งที่สมควรขยายผลต่อไปในพื้นที่ชนบทยากจนทั่วประเทศ ไม่เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น เพื่อสร้างพลังมวลชนให้เข้มแข็งและช่วยตนเองและชุมชนของตนได้ในที่สุด

(1.4) “โครงการสนับสนุนช่วยเหลือการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “*Sufficiency Economy or Contented Economy*” ตามแนวพระราชดำริ ตั้งแต่ปลายปี 2540 เป็นอีกโครงการหนึ่งที่ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปเข้าร่วมกิจกรรมได้บ้างไม่มากก็น้อย ตามมาตรการดำเนินการอยู่ 13 มาตรการในปัจจุบัน ที่ประกอบด้วย (1) เกษตรทฤษฎีใหม่ (2) การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก (3) กลุ่มออมทรัพย์ (4) กลุ่มอาชีพ (5) ลานค้าชุมชน หรือตลาดนัดริมทาง (6) ร้านค้าชุมชน (7) ผังเครือข่ายองค์กรชุมชน (8) ประชาคมที่เน้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่ม (9) ศูนย์บริการเบ็ดเสร็จทางด้านการเกษตร (One Stop Service) (10) การดำเนินงานตามแนวแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง (11) การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตวิถีทำของภาครัฐ (12) การเพิ่มบทบาทการส่งเสริมองค์กรท้องถิ่น คือ อบต. เข้ามาสนับสนุน และ (13) ช่วยเหลือเศรษฐกิจชุมชนแก่งค์กรชุมชน หรือชาวบ้านที่ร้องขอ ทางโครงการจะเน้น 9 มาตรการแรกเป็นหลัก ส่วน 4 มาตรการหลังเพิ่งเริ่มในกลางปี 2542 หน่วยงานที่รับผิดชอบ (กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) จะโอนเงินมาให้ชาวบ้านกู้ยืมไปลงทุนในโครงการที่พวกเขาช่วยกันเขียนขึ้นเอง ให้คณะกรรมการอำเภอ หรือ กพอ. อนุมัติก่อน ชาวบ้านที่เป็นประชากรเป้าหมายของโครงการนี้มีทุกระดับ แต่จะเน้นให้คนยากจนเป็นอันดับแรก และเท่าที่ผ่านมาก็พบว่าทางโครงการให้กลุ่มคนยากจนกู้ลงทุนสูงสุดประมาณครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50 และเป็นการให้เงินกู้ยืมในรูปของกลุ่ม กลุ่มละ 10 – 50 คน กลุ่มขนาดใหญ่มากประมาณ 80 คน โดยมี อบต. เช่นรับรองทุกรายการที่กลุ่มจะกู้ กลุ่มจะต้องผ่อนชำระหนี้ภายใน 5 ปี โดยปลอดดอกเบี้ยทั้งหมด เช่น กลุ่มคนจนในจังหวัดเชียงใหม่ ที่อำเภอฮอด (กู้ทำร้านค้าชุมชน) อำเภอแม่แจ่ม (กู้ทำธนาคารข้าว และสหกรณ์ร้านค้า) อำเภอแม่สาย (กู้ทำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต) และกิ่งอำเภอดอยหล่อ (กลุ่มแม่บ้านเย็บผ้า) เป็นต้น โครงการนี้ประชากรในชนบทสนใจเข้าร่วมกันมาก เฉพาะจังหวัดเชียงใหม่แห่งเดียว พบว่าในปีที่ผ่านมา (ปี 2541/42) มีกลุ่มที่ขอกู้ไปลงทุนจาก 15 – 16 อำเภอ (อนุมัติ 12 อำเภอ) รวม 200 – 300 โครงการ (อนุมัติ 21 โครงการ) อย่างไรก็ตามโครงการนี้ยังมีเงินสนับสนุนน้อย หรืออำเภอละประมาณ 200,000 บาท จุดอ่อนอีกประเด็น คือ เนื่องจากเงินมีน้อย กลุ่มที่รวมกันจึงเป็นกลุ่มขนาดใหญ่เกินกำลังเงินดังกล่าวแล้วส่วนใหญ่ แต่ก็ยังนับว่าเป็นโครงการที่น่าสนใจสำหรับกลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไป ถ้าให้โอกาสได้รับการคัดเลือกเป็นกลุ่มแรก หรือเป็นกรณีพิเศษ

(1.5) โครงการแก้ปัญหาความยากจนที่ได้แหล่งทุนจากธนาคารโลก หรือ World Bank ที่รู้จักกันว่า “โครงการ SIP” หรือ Social Investment Project เป็นโครงการลงทุนเพื่อสังคม จัดเป็นอีกโครงการที่รัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาดูแลให้กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนทั่วไปได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในอันดับต้นเช่นเดียวกับโครงการแก้ปัญหาความยากจนอื่นๆ ที่กล่าวถึงแล้ว และที่ไม่ได้นำมาเป็นตัวอย่างก็ตาม รัฐบาลได้เงินทุนมาตั้งแต่กลางปี 2542 เป็นงบบุคลากรประมาณ 300 ล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 12,000 ล้านบาท ธนาคารออมสินของไทยเป็นผู้ดูแลเงินงบบุคลากรนี้ โดยได้นำมาจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม หรือที่รู้จักกันว่า “SIF” (Social Investment Fund) ตัวอย่างการได้งบฯ จากโครงการ SIP ในปีที่ผ่านมา คือ การได้รับงบฯ มากกว่า 28 ล้านบาท มาสร้างและซ่อมฝาย และขุดลอกคูคลองส่งน้ำในจังหวัดเชียงใหม่ และได้งบฯ อีก 1 ล้านบาท สร้างศูนย์นาร่องเบ็ดเสร็จ ที่ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เหล่านี้ก็ไม่ได้มีหลักประกันบ่งบอกว่ากลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดาน และยากจนทั่วไปจะได้มีโอกาสเข้าไปร่วมในงานใดงานหนึ่งหรือไม่ หรืออย่างน้อยเพียงใด

ดังนั้นการติดตามงานพัฒนาทุกรูปแบบของรัฐเพื่อให้คนยากจนเข้าไปร่วม จึงเป็นสิ่งที่รัฐต้องให้ความสำคัญและกระทำทันที พร้อมการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง มิฉะนั้นกลุ่มประชากรเป้าหมายซึ่งมีโอกาสน้อยหรือแทบไม่มี ส่วนใหญ่ยังเป็นคนชายขอบ และถูกตัดขาดจากสังคมในบางครั้ง กลไกการดำเนินงานของรัฐจึงต้องได้รับการพิจารณาปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องทุกระดับต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง อันจะนำไปสู่การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเสียสละและซื่อสัตย์สุจริต นโยบายของชาติในส่วนการดูแลคนยากจนดักดานจึงจะบรรลุเป้าหมายได้อย่างแท้จริงในที่สุด

(2) นอกจากโครงการพัฒนาในภาพรวมตามที่เสนอแนะในข้อ (1.1) ถึง (1.5) แล้ว การเจาะประเด็นแก้ไขปรับปรุงหรือลดปัญหาที่กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจนทั่วไปไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนทั้งในระบบและนอกระบบ หรือเรียนไม่จบในระดับประถม ตลอดจนขาดโอกาสฝึกฝนงานอาชีพที่สนใจ ก็เป็นประเด็นปัญหาหลักพื้นฐานของความยากจนดักดานที่สำคัญที่ต้องเร่งหามาตรการดำเนินการจัดการที่สามารถทำได้พร้อมๆ กับด้านอื่นๆ ดังนั้นการศึกษาจึงเป็นกลยุทธ์ในการขจัดความยากจนในระยะยาว ที่จำเป็นที่สุดประการหนึ่ง ความพยายามของรัฐในการสนับสนุนการศึกษาด้วยการจัดตั้งกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาจึงเป็นกลยุทธ์ที่ดี การดำเนินงานที่ผ่านมามีลักษณะเป็นเชิงรับโดยให้ผู้ต้องการกู้ยืมแสดงความจำนงในการกู้ยืมและยังจำกัดอยู่ที่การศึกษาระดับสูง การดำเนินงานดังกล่าวจึงยากที่จะเข้าถึงครัวเรือนที่ยากจนและยากจนดักดานได้เนื่องจากการขาดโอกาสของครัวเรือนเหล่านี้ จึงควรหันมาดำเนินงานในเชิงรุกโดยแบ่งส่วนจัดตั้งเป็นโครงการเฉพาะคนยากจนและยากจนดักดาน ทำหน้าที่ประเมินการให้เงินการศึกษากู้ยืมแก่ครัวเรือนยากจนและยากจนดักดานโดยอัตโนมัติตั้งแต่ระดับการศึกษาภาคบังคับขึ้นไป ทั้งนี้ก็ต้องกำหนดเงื่อนไขให้ครัวเรือนเหล่านี้สามารถที่จะรับได้ ซึ่งจะต้องต่ำกว่าการให้กู้ยืมแก่ครอบครัวทั่วไป และดำเนินการช่วยเหลือด้านอื่นๆ (โดยการประสานงานความช่วยเหลือด้านอื่นๆ กับโครงการอื่น ดังที่กล่าวถึงบ้างแล้วใน

ตอนต้น) แก่ครอบครัวที่กู้ยืมเพื่อการศึกษาตามโครงการนี้ด้วย เช่น การพัฒนาอาชีพ ฝีมือแรงงาน และธุรกิจ ดังข้อเสนอแนะไว้ในประเด็นอื่นๆ

สำหรับกรณีเฉพาะที่เกิดจากมาตรการบรรเทาการว่างงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ก็มีมาตรการ 1 ใน 7 มาตรการเกี่ยวกับทางสว่างแห่งอาชีพ พบว่าเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ได้มีมาตรการเสริม ด้านนี้ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดแจกทุนการศึกษานักเรียนตั้งแต่ระดับประถมจนถึงชั้นอุดมศึกษาที่ยากจนในปี 2542 จำนวนรวมทั้งหมด 10,030 คน ในวงเงินทั้งสิ้น 20 ล้านบาท นอกจากนี้ในแต่ละปีตั้งแต่ปี 2541 ใน จังหวัดเชียงใหม่ยังมีทุนการศึกษาจากหลายโครงการ คือ ทุนไทยช่วยไทยจากเงินบริจาค ทุน ADB ทุนสมา พัฒนาชีวิต และทุน USOM จากกระทรวงศึกษาธิการ และทุนแม่ศรีนคร รวมเป็นเงินอีก 20.609 ล้านบาท สำหรับนักเรียน - นักศึกษา 10,012 คน จากจำนวนมากกว่าสองหมื่นทุนนักเรียน - นักศึกษา/ปี สำหรับ จังหวัดเชียงใหม่ สมควรได้มีการบริหารสัดส่วนตามความเหมาะสมและจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจจะกัน จำนวนหนึ่ง เช่น 1 ใน 3 จนถึงประมาณ 1 ใน 2 หรือครึ่งหนึ่งเป็นอย่างมากให้แก่ผู้ยากไร้และด้อยโอกาสใน ลักษณะต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษาตั้งแต่ระดับล่างจนระดับสูง ที่เน้นงานอาชีพโดยเฉพาะ เพื่อกลับไปช่วยเหลือ หรือเป็นที่พึ่งพิงทั้งของตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้ดีขึ้นในอนาคต

(3) โครงการแก้ปัญหาและพัฒนาทางด้านสังคมที่ค่อนข้างจะมีความชัดเจน สำหรับกลุ่มประชากร เป้าหมายยากจนตกงานและยากจนทั่วไป แม้จะยังได้รับโอกาสไม่มากนักก็ตาม ก็คือ โครงการแก้ปัญหาและ ช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัยของครอบครัวและประชากรผู้ยากไร้ที่ประกอบด้วย (1) **โครงการสวัสดิการ ประชาชนฟรี ด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย หรือผู้ที่สังคมควรช่วยเหลือเกื้อกูล (สปร.)** ของ สำนักงานประกันสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ที่รัฐจัดให้ผู้มีรายได้น้อยต่ำกว่า 2,000 บาท และ 2,800 บาท/ เดือนสำหรับคนโสดและครอบครัวตามลำดับ ให้ผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ผู้พิการทุพพลภาพ เด็กอายุ 0 - 12 ปี และนักเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ (2) **โครงการบัตรประกันสุขภาพรักษา พยาบาลฟรี** ของหน่วยงานเดียวกับโครงการแรก แต่ให้กับผู้มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ในข้อ (1) บัตรราคา 500 บาท/ครัวเรือน 5 คน/ปี (3) **โครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป รายเดือนจนถึงแก่กรรม** (เดือนละ 200 บาท ระหว่างปี 2536 - 2541 และ 300 บาท/เดือน ตั้งแต่ปี 2542) ของกระทรวงแรงงานและ สวัสดิการสังคม ที่ให้แก่ผู้ยากจน ถูกทอดทิ้ง ขาดผู้เลี้ยงดู ทำอาชีพเลี้ยงตนเองไม่ได้ (4) **โครงการสงเคราะห์ และฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการรายเดือน** ที่ยากจน รายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ (ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี) เดือนละ 500 บาท/คน และ (5) **โครงการสงเคราะห์ผู้ป่วยเอดส์รายเดือนจนถึงแก่กรรม** เดือนละ 500 บาท/ คน และค่าเดินทางไปรักษาพยาบาล 1,000 - 2,000 บาท/ครั้ง และเงินลงทุนประกอบอาชีพ 5,000 บาท/ราย แก่สตรีผู้ติดเชื้อและเป็นที่พักพิงของสมาชิกครัวเรือน ฯลฯ

จากเหตุผลและสาเหตุที่ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังไม่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล ลักษณะใด ลักษณะหนึ่งดังกล่าวข้างต้น ทั้งในส่วนที่คิดว่าไม่ป่วยยังไม่จำเป็นต้องมีบัตร ไม่มีเงินซื้อ หรือบางส่วนที่ไม่รู้จัก เลยนั้น รัฐควรจะมีการประชาสัมพันธ์ข่าวสารข้อมูลแก่ประชากรถึงประโยชน์ของการมีสวัสดิการการรักษา

พยาบาลในรูปแบบต่างๆ ว่ามีประโยชน์อย่างไร โดยอาจจะผ่านเจ้าหน้าที่ในระดับหมู่บ้าน เช่น สถานีอนามัยต่างๆ หรืออาศัยผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ และในขณะเดียวกันต้องให้ผู้นำชุมชนนั้นเป็นผู้ที่ช่วยเหลือครัวเรือนในชุมชน โดยการพิจารณาว่าครัวเรือนใดที่เข้าเกณฑ์ควรได้รับบัตรสงเคราะห์ประเภทใด ก็ควรจัดการให้ครัวเรือนนั้นได้รับบัตรนั้นๆ ไว้ และหากครัวเรือนใดมีรายได้สูงกว่าเกณฑ์ที่ควรได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้ยากไร้โดยตรง แต่ไม่สามารถจ่ายค่าบัตรประกันสุขภาพได้ทั้งหมดในคราวเดียวก็ควรยอมให้มีการผ่อนชำระค่าบัตรประกันสุขภาพ ตามที่ผู้รับผิดชอบจะพิจารณาว่ามีความเป็นไปได้หรือเหมาะสม ทั้งนี้อาจมอบให้ทางกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขเข้ามามีบทบาทช่วยรวบรวมค่าผ่อนชำระบัตรเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่รัฐจำเป็นต้องทำไปพร้อมๆ กันกับการให้บริการด้านรักษาพยาบาล คือจะต้องมีการให้ความรู้ ความเข้าใจในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง และครอบครัว เพื่อที่จะได้ไม่ต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลบ่อยๆ โดยไม่จำเป็น ขณะเดียวกันก็เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการไปรักษาพยาบาลในตัวเมืองได้มีใช้น้อย ในกรณีนี้กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม. ในแต่ละพื้นที่น่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่เหมาะสมมากที่สุดในการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนได้เป็นอย่างดี แม้กระนั้นก็ดีโครงการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น จำเป็นต้องดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และกระจายให้ครอบคลุมอย่างทั่วถึงในทุกท้องถิ่นชนบทยากจน โดยเฉพาะยากจนดักดานที่ขาดโอกาสมากที่สุด

(4) สำหรับโครงสร้างทางสังคมที่กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนทั่วไป นับว่ามีปัญหาต้องแก้ไขปรับปรุงเล็กน้อยมาก ก็คือ ความจนทางการเมือง จนทางวัฒนธรรม และจนทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในด้านนโยบายของรัฐหรือทางการเมืองนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติตามนโยบายจำเป็นต้องให้โอกาสประชากรเป้าหมายได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและความต้องการรับความช่วยเหลือที่ชัดเจน ทั้งด้านอาชีพหลักอาชีพเสริม ตลอดจนปัจจัยสิ่งของใช้จำเป็น รัฐต้องเปลี่ยนทัศนคติและแนวคิดหรือแม้แต่การกระทำที่จะช่วยเหลือคนยากจนดักดานและยากจนด้วยความคิดของรัฐฝ่ายเดียว คือ จำเป็นต้องเลิกจัดโครงการให้โดยไม่ถามผู้รับประโยชน์ จะทำให้เกิดการสูญเปล่าในหลายๆ ด้านทั้งทรัพย์สินเงินทอง เวลา และการเสียสละของภาครัฐ เช่น ต้องการฝึกฝนทักษะในอาชีพทางการเกษตร แต่รัฐกลับให้ความช่วยเหลือฝึกอบรมอาชีพนอกการเกษตร และต้องการได้รับปัจจัยด้านเทคโนโลยีทางการเกษตร แต่กลับได้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น

ส่วนประเด็นปัญหาด้านวัฒนธรรม จริยธรรม คุณธรรม ของประชากรเป้าหมายในภาคเหนือ นั้น ที่จริงแล้วไม่จำเป็นต้องจัดกิจกรรมหรือปรับเปลี่ยนในประเด็นใด เพราะคนยากจนก็อยู่ในระบบเครือญาติที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพียงแต่หาเวลาไปร่วมกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมไม่ได้ตลอดเวลา เนื่องจากต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดมากกว่า และความจนมากๆ ก็ไม่ได้ทำให้ขาดคุณธรรมหรือจริยธรรมในจิตวิญญาณแต่ประการใด ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดไม่ใช่เพราะความยากจนดักดานเป็นสาเหตุหรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดโดยตรง แต่อาจเป็นข้อบั่นทอนทางอ้อม อาทิ ความจนมากๆ ทำให้มีโอกาสศึกษาน้อย และความรู้

น้อยบางครั้งก็เป็นจุดอ่อนให้ถูกยั่วให้ทำผิดได้ง่าย เช่น การมั่วสุมเสพยาหรือติดยา หรือก่อคดีลักขโมยทรัพย์ เป็นต้น แต่การเป็นชาวพุทธของคนไทยที่ยึดมั่นในหลักธรรมและศีลธรรม ก็นับเป็นทางออกหรือทางแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวให้กับประชากรเป้าหมายยากจนดักดานและยากจนได้เป็นอย่างดี

5.2.2 ประเด็นทางด้านภาวะทางเศรษฐกิจ

ประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ก็คือกรอบแนวคิดใหม่เกี่ยวกับตัวชี้วัดความยากจนด้านเงินโดยตรง ซึ่งจะประกอบด้วยปัญหาของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจน ที่มีข้อจำกัดในการประกอบอาชีพทางการเกษตร มีรายได้หลักจากการรับจ้างที่ไม่เป็นหลักแหล่งแน่นอน รายได้ต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของภาค และรายได้เงินสดยังติดลบ เหล่านี้ก็คือปัญหาของคนยากจนดักดาน ที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ 60 ณ เส้นความยากจนและบริโภคอาหารต่ำกว่าความต้องการ โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อขจัดปัญหาต่างๆ ดังนี้

(1) การสร้างงานให้ครัวเรือนที่ยากจน ส่วนราชการหลายหน่วยงานในท้องถิ่นที่มีการจ้างคนงานทำงานจำนวนมาก หากสามารถจัดสรรงานประเภทที่ไม่ต้องการความชำนาญให้แก่คนที่ยากจนได้ทำงานก็จะเป็นการช่วยเหลือคนยากจนและยากจนดักดานได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังควรหามาตรการสนับสนุนให้หน่วยธุรกิจต่างๆ ให้ความสนใจแก่การจัดจ้างคนยากจนและยากจนดักดานเข้าทำงานเป็นกรณีพิเศษ ตลอดจนการสร้างงานใหม่ ทั้งในและนอกการเกษตรในเขตชนบท

ดังนั้นการสร้างงานในชุมชนชนบท โดยเฉพาะแก่กลุ่มคนยากจนดักดานและยากจน จึงจำเป็นต้องเป็นงานหลักที่องค์กรภาคีทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรประชาชนต่างๆ ต้องร่วมมือกัน โดยนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้เสนอแนะไว้แล้วข้างต้นในข้อ 5.2.1 (1.4) มาเป็นพื้นฐานของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ด้วยความจริงใจและเอาจริงเอาจังของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

(2) ปรับปรุงเงื่อนไขและการบริหารงานโครงการความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้หรือยากจนดักดานและยากจนทั่วไปเสียใหม่ ดังนี้

(2.1) หน่วยงานพัฒนาทั้งหลายควรปรับระดับรายได้ที่ใช้ในการกำหนดครัวเรือนยากจนให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางด้านรายได้ ณ เส้นความยากจน รวมทั้งกำหนดระดับรายได้สำหรับการชี้วัดครัวเรือนยากจนดักดานเพื่อใช้จัดลำดับการให้ความช่วยเหลือก่อนหลัง (prioritize) สำหรับกรณีของภาคเหนือระดับรายได้ของครัวเรือนที่เหมาะสมคือ 9,000 บาท สำหรับครัวเรือนยากจนทั่วไป และ 5,500 บาท สำหรับครัวเรือนยากจนดักดาน

(2.2) การบริหารความช่วยเหลือคนยากจนในระดับหมู่บ้านหรือท้องถิ่นควรดำเนินการโดยกลุ่มคนยากจนเองภายใต้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง การจะให้มีการรวมการที่เป็นคนยากจนอยู่ในกลุ่มกรรมการทั่วไปจะไม่ได้เป็นผล เนื่องจากอำนาจการตัดสินใจทางสังคมของคนยากจนมีน้อยกว่ามาก

(3) การให้ความช่วยเหลือแก่ครัวเรือนยากจนและยากจนดักดานในด้านการผลิตทั้งในรูปสินเชื่อหรือการให้เปล่า ต้องดำเนินการในรูปโปรแกรมการพัฒนาซึ่งมีองค์ประกอบด้านการฝึกอบรมอาชีพโดย

เฉพาะอาชีพทางการเกษตร หรือฝีมือแรงงาน ทั้งด้านการช่างเทคนิค และหัตถกรรม ที่มีส่วนช่วยเหลือครอบครัวยากจนตกงานได้อย่างดี ทั้งนี้ต้องทำการพัฒนาด้านการตลาดควบคู่ไปด้วยตลอดเวลา ดังนี้

(3.1) จากการที่ครัวเรือนยากจนประสบหรือเผชิญกับปัญหาผลผลิตเกษตรอยู่ในเกณฑ์ต่ำหรือรายได้จากการเกษตรต่ำ ดังนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทโดยตรงในการส่งเสริมและฝึกอบรมทักษะด้านการเกษตรแผนใหม่ โดยเฉพาะเกษตรทฤษฎีใหม่ การเกษตรเชิงนิเวศ และการเกษตรแบบผสม ที่เหมาะกับการเกษตรขนาดเล็กในภาคเหนือที่มุ่งผลิตเพื่อบริโภคและขายส่วนที่เหลือเป็นรายได้จนเจือจรรวมครัวเรือนได้บ้าง เพราะจริงๆ แล้วหากครัวเรือนยากจนมีอาหารบริโภคไม่อดอยาก ก็จะพร้อมทั้งกำลังกายและกำลังใจที่จะสู้ชีวิตต่อไปได้ดีขึ้น

(3.2) การทำงานรับจ้างของครัวเรือนยากจนตกงานและยากจนในภาคเหนือเป็นการรับจ้างในภาคเกษตร โดยไม่มีหลักแหล่งและระยะเวลาของการทำงานที่แน่นอน ดังนั้นการช่วยเหลือและส่งเสริมอาชีพเสริมของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วน ทั้งนี้รวมถึงการเพิ่มทักษะความสามารถของครัวเรือนยากจนด้านงานอาชีพหลักและอาชีพเสริมตามความต้องการ ความพร้อม และสภาพแวดล้อมของประชากรเป้าหมายและชุมชนนั้นๆ เป็นหลัก ไม่ใช่การกำหนดเป็นนโยบายแบบกว้างๆ ที่ใช้กับครัวเรือนทั่วประเทศ แต่ทำเป็นกรณีเฉพาะแต่ละพื้นที่

(3.3) ความช่วยเหลือตามข้อ (3.2) จำเป็นต้องจัดการเรื่องการมีตลาดรองรับดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้การฝึกฝนอาชีพของคนยากจนตกงานและยากจนเกิดประโยชน์ในแง่ของการเพิ่มรายได้อย่างแท้จริง เช่น การฝึกอบรมให้ชาวบ้านสตรีตัดเย็บเสื้อผ้า ถ้าไม่มีตลาดรองรับ ประโยชน์ที่ครัวเรือนได้รับก็เป็นเพียงการตัดเย็บเสื้อผ้าให้คนในครัวเรือนเท่านั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้นแก่ครัวเรือนเลย ดังนั้นสิ่งที่รัฐควรกระทำร่วมด้วย คือ พยายามส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมหรือหน่วยธุรกิจต่างๆ เข้าไปจ้างงานกับคนยากจนเหล่านี้โดยเฉพาะในลักษณะของอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพื่อให้เกิดอาชีพและรายได้ที่แน่นอน

(3.4) ปัจจัยเรื่องทุนหรือเงินทุนเป็นอีกสิ่งที่รัฐต้องจัดหาให้กลุ่มประชากรเป้าหมายยากจนตกงานและยากจนพร้อมการฝึกฝนอาชีพและการจัดหาตลาดตลอดจนจัดหาทุนให้ทำเป็นกลุ่มอาชีพที่สนใจงานเดียวกันดังที่เสนอไว้ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ข้อ 5.2.1 (1.4) แต่กลุ่มต้องมีขนาดเหมาะสมกับทุน เพื่อประโยชน์ในการต่อรองซื้อวัตถุดิบได้ในราคาถูก หรือการหาตลาดสำหรับจำหน่ายได้ง่ายกว่า รวมทั้งการก่อให้เกิดเงินทุนหมุนเวียนได้มากกว่า ดังนั้นในเรื่องของการรวมกลุ่มจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และให้ความรู้แก่ครัวเรือนยากจนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จากความร่วมมือของผู้นำชุมชนในการให้ข้อมูลและนำดูงานกลุ่มอาชีพที่ประสบความสำเร็จ

(3.5) ประเด็นสุดท้าย ภาครัฐจำเป็นต้องให้ข่าวสารข้อมูลความรู้แก่ครัวเรือนและประชากรเป้าหมายยากจนตกงานและยากจนเป็นกรณีเฉพาะและต่อเนื่องเกี่ยวกับสิทธิและความช่วยเหลือที่เขาเหล่านั้นพึงได้รับทั้งจากภาครัฐโดยตรง และหรือภาคเอกชน ตลอดจนองค์กรประชาชนต่างๆ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

5.2.3 ประเด็นทางด้านกายภาพของพื้นที่ : ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปัญหาด้านความจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นชัดเจนในชนบทภาคเหนือ ซึ่งเป็นที่ทำมาหากินของครัวเรือนและประชากรยากจนดักดานและยากจนโดยทั่วไปนั้นที่วิกฤตที่สุดหรือมากกว่า ก็คือเรื่องของปัญหาความแห้งแล้งด้วยการขาดแคลนน้ำและแหล่งน้ำที่เพียงพอสำหรับการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้ง ตามลักษณะอากาศของมรสุมเขตร้อนที่อยู่ในพื้นแผ่นดิน หรือภาคพื้นทวีปที่ไม่ติดทะเล และความรุนแรงของปัญหาน้ำมากจนถึงน้ำท่วมพืชผลเสียหายในฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนก็ไม่มากนักและในช่วงเวลาไม่นาน คือไม่รุนแรงเท่ากับการขาดแคลนนํ้าตนเอง ปัญหาขาดแคลนน้ำหรือปริมาณน้ำไม่เพียงพอนี้จะทวีความรุนแรงหรือวิกฤตยิ่งขึ้นเมื่อมีเรื่องของการเปิดป่าผิวดินด้วยการถาง – เผา หรือตัดไม้ทำลายป่าที่ช่วยปกคลุมผิวดินให้ชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์หมดไป ดินหน้าที่ดีก็จะถูกชะล้างพังทลายเกิดความเสื่อมโทรม ไม่ก่อให้เกิดการผลิตตามศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทำการผลิตหรือการเกษตรที่ผิวดินหรือขาดมาตรการอนุรักษ์ดิน – น้ำ ทั้งในที่ราบ – ที่ดอน และที่สูง เป็นสำคัญ

(1) ข้อเสนอแนะในประเด็นนี้จึงมีความชัดเจน ที่รัฐและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จำเป็นต้องเรียนรู้ปัญหาในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันเชิงกายภาพอย่างแท้จริง และเร่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน คือ (1.1) **เรื่องน้ำ** โดยระบบชลประทานทุกรูปแบบ อาทิ เขื่อนทดน้ำหรือฝาย รางริน คูคลองส่งน้ำและระบายน้ำ ระบบบาดาลและบ่อน้ำตื้นสาธารณะ ฯลฯ (1.2) **เรื่องป่าไม้** จำเป็นต้องปลูกป่าทดแทน ทั้งแบบป่าธรรมชาติ เดิม ปลูกสร้างสวนป่า และผลักดันส่งเสริมการรวมตัวทำป่าชุมชนของชาวบ้านด้วยตนเอง รวมทั้งการผ่านและการยอมรับ พ.ร.บ. ป่าชุมชน เพื่อการคุ้มครองดูแลรักษาป่าอย่างจริงจังเข้มงวด และ (1.3) **เรื่องดิน** ด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่ถูกวิธีอนุรักษ์ตลอดจนการแก้ไขปัญหาดินเสื่อมโทรมและปรับปรุงบำรุงดินด้วยระบบชีวภาพมากกว่าการใช้สารเคมีที่มีพิษเจือปนต่างๆ ข้อเสนอแนะในลักษณะนี้ที่จริงแล้วรัฐมีหน่วยงานรับผิดชอบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมดำเนินการอยู่มากมาย และจัดทำมานานแล้วเช่นเดียวกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่เหตุใดปัญหาจึงยังปรากฏอยู่ในชนบทยากจน จนถึงทุกวันนี้ ทั้งนี้คงต้องมีความผิดพลาดในด้านกลไกของรัฐที่จะปรับแก้ไขยุทธศาสตร์ที่ถูกต้อมนั้นส่งถึงพื้นที่และมือของชาวชนบทยากจน และโดยเฉพาะยากจนดักดานอย่างแท้จริง เป็นกรณีพิเศษหรือเร่งด่วนและทั่วถึง

(2) ข้อเสนอแนะในประเด็นที่สอง เป็นเรื่องของสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ ของผู้เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรประชาชน และที่สำคัญที่สุด คือ ตัวประชากร เป้าหมายยากจนดักดานและยากจน รวมทั้งทุกคนในพื้นที่ที่ต้องปลูกฝังจิตสำนึก ความเข้าใจที่เกิดจากการเรียนรู้ในเรื่องของปัญหาและมาตรการที่ต้องเหมาะสมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ลูกหลานของเขาได้ใช้ประโยชน์ต่อเมืองอย่างยั่งยืน ประเด็นนี้การศึกษาและการให้ความรู้ตลอดจนการฝึกอบรมทั้งในระบบและนอกระบบจำเป็นต้องทำอย่างต่อเนื่องในทุกระดับอายุหรือทุกวัยและทุกเพศ การออกกฎหมายหรือใช้กฎหมาย ประกาศ หรือกฎกระทรวง ตลอดจนมติคณะรัฐมนตรีและข้อห้ามต่างๆ จะเป็นส่วนช่วยเสริมสำคัญ และสุดท้ายการใช้ประโยชน์สื่อทุกรูปแบบช่วยประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรวมกลุ่มผนึก

กำลัง ทั้งกำลังกาย – กำลังใจ – และกำลังทรัพย์ (ถ้ามี) ทั้งผลักดันและรณรงค์ต่อต้านในทางที่ถูกที่ควรในการจัดการกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ที่วิกฤตระดับต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือสาธารณะเป็นสำคัญ ประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลของการจัดการปัญหาด้านนี้ในภาพรวมย่อมบังเกิดได้ในอนาคตอันใกล้ คราวเรือนและคนยากจนทั้งหลายจะจนดักดานหรือไม่ก็ตามย่อมมีโอกาสไม่ทางตรงก็ทางอ้อมในการผลิตและเพิ่มรายได้จากผลผลิต ถ้าประสงค์จะยึดอาชีพหลักหรือพัฒนาฝึกฝนอบรมในอาชีพหลักทางการเกษตรต่อไป เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การแก้ไขปรับปรุงและจัดการตามแนวของข้อเสนอแนะที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดทุกประเด็น เพื่อลดปัญหาความยากจนดักดานของครัวเรือนและประชากรในชนบทภาคเหนือให้เหลือน้อยที่สุดหรือให้หมดไปได้ในอนาคตนั้น จำเป็นต้องทำร่วมกันหรือผสมผสานกันในทั้ง 3 โครงสร้าง คือ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางกายภาพของพื้นที่ หรือ ทำทั้ง 7 องค์ประกอบของกรอบแนวคิดชีวิตความยากจน โดยเฉพาะเรื่องของการข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิอันพึงมีพึงได้จากทุกโครงสร้างหรือองค์ประกอบทั้งหมดนั้น ต้องถึงมือประชากรเป้าหมายกลุ่มยากจนดักดานโดยตรงอย่างฉับไวและทั่วถึง คือ ต้องมีมาตรการพิเศษที่จะให้คนกลุ่มนี้ได้รับโอกาสก่อนหรือเร็วที่สุด นอกจากนี้สิ่งที่ขาดไม่ได้ในงานแก้ไขปัญหและการพัฒนาทุกรูปแบบ คือ เรื่องของการประเมินผล เพื่อปรับกลยุทธ์ให้สัมฤทธิ์ผลอย่างต่อเนื่องตลอดไป เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาความยากจนดักดานทั้งปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ 2541 **สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ใน คนจนไทยในภาวะวิกฤติ** ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2541
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด และ สมพร อิศวิลานนท์ “ภาวะความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของ เกษตรกรไทย” **วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร** (เอกสารโรเนียว ไม่ปรากฏปีพิมพ์)
- เทียนฉาย กีระนันทน์ **เศรษฐกิจการเงินสาธารณะสุข** 2539 โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นาคัน คัดวานี และเมธี ครองแก้ว 2540 **สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษาขั้นสุดท้าย ระบบดัชนีการติดตามประเมินผลแผนพัฒนาฉบับที่ 8** กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันพุธที่ 2 เมษายน 2540 ณ โรงแรมอมารีวิเตอร์เกท กรุงเทพมหานคร.
- พจณี อรรถโรจน์ภิญโญ 2540 “กรณีศึกษา : การมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดพะเยา” **วารสาร เศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540
- มิ่งสรรพ ขาวสะอาด อัมมาร สยามวาลา ปริญญารัตน์ เลียงเจริญ และสมบัติ แซ่แซ่ 2540 **โครงการ กลยุทธ์การพัฒนาประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการการพัฒนาการเกษตรและอุตสาหกรรมต่อเนื่องเพื่อเพิ่มสมรรถนะของภาคเกษตร** ร่างรายงานขั้นสุดท้าย สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- เมธี ครองแก้ว และคณะ 2524 **โครงการสร้างงานในชนบทของรัฐบาล : การประเมินผลและการวิเคราะห์** สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ISBN 974 – 571 – 060 – 1 มีนาคม 2524 96 หน้า
- วันเพ็ญ สุฤกษ์ 2529 **การวิเคราะห์และประเมินผลโครงการสร้างงานในชนบทของประเทศ พ.ศ. 2523 – 2528** สำนักงานเลขาธิการ กสช. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว สิงหาคม 2528 168 หน้า
- อมรรัตน์ ชันดี 2540 “การแก้ปัญหาความยากจนแนวใหม่ : เน้นการมีส่วนร่วมและบูรณาการ” **วารสาร เศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540
- อัญชลี เกิดพิบูลย์ 2540 “องค์การสหประชาชาติร่วมพัฒนา “คน” ในแผนฯ 8” **วารสารเศรษฐกิจและสังคม** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม 2540

- กรมการพัฒนาชุมชน 2541 กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมการพัฒนาชุมชน กันยายน 2541
- การช่วยเหลือประชาชนโดยกรมประชาสงเคราะห์ 2543 สำนักงานประชาสงเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. 2543
- การตรวจติดตามผลงาน / โครงการประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2543 2542 สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ธันวาคม 2542
- การตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรีเขต 10 เรื่อง ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานตามมติ ครม. วันที่ 9 ธันวาคม 2540 2543 มกราคม 2543
- การสำรวจของศูนย์วิจัยกสิกรไทย 2542
- กำหนดการสัมมนาผลการวิจัยระดับจังหวัด โครงการวิจัยเรื่อง “ การวิเคราะห์ความต้องการการฝึกอบรมและแรงงานผู้ถูกเลิกจ้างเนื่องจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ” 2542 โครงการพยากรณ์
พฤษภาคม 2542
- ข้อมูลการตลาด จังหวัดพะเยา ประจำปี 2540 2541 สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพะเยา กรกฎาคม 2541
- ข้อมูลสถานการณ์ด้านแรงงานและผลการดำเนินการตามมาตรการบรรเทาปัญหาการว่างงานจังหวัด
เชียงใหม่ หน่วยงานสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม จังหวัดเชียงใหม่
- ข้อมูล 17 จังหวัดภาคเหนือ 2541 ศูนย์พัฒนาภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการกระทรวงพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีนาคม 2541
- ครัวเรือนเกษตรหลังวิกฤตเศรษฐกิจ 2543 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
สิงหาคม 2543
- คู่มือการจัดเก็บข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย
- คู่มือการแปลงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ไปสู่การปฏิบัติ 2539 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กันยายน 2539
- คู่มือบันทึกอาสาเรื่อง การสำรวจข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม 2542 โครงการ
จ้างบันทึกอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
กุมภาพันธ์ 2542
- จังหวัดเชียงใหม่ขอต้อนรับคณะนักเรียนวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร
รุ่นที่ 41 และการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน รุ่นที่ 11 กุมภาพันธ์ 2542
- ทิศทางการปรับเปลี่ยนพัฒนา ฉบับที่ 8 2540 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ธันวาคม 2540
- ทำอย่างไรให้เมืองน่าอยู่ ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม เขต 10 ลำปาง

- แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกกลบหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายและมาตรการการแก้ไขแรงงานต่างด้าว
กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดเชียงใหม่ (ไม่ปรากฏปีพิมพ์)
- บรรยายสรุปจังหวัดพะเยา 2541 ศูนย์ข้อมูลฯ ฝ่ายข้อมูลและติดตามประเมินผล สำนักงานจังหวัด
พะเยา ตุลาคม 2541
- บรรยายสรุปอำเภอแมริม ประจำปี 2542 อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่
- ผลกระทบของภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่มีต่อภาวะการทำงานของประชากร การสำรวจภาวะการทำงานของ
ประชากร พุทธศักราช 2541 2542 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- ผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานตามมติ ครม. วันที่ 9 ธันวาคม 2540 2543
การตรวจราชการของผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี เขต 10 วันที่ 14 มกราคม 2543
- ผลงาน 2541 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พุทธศักราช 2541
- แผนปฏิบัติการของจังหวัดกำแพงเพชรประจำปี 2542 จังหวัดกำแพงเพชร 2542 สำนักงานเลขาธิการ
กพจ. กพ. สำนักงานจังหวัดกำแพงเพชร มกราคม 2542
- แผนปฏิบัติการจังหวัดเชียงใหม่ ปี 2542 หมวดกระทรวงพาณิชย์ สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการจังหวัดเชียงใหม่ หมวดสำนักงานอัยการสูงสุดประจำปี 2542 สำนักงานอัยการจังหวัด
- แผนปฏิบัติการตามแผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2542 หมวดกระทรวงสาธารณสุข
ฝ่ายแผนงาน สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ประจำปี 2542 สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่
สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- แผนปฏิบัติการและบูรณาการโครงสร้างจังหวัดพะเยาประจำปี 2542 2542 สำนักงานเลขาธิการ กพจ.
สำนักงานจังหวัดพะเยา มกราคม 2542
- แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2542 จังหวัดเชียงใหม่ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
- แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ 2542 จังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายแผนงานและติดตามประเมินผล
สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดเชียงใหม่
- แผนปฏิบัติการประจำปี 2542 หมวดกระทรวงอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายนโยบายและแผน
สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานการวิเคราะห์ภาวะตลาดแรงงานภาคเหนือไตรมาสที่ 1/2542 2542 ศูนย์ข่าวสารตลาดแรงงาน
ภาคเหนือ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม พฤษภาคม 2542
- รายงานการศึกษาวิเคราะห์โครงการศึกษาวิเคราะห์ภาวะเศรษฐกิจ สังคมและแรงงาน 2540 สำนักงานคณะ
กรรมการค่าจ้าง กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม มีนาคม 2540

- รายงานคุณภาพชีวิตของคนไทยจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ) ปี 2540 และปี 2541 2541 และ 2542 ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2542 – 2551) เล่มที่ 1 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2542
- รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคเหนือตอนบนระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2542 – 2551) เล่มที่ 2 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2542
- รายงานเชิงวิเคราะห์เรื่องรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน พ.ศ. 2539 ระดับจังหวัด. 2541 สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ 2541ข
- รายงานผลการดำเนินงานโครงการนำร่องประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมโครงการพัฒนาระหว่างตำบล หรือ อบต. สำนักงานเลขาธิการ อคพต. สำนักนายกรัฐมนตรี กองวิชาการและแผนงาน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
- รายงานผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาตำบลปี 2539 สำนักงานเลขาธิการ อคพต. สำนักเลขาธิการ นายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ปี 2542 2542 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด เชียงใหม่ เมษายน 2542
- รายงานผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2541 – 42 กองวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติ แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2541 จังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติ แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- รายงานผลเบื้องต้นโครงการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2541 – 42 จังหวัดเชียงใหม่ 2542 สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
- รายละเอียดงาน / โครงการภายใต้มาตรการเพิ่มค่าใช้จ่ายภาครัฐเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจปีงบประมาณ 2542 สำนักงานงบประมาณ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงาน เศรษฐกิจการคลัง กรุงเทพฯ
- สถานภาพชนบทไทย พ.ศ. 2539 2541 กองประสานการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มิถุนายน 2541
- สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2540/41. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร และสหกรณ์. กรุงเทพฯ 2541

- สมุดสถิติรายปีประเทศไทย : *Statistical Yearbook Thailand* 2541. บรรพ 45 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ 2541ก
- สรุปข้อมูลด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่
- สรุปข้อมูลผู้ประสบปัญหาด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมและแบบสรุปข้อมูลการแก้ไขปัญหาด้านแรงงานและการแก้ไขปัญหาด้านสังคม รอบที่ 2 / 2542 สำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดเชียงใหม่
- สรุปตารางสถิติโครงการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรจังหวัดเชียงใหม่ สิงหาคม 2541 (รอบที่ 3) และ สิงหาคม 2542 (รอบที่ 3) สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี กรุงเทพฯ
- สรุปผลการดำเนินงานโครงการความร่วมมือไทย – สหประชาชาติ (Thai – UNCAP) โครงการราษฎร – รัฐ ร่วมใจด้านยาเสพติด (AFP) บ้านล่อ หมู่ที่ 1 ตำบลล่อ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา 2541 ทิมปฏิบัติการระดับตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลล่อ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา ตุลาคม 2541
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนประจำปี 2542 (1 ตุลาคม 2541 – 19 เมษายน 2542) จังหวัดพะเยา สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพะเยา กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนประจำปี 2541 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองพะเยา กันยายน 2541
- สรุปผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา 2541
- สรุปผลการปฏิบัติงาน “39 2539” ฝ่ายแผนงาน สำนักงานเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กันยายน 2539
- สรุปผลเบื้องต้นโครงการสามะโนหมู่บ้าน พ.ศ. 2542 เรื่องความเดือดร้อนและความต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี
- สรุปภาพรวมการพัฒนาในจังหวัดกลุ่มสี่แยกอินโดจีน 2541 ศูนย์พัฒนาภาคเหนือ ธันวาคม 2541
- สรุปสาระสำคัญรายงานการศึกษาขั้นสุดท้ายระบบดัชนีชี้วัดการติดตามประเมินผลแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 2540 กองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมษายน 2540
- หมู่บ้านที่ควรได้รับการแก้ไขปัญหาของแต่ละจังหวัดทั่วประเทศจากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2541 2541 ศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กันยายน 2541
- อัตราค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ 2543 สำนักงานปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม 2543

เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็นในระดับจังหวัดและระดับอนุภาค : ภาพรวมการ

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ธันวาคม 2542

**เอกสารสรุปผลการดำเนินงานของจังหวัดเชียงใหม่นำเสนอรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
(นายวัฒนา อัศวเหม) 2542** สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง
มีนาคม 2542

ข่าวการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 16 2542 ฉบับที่ 11
พฤศจิกายน ปีที่ 17 2543 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์ ฉบับที่ 4 เมษายน และ ฉบับที่ 7
เมษายน

เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ กองประเมินผลการพัฒนา ปีที่ 1 2540 เล่มที่ 1 และ เล่มที่ 2 ตุลาคม
ปีที่ 2 2541 เล่มที่ 1 กุมภาพันธ์ เล่มที่ 2 มีนาคม เล่มที่ 3 พฤษภาคม เล่มที่ 4 ตุลาคม
ปีที่ 3 2541 เล่มที่ 1 มกราคม เล่มที่ 2 เมษายน เล่มที่ 3 พฤษภาคม

วารสารภูมิศาสตร์ สมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 สิงหาคม 2538

วารสารเศรษฐกิจและสังคม สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปีที่ 34
2540 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม

Short, Kathleen, John Iceland, and Thesia I. Garner. 2000. *Experimental Poverty Measures* : 1998, September , 1999,

Knowles, James C. 1999. *The social crisis in Asia*. Paper presented at the 12
Workshop on Asian Economic Outlook, November 1999, Asian Development
Bank, Manila

National Academy of Science 2000. *Measuring Poverty : A New Approach*, Panel
on Poverty and Family Assistance : Concept, Information Needs, and
Measurement Method, Committee on National Statistics, Commission on
Behavioral and Social Sciences and Education, National Research Council,
National Academy Press Washington D.C.,
<http://www.nap.edu/readingroom/book/poverty/>.

Agriculture and rural development Technical Center for Agricultural and Rural
Cooperation CTA , Volume 6 No 2

Development news bulletin 1999 Information Section , Development Studies and Information Div., National Economic and Social Development Board . Volume 14, Number 1 January , Number 2 February , Number 9 September , Number 10 October ; Volume 15, Number 4 April

Indicators of Well - Being and Policy Analysis A newsletter of National Economic and Social Development Board , Published Under Asian Development Bank Technical Assistance , Volume 3. Number 3 July 1999

Thai - UNCAP Newsletter , Volume 2 Issue 1 January 1998 (จัดหมายข่าวไทย - อันแคป ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม 2541)

Thailand - United Nations Collaborative Action Plan (Thai - UNCAP) , 1997 - 2001 and ***Executive Summary*** 1997 - 2001

<http://www.census.gov/hhes/poverty/povmeas/exppov/exppov.html>.

ภาคผนวก

กรณีศึกษาคนยากจนดักดานภาคเหนือ

เหตุใดจึงจนดักดาน ? และจะพ้นความจนดักดานได้หรือไม่ ?

ศาสตราจารย์ ดร.วันเพ็ญ สุฤกษ์	รายงาน	กรณีที่ 1 และ 2
ดร.กมล งามสมสุข	รายงาน	กรณีที่ 3 และ 4
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราภา คุณาพร	รายงาน	กรณีที่ 5 และ 6
อาจารย์ วรลักษณ์ ทิมะกลัส	รายงาน	กรณีที่ 7 และ 8

กรณีที่ 1: นายเขียว วงศ์สอนตาน (ตัวอย่างจากจังหวัดเชียงใหม่)

นายเขียว วงศ์สอนตาน เป็นคนหนึ่งที่จัดเข้าอยู่ในลักษณะยากจนตกดาน นายเขียวเป็นคนที่บรรพบุรุษตั้งรกรากเหนือเขื่อนภูมิพล บ้านผาจุ หมู่ 8 อำเภอค้อดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ พ่อแม่ได้รับการจัดสรรที่ดินจากนิคมสร้างตนเองดอยเต่า 3 งาน หรือ 0.75 ไร่ มาตั้งแต่ปี 2518 หรือประมาณ 24 ปีเศษมาแล้ว ซึ่งนับเป็นที่ดินผืนแรกและผืนเดียวที่พ่อแม่และพี่น้อง 7 คนของเขาได้เป็นเจ้าของในลักษณะเอกสารสิทธิ นค.1 แต่ก็ต้องทิ้งไว้โดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ เพราะขาดเงินลงทุน หรือด้วยสาเหตุของความยากจนของพ่อแม่ นายเขียวที่มีอาชีพรับจ้างเกษตร คือรับจ้างทำไร่ ทำสวนอยู่ในพื้นที่มาตลอดชีวิต ซึ่งรายได้ไม่แน่นอน เพราะต้องขึ้นกับฤดูกาล และคนจ้าง ตัวนายเขียวเป็นลูกคนที่ 2 ปัจจุบันอายุ 49 ปี (พ.ศ. 2543) เขาพิการขาซ้ายและมือขวาซ้ายด้วยโรคโปลิโอมาแต่กำเนิด แต่ก็เรียนจนจบภาคบังคับสมัยนั้น (ประถมศึกษาปีที่ 4) และพยายามช่วยพ่อแม่ทำงานรับจ้างและหาของป่า แม้จะทำงานหนักไม่ได้มากนักหรือไม่ค่อยมีแรงก็ตาม นายเขียวเล่าว่ารายได้เป็นเงินสดสุทธิจากการรับจ้างของพ่อแม่และพี่น้องของพวกเขาจะอยู่ระหว่าง 500 – 1,500 บาท/คนปี

นายเขียวแยกบ้านจากพ่อแม่มาปลูกกระท่อหลังเล็กๆ ห้องนอนเดี่ยวพร้อมระเบียงยกพื้นเตี้ยๆ เมื่อได้ภรรยาตอนอายุ 25 ปี ในบริเวณใกล้ๆ กัน ภรรยา นายเขียวหรือนางฝนก็เป็นคนบ้านเดียวกัน มีความยากจนมากหรืออาจจะเรียกว่าตกดานมากกว่านายเขียวเสียอีก นางฝนกำพร้าพ่อแม่ที่ตายตามกันในเดือนเดียวด้วยโรคท้องร่วงเหมือนกันเมื่ออายุเพียง 12 ปี พี่น้อง 4 คน ก็ต้องหางานรับจ้างเลี้ยงกันเอง นางฝนจึงไม่มีโอกาสหรือทางเลือกด้านการศึกษาใด คือไม่ได้เรียนเลย แม้แต่ภาคบังคับ จนได้มาอยู่กับนายเขียวเมื่ออายุเพียง 17 ปี

สองคนผัวเมียก็ได้ทำอาชีพเดิม คือ รับจ้างเกษตร (ขุดดิน ปลูกและเก็บกระเทียม หอมแดง ลำไย ฯลฯ) หาของป่า (หัวบุก ไข่มดแดง ผักหวาน ฯลฯ) และหาปลาที่อ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน ลูกสาวและลูกชายสองคนหลังตายหลังคลอดเพียง 5 เดือน และ 7 เดือน ในปี 2520 และ 2522 ตามลำดับด้วยโรคหัวใจโตเหมือนกัน จึงเหลือลูกสาวคนแรกอยู่เพียงคนเดียว และได้เรียนจนจบภาคบังคับเช่นเดียวกับพ่อ หรือประถมศึกษาปีที่ 6

อย่างไรก็ดี ขณะที่ลูกสาวอายุได้ 7 ขวบ นายเขียวต้องนำนางฝนภรรยาที่เจ็บหนักด้วยโรคลำไส้ตีบไปส่งที่โรงพยาบาลสวนดอกต่วน (โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่) ทั้งๆ ที่ไม่มีเงินสดติดตัวเลยสักบาทเดียว จึงได้กู้เงินญาติคือนางสาว 500 บาทติดตัวไป ด้วยการเอากระท่อไปค้ำประกันทำสัญญาไว้ว่าจะคืนใน 3 วันโดยไม่ดอกเบี้ย แต่นางฝนต้องได้รับการผ่าตัดช่วยชีวิตด่วน และทางโรงพยาบาลขอค่าผ่าตัด 4,000 บาท นายเขียวไม่มีเงินให้ ทางโรงพยาบาลจึงแนะนำให้ นายเขียวไปขอบัตรสงเคราะห์ สปร. ของสำนักงานประกันสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ที่มีโครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย (อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับบัตร สปร. ในบทที่ 4.3.3 การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ) จากประจาสงเคราะห์จังหวัด จึงได้รับการยกเว้นค่าผ่าตัด หรือได้รับการรักษาฟรี นายเขียวต้องอยู่ดูแลภรรยาที่โรงพยาบาลหลังผ่าตัดอีกกระยะหนึ่งเกินช่วงสัญญาคืนเงินกู้จากนางสาว และก็ไม่มีเงินจะคืนอีกด้วย

ดังนั้นในวันที่นายเขียวพาภรรยากลับบ้าน เขาเล่าว่าเป็นวันที่รู้สึกว้า “ชีวิตมืดมิด โลกทั้งโลกดับสลาย” และเป็นทุกข์ครั้งใหญ่ที่สุดในชีวิตที่แสนยากจนลำเค็ญมาตั้งแต่เกิด แม้ภรรยาจะรอดชีวิตมาได้ก็ตาม เพราะเขามหาพพบว่าเขาและครอบครัวไม่มีบ้านจะอยู่อีกแล้ว เนื่องจากนางสาวเห็นผิดสัญญาจึงเอากระท่อของเขาไปขายให้กับก้านัน (แปลง 8 ของนิคมฯ) ในวงเงิน 900 บาท จึงต้องพาลูกเมียไปอาศัยอยู่บ้านพ่อแม่ 1 ปีเต็ม จึงสามารถปลูกกระท่อใหม่แบบเดิม คือ ห้องนอนเดี่ยวขนาด 4 x 4 เมตร และมีระเบียง ยกพื้นสูง 1 เมตร ใช้ไม้ไผ่ ไม้ซาง เป็นวัสดุตีฝา และพื้นบ้าน หลังคามุงหญ้าคา ห้องน้ำพร้อมส้วมอยู่นอกบ้านที่ใช้หญ้าคาทำฝา และมุงหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้ก็ล้วนแล้วแต่หาและขอฟรีจากบริเวณสวนของเพื่อนบ้านอยู่ต่อมาอีก 9 ปี ในช่วงนี้ชีวิตครอบครัวนายเขียวต้องต่อสู้ด้วยกำลังใจ เพราะลูกสาวยังต้องไปเรียนอีกหลายปี เมียก็ทำงานหนักไม่ไหว หรือเรียกได้ว่าไม่ได้ช่วยนายเขียวหารายได้เสริมได้เลย นายเขียวซึ่งแม้จะทำงานหนักมากไม่ไหวแล้วว่าเขาต้องไป

พร้อมลั่วมอยู่นอกบ้านที่ใช้หัวคากันผา และมุงหลังคา ซึ่งวัสดุที่ใช้ก็ล้วนแล้วแต่หาและขอฟรีจากบริเวณสวนของเพื่อนบ้าน อยู่ต่อมาอีก 9 ปี ในช่วงนี้ชีวิตครอบครัวนายเขียวต้องต่อสู้ด้วยกำลังใจ เพราะลูกสาวยังต้องไปเรียนอีกหลายปี เมียก็ทำงานหนักไม่ไหว หรือเรียกได้ว่าไม่ได้ช่วยนายเขียวหารายได้เสริมได้เลย นายเขียวซึ่งแม่จะทำงานหนักมากไม่ไหวแล้วว่าเขาต้องไปหาปลาที่เขื่อนภูมิพลคราวละ 5 – 7 วัน ขายได้เงินมากที่สุดเฉลี่ย 600 – 700 บาท/ครั้ง และน้อยที่สุด 200 บาท/ครั้ง หรือไปหาของป่าทางบ้านประมาณ 7 กม. เช่น ไซ้เม็ดแดงบริเวณเชิงเขา และผักหวาน (ยอดของไม้ยืนต้นสูงราว 5 – 6 เมตร) บนเขาจะไปเข้าเย็นกลับระหว่าง 06.00 – 15.00 น. ทุกวันที่ว่างงานอื่น สำหรับไซ้เม็ดแดงจะเก็บขายได้เฉลี่ย 30 บาท/วัน ส่วนผักหวานจะขายได้เฉลี่ยประมาณวันละ 40 – 50 บาท แต่งานสองประเภทหลังนี้มีให้ทำเป็นฤดูกาลเท่านั้น

จนถึงสิ้นปีที่แล้ว (พ.ศ. 2542) นายเขียวก็ยังหาเข้ากินค่าเป็นวันๆ เหมือนเดิมมาตลอดชีวิต นายเขียวเล่าว่าถ้าได้รับจ้างเกษตรตามท้องไร่แล้วก็จะได้ค่าแรงวันละ 70 บาท รวม 60 วัน/ปี สำหรับงานขุดดิน ปลูกระเทียมและถอนกระเทียม ปลูกลูกแตง และเก็บลำไย ส่วนงานหาของป่า เช่น หัวบุก ก็หาขายได้ในช่วง 2 เดือนๆ ละ 200 บาท เห็ดหาได้ 1 เดือนๆ ละ 100 บาท นอกจากนั้นก็เป็นรายได้จากการสอยรังมดแดงหาไซ้ และเก็บยอดผักหวาน ในฤดูกาลวันละ 30 บาท และ 40 บาทตามลำดับ รวมรายได้ทั้งหมดต่อปีที่หาอยู่คนเดียวนั้นประมาณ 5,200 บาท ซึ่งต่ำกว่าเส้นความยากจนใหม่ของทั้งภาคเหนือ (7,535 บาท/คน/ปี) และเชียงใหม่ (6,645 บาท/คน/ปี) ที่เป็นผลของการศึกษาในครั้งนี้โดยตรง ยิ่งกว่านั้นเขายังต้องรับภาระเลี้ยงดูเมียที่อยู่ในสภาพร่างกายอ่อนแอทำงานหนักไม่ได้ตั้งแต่ผ่าตัดลำไส้ดิบแล้ว หรือแม้แต่ลูกสาวซึ่งก็ต้องดูแลแม่หลังจากเรียนจบมากกว่าจะออกไปรับจ้างหรือหาของป่ากับพ่อ ดังนั้นรายได้เงินสดสุทธิของนายเขียวจึงแทบจะไม่ต้องพูดถึง เพราะเมื่อหักรายจ่ายโดยเฉพาะค่าอาหารของครัวเรือนแล้ว จะมีภาระหนี้สินที่เด่นชัดที่สุดคือ การซื้อข้าวสารจากพ่อค้าคนกลางที่ขายเร่ในหมู่บ้านด้วยเงินเชื่อ และถึงสิ้นปี 2542 นายเขียวมีเงินสดติดตัวสำหรับครอบครัวอยู่ประมาณ 290 บาท แต่เป็นหนี้ข้าวสารอยู่ถึง 5,000 บาท ทั้งนี้ยังไม่ได้นับรวมถึงการที่ครอบครัวนายเขียวยังขาดสารอาหารที่เป็นต่อร่างกาย โดยเฉพาะอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่สมาชิกครอบครัวได้กินกันครั้งละเล็กละน้อยๆ เพียงไม่เกินเดือนละ 3 มื้อ และส่วนใหญ่ก็เป็นเนื้อหมู อาหารประจำ คือ ผักต้ม อาหารทอดไม่เคยได้กิน เพราะไม่เคยเสียเงินซื้อน้ำมัน และใช้พื้นเป็นเชื้อเพลิงหุงต้มประจำวัน ส่วนแก๊สที่ซื้อพ่วงจากลานที่ขายถังเล็ก 180 บาท ได้พ่วงอยู่ถึง 4 – 5 เดือน ตามที่มีจะพ่วงจนชำระได้หมด แต่ก็เป็นถึงเดียวที่ซื้อและใช้ครั้งคราวมา 3 – 4 ปีก็ยังไม่หมด นายเขียวคนเดียวที่ยอมอดมื้อกลางวันจะกินอาหารเช้าและเย็นที่บ้าน เหน้าจากบ้านติดไปดื่มเมื่อไปทำงานรับจ้างหรือหาของป่าหรือหาปลาที่ตามในช่วงกลางวัน แต่เขาจะให้สมาชิกครอบครัวได้ทานครบทั้ง 3 มื้อ

ไม่เฉพาะแต่อาหารเท่านั้นที่นายเขียวไม่เคยได้กินอย่างเต็มที่ เลือดฝาก็ใช้ของบริจาคมาโดยตลอด ตั้งแต่แต่งงานมา 24 ปี เคยซื้อเลือดใหม่เพียงตัวเดียว ปัจจุบันก็ใช้เลือดและกางเกงขาสั้นเก่าอย่างละ 3 ตัวผลัดเปลี่ยน ส่วนยาประจำบ้านไม่เคยมี แต่จะซื้อยาพาราเซตามอล (paracetamol) แก้วปวดศีรษะหรือเมื่อมีไข้ กินครั้งละ 2 เม็ด

ขณะที่นายเขียวดูว่ากำลังจะโชคดีเพราะได้ลูกเขยดี ที่ให้ความช่วยเหลือครอบครัวของเขาทั้งพลังกายด้วยการเป็นแรงงานเสริมสำคัญในช่วงที่ยังเป็นลูกจ้างของกรมป่าไม้ พลังใจ และพลังทรัพย์ด้วยการจัดหาและซื้อวัสดุอุปกรณ์มาสร้างบ้านให้ใหม่ แต่ทุกข์ก็ถาโถมเข้าหาครอบครัวนายเขียวพร้อมๆ กัน ด้วยการที่พ่อของเขาเกิดอาการหลงลืมช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ด้วยโรคชราตั้งแต่อายุ 82 ปี จนปัจจุบันอายุ 85 ปีแล้ว และสองปีที่ผ่านมาแม่ของเขาที่ขณะนี้อายุ 78 ปี ได้ล้มป่วยอย่างกระชั้นชิดและฉับพลันด้วยโรคอัมพาตเฉียบพลัน แขนขวาและขาซ้ายตาย นอนอยู่กับที่และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เช่นกันมาตั้งแต่บัดนั้น นายเขียวได้อาศัยภรรยาที่อ่อนแอมาจากผ่าตัดลำไส้เป็นผู้ทำอาหารให้พ่อแม่กินประจำ และอยู่เป็นเพื่อนบ้างเท่านั้น และได้กู้เงินน้องชายที่แยกครอบครัวไปอยู่กับภรรยาที่ผัว ซึ่งมิที่ดินภรรยาทำเกษตร 3 ไร่ เป็นเงิน 3,500 บาท ซึ่งไม่มีดอกเบี้ยแต่ก็ไม่สามารถคืนต้นจนบัดนี้ ทั้งนี้เพื่อเอาเงินมาพาแม่ไปหาหมอที่โรงพยาบาลดอยเต่าเดือนละครั้งจนครบปีแรกที่ล้มป่วย จากนั้นนายเขียวก็รู้สึกหมดหวังในการช่วยแม่ จึงดูแลอยู่ที่บ้านเท่านั้น

อนาคตนายเขียวและครอบครัวจะพ้นจากความยากจนตกดานได้จริงหรือ ?

ลูกเขยหรือลูกสวายนายเขียวกินแน่ที่นำโชคหรือแสงสว่างมาสู่ครอบครัว หรือทั้งสองคน เพราะขณะที่นายเขียวต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อก้าวต่อไปกับครอบครัวของตนและของพ่อแม่ในช่วง 4 ปีหลัง นายอุทัยลูกเขยที่เข้ามาได้มีส่วนช่วยซื้อพันธุ์ลำไย 12 ต้นมาให้นายเขียวปลูกในที่นี้มา เมื่อ 3 ปีที่แล้ว หลังจากทิ้งร้างมา 20 กว่าปีตั้งแต่ปี 2518 นายเขียวเล่าอย่างภาคภูมิใจว่าเขาจะเริ่มเก็บผลผลิตไปขายได้ในปีนี้ (พ.ศ. 2543) เขาจะเก็บเองและเอาไปขายที่แหล่งรับซื้อในแปลง 4 ของนี้มา และจะได้เงินทั้งหมดราว 3,000 บาท

นายอุทัยลูกเขยไม่เพียงแต่มาเป็นแรงงานหลักเต็มตัว หลังหมดโครงการกับทางป่าไม้ที่สิ้นเมื่อสิ้นปี 2541 หรือตั้งแต่ต้นปี 2542 ยังได้ปลูกบ้านให้นายเขียวพ่อตาใหม่ในช่วงเดียวกันนี้คือ ปี 2542 ต่อปี 2543 เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้น 50 ซม. เป็นบ้านก่ออิฐบุปูนผสมไม้แดง ที่ทางเจ้านายเดิมลูกเขยได้ให้ไม้มาส่วนหนึ่งเป็นบ้านขนาด 2 ห้องนอน ห้องครัว ห้องน้ำพร้อมส้วมซึม อยู่ในพื้นที่บ้าน รวม 4 ห้อง และระเบียงหน้า มุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนคู่ ลูกเขยปลูกเองทั้งหลัง แล้วยังรับภาระจัดซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกเข้าบ้านที่นายเขียวไม่เคยได้มีและสัมผัสมาก่อน คือ ตู้เย็น 5.9 คิว ที.วี.สี ขนาด 20 นิ้ว ซื่อผ่อนตอนทำงานอยู่กับกรมป่าไม้ เตาแก๊สซื้อผ่อนด้วยตนเอง ลูกเขยมาเริ่มซื้อน้ำมันให้ได้กินอาหารทอดบ้างขณะนี้ แต่ก็ยังใช้น้อยมาก เพราะเดิมไม่เคยได้กินอาหารทอดตามที่ได้พูดถึงแล้ว น้ำประปาหมู่บ้านที่จัดทำจากบ่อบาดาลสาธารณะของกรมทรัพยากรธรณีก็ได้เข้ามาใช้กันเมื่อ 4 ปีที่ผ่านมาด้วยเช่นกัน และไฟฟ้าที่เพิ่งเข้ามาในปลายปีที่แล้ว (พ.ศ. 2542) ส่วนพัดลม 1 เครื่องเป็นของเก่าใช้มากกว่า 10 ปีแล้ว

นายเขียวยืนยันว่าเขาและครอบครัวน่าจะช่วยตนเองให้พ้นจากความยากจนตกดานหรือแม้แต่ความยากจนทั่วไปภายใต้เส้นความยากจนใหม่ได้ภายในไม่เกินครึ่งปีนับจากวันที่ได้ไปพูดคุยครั้งหลังสุด (8 มีนาคม 2543) เพราะตอนนี้นายเขียวอยากได้โอกาสกู้เงินสงเคราะห์ดอกเบี๋ยต่ำหรือปลอดดอกเบี้ยจำนวน 10,000 บาทไปลงทุนกับลูกสาวที่จะไปปลูกข้าวโพดในที่ที่พ่อสามีแบ่งให้ทำ 12 ไร่ ที่อำเภอสี จังหวัดลำพูน โดยจะเริ่มทยอยดเมิลิตพันธุ์ตั้งแต่มีถุนายนและไปเก็บผลในพฤศจิกายนปีเดียวกัน คือทำได้ปีละครั้งๆ ละ 6 เดือน นายเขียวเล่าว่าเพื่อนบ้านที่ปลูกข้าวโพดในเนื้อที่ 10 ไร่ จะได้เงินคืนทั้งหมดโดยไม่หักค่าลงทุนประมาณ 3 – 4 หมื่นบาท

นายเขียวอาจจะโชคดีในด้านโอกาสที่จะได้เงิน 10,000 บาทไปลงทุนทำเกษตรข้าวโพดกับลูกสาวก็ได้ เพราะหมู่บ้านผาจุที่นายเขียวอยู่ได้รับเลือกเป็นหมู่บ้านยากจนตามเกณฑ์ของกรมพัฒนาชุมชนที่โครงการ กษ.คจ. (โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน) จะลงแน่อนในปีนี้ด้วยเงินกู้ปลอดดอกเบี้ยหมู่บ้านละ 280,000 บาท โดยกรรมการหมู่บ้านและผู้นำชุมชนจะได้คัดเลือกครัวเรือนที่ควรได้รับเงินนี้ไปใช้ลงทุนใน 1 ปี แล้วจึงหมุนเวียนให้ครัวเรือนอื่นต่อไป ตามจำนวนที่กรรมการดังกล่าวจะตกลงจัดสรรให้ เท่าที่พบจะอยู่ประมาณ 8,000 บาท – 20,000 บาท/ครัวเรือนปี ผู้วิจัยค่อนข้างมั่นใจว่าครอบครัวนายเขียวเข้าเกณฑ์การได้โอกาสกู้เงินยอนนี้ตามที่หวังแน่อน ถ้าไม่เกิดการเล่นพรรคพวก หรือมีการเมืองระดับท้องถิ่นเข้ามาแทรกแซง

ฟ้าหลังฝนเกือบถึงศตวรรษสำหรับชีวิตยากจนตกดานของนายเขียวลูกกตัญญู ผู้ไม่เคยยอมแพ้ต่อความพิการและด้อยโอกาสของตน จะต้องมีย่างแน่อน

(วันเพ็ญ สุรฤกษ์ สัมภาษณ์เมื่อ 12 พ.ค. 42 และ 8 มี.ค. 43)

กรณีที่ 2 นายปัน กทม (ตัวอย่างจากจังหวัดพะเยา)

นายปัน กทม อายุ 57 ปี (พ.ศ. 2543) เป็นคนอำเภอจุน บ้านหมู่ 3 บ้านพระธาตุขิงแกง จังหวัดพะเยาแต่กำเนิด จัดเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่ยากจนตกงานอีกครัวเรือนหนึ่ง และก็ไม่ต่างจากครัวเรือนนายเขียวที่ดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ เพราะทั้งตัวเขาและภรรยาต่างก็มาจากครอบครัวยากจนตกงานที่มีอาชีพหลักรับจ้างเกษตรและทั่วไปในพื้นที่เดียวกัน และมีพี่น้องฝ่ายละ 4 และ 5 คนตามลำดับ ทั้งคู่แยกมาสร้างครอบครัวเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมาในขณะที่มีอายุน้อยมากคือ 17 ปี และ 15 ปีเท่านั้น โดยไม่มีมรดกหรือทุนทำกินใดๆ จากพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย เพียงแต่นายปันได้ซื้อที่ 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ ราคา 300 บาท จากอาของภรรยาปลูกกระต๊อบตอตึงที่เป็นลักษณะชั่วคราวอยู่กับภรรยาและลูก ซึ่งต้องเปลี่ยนวัสดุคือตอตึงทุกปี อยู่มาจนถึง 28 ปี จึงได้ปลูกบ้านไม้ที่ถาวรที่อยู่มาจนปัจจุบันเมื่อ 12 ปีที่ผ่านมาเอง โดยได้ซื้อที่ดินเพิ่มอีก 1 งาน หรือ 0.25 ไร่ วงเงิน 2,500 บาท

ครอบครัวนายปันเป็นครอบครัวใหญ่ มีลูกรวม 7 คน เป็นชาย 5 หญิง 2 คน อายุระหว่าง 18 ปี ถึง 37 ปี ลูกสาวคนที่สองที่แต่งงานแยกบ้านติดเชื้อเอชไอวีติดเมื่อสองปีที่แล้วตอนอายุ 33 ปี ยกเว้นลูกชายคนโตที่ได้เรียนสูงสุดถึงมัธยม 6 และตัวนายปันที่เรียนแค่ประถม 1 กับภรรยาและลูกชายปัญญาอ่อนที่ไม่เคยมีโอกาสเรียนเลย ลูกชายลูกสาวที่เหลือจบประถม 4 ส่วนใหญ่ มีประถม 6 เพียงคนเดียว ทุกคนแยกย้ายกันไปทำงานรับจ้างต่างๆ เช่น ก่อสร้าง ปูพรม และรับจ้างทั่วไป จะมีเฉพาะนายปันกับนายประสิทธิ์ลูกชาย อายุ 28 ปีที่ปัญญาอ่อนมาแต่กำเนิดและถูกรถชนเมื่อ 12 ปีที่แล้วจนพิการอีกด้วย จึงต้องอยู่สองคนกับพ่อจนทุกวันนี้ เพราะภรณายนายปันเองก็ตายจากไปด้วยโรคปอดเมื่อ 9 ปีที่แล้ว ด้วยอายุเพียง 45 ปี

นายปันเองแม้อายุจะยังไม่ถึง 60 ปี ร่างกายก็ยังแข็งแรงทำงานได้ และยากจนแต่ด้วยภาระที่ต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการอยู่คนเดียวหลังจากภรรยาตายแล้ว จึงเลิกทำงานอย่างเต็มที่มา 6 – 7 ปีแล้ว อย่างมากก็ไปรับจ้างเกษตรในหมู่บ้านช่วงฤดูฝน รวมวันทำงานทั้งปีไม่ถึง 2 เดือน หรือแค่ 50 วัน ได้เงินสตรวมแล้วเพียง 4,400 บาท ต่ำกว่าทั้งเส้นความยากจนใหม่ของภาคเหนือ (7,535 บาท/คน/ปี) และของจังหวัดพะเยา (7,322 บาท/คน/ปี) หรือเพียงร้อยละ 58 และ 60 ของรายได้ที่เส้นความยากจนระดับภาคและจังหวัดตามลำดับนั่นเอง ซึ่งนับว่าต่ำกว่ารายจ่ายต่อปีเกิน 4 เท่า

เหตุใดนายปันซึ่งยังต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการ ยังมีพลังต่อสู้กับชีวิตลำเค็ญยากจนตกงานมาได้เป็นเวลายาวนานโดยไม่ย่อท้อ และยังมีหวังว่าอนาคตอันใกล้ข้างหน้าไม่เกิน 2 ปี ชีวิตของเขาและลูกน่าจะค่อยๆ พ้นขึ้นได้บ้างถ้ามีโอกาสหยิบยื่นทุนให้เขาประกอบอาชีพอยู่กับบ้านได้ ?

ประเด็นแรก คงต้องยอมรับว่านายปันมีลูกดี ลูกทุกคนทั้งหญิงและชายที่ทำงานรับจ้างต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นทั้งที่แต่งงานและโสด ต่างก็พร้อมใจกันให้เงินพ่อแม่ปลูกบ้านใหม่แทนกระต๊อบเดิม ในวงเงินประมาณ 5 หมื่นบาท ไม่ปลูกบ้านเอาเกวียนหรือที่ทางเหนือตอนบนเรียกว่า “ค้อ” ไปชนจากป่าที่อยู่ห่างไปราว 3 กม. ได้ซื้อเฉพาะเสาบ้านและอุปกรณ์อื่นๆ เช่น กระเบื้องลอนคู่มุงหลังคา บ้านยกพื้น 2 เมตร มี 3 ห้องนอน เป็นลักษณะห้องเปิดด้านหน้าโล่ง ไม่กั้นหรือตีฝาปิด เปิดออกสู่ระเบียงกลาง และห้องน้ำพร้อมส้วมอยู่บนบ้าน เพื่อสะดวกแก่ลูกชายที่ถูกรถชนจนพิการเดินไม่ได้ในปีนั้น ใช้นั่งถัดไป

ยิ่งกว่านั้นลูกชายลูกสาวทุกคนยังส่งเงินให้พ่อใช้เฉลี่ยต่อปีคนละ 1,000 บาท ถึง 4,000 บาท โดยเฉพาะลูกชายคนโตที่เรียนถึงมัธยม 6 และไปทำงานก่อสร้างอยู่กรุงเทพฯ ที่ให้สูงสุด ถัดมาคือลูกชายที่ไปทำงานกับบริษัทรับปูพรมในจังหวัดต่างๆ และลูกสาวที่แต่งงานออกไป คนละ 3,000 บาท และ 2,000 บาท/คน/ปี ตามลำดับ เฉพาะลูกชาย 2 คนเล็กที่ทำงานรับจ้างอยู่ในจังหวัดพะเยาที่ให้น้อยที่สุด หรือประมาณคนละ 1,000 บาท/คน/ปี เงินจากลูกๆ เหล่านี้จัดเป็นรายได้หลักประจำปีของนายปัน รวมแล้วประมาณปีละ 10,000 – 11,000 บาท ทั้งนี้ไม่นับรวมถึงอำนวยความสะดวกในบ้านที่ลูกๆ ซื้อหรือจัดหามาให้ เช่น ตู้เย็น พัดลมเพดาน และพัดลมตั้งโต๊ะอย่างละเครื่อง วิทยุ 1 เครื่อง เต้าแก๊ส 1 เต้า แต่นายปันต้องรับ

ผิดชอบเองคือค่าไฟ (100 บาทเศษ/เดือน) ค่าน้ำ (30 – 40 บาท/เดือน) และการไปหาพินจากป่าห่างบ้าน 3 กม. มาใช้แทนแก๊สอยู่บ่อยๆ เพื่อประหยัดค่าแก๊ส นอกจากนั้นก็ต้องรับผิดชอบค่าอาหารที่เขาจ่ายน้อยมาก เพราะหนักไปทางหาเก็บพืชผักมากินมากกว่าซื้อ แต่พยายามซื้อไข่ไก่มากินกับลูกพี่การและปัญญาอ่อน ซึ่งดูดีกว่ากรณีนายเขียวที่ดอยเต่า เชียงใหม่ แต่แม้กระนั้นนายปันก็เชื่อว่าเขาขาดสารอาหารประเภทเนื้อสัตว์อย่างมาก เพราะได้กินเนื้อวัว เนื้อหมูน้อยมาก คือ เขาต้องกินอยู่อย่างประหยัด เก็บเงินไว้ซื้อสิ่งจำเป็น เพราะต้องอาศัยแต่เงินของลูกเป็นหลัก

ประเด็นที่สอง คือตัวนายปันเอง ที่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ยอมแพ้ต่อชีวิตที่ยากจนมาก เพราะกำลังใจและกำลังใจทรัพย์จากลูกก็นับเป็นส่วนสำคัญที่เสริมกำลังใจนายปัน แม้จะต้องดูแลลูกปัญญาอ่อนและพิการคนเดียวหลังจากภรรยาเสียชีวิตไปได้ 9 ปีแล้ว และแม้จะได้เงินจากลูกมาเสริมส่วนใหญ่แล้ว นายปันก็ยังมีรายจ่ายติดลบปีละเกือบ 3,000 บาท อาทิ ปี 2542 หรือปีที่แล้วหักแล้วจ่ายเกิน 2,758 บาท แม้จะได้จากลูกรวมกันเป็นเงินสด 11,100 บาท และหาได้เองอีก 4,400 บาทก็ตาม อย่างไรก็ตาม นายปันเล่าว่าความที่เขาอยากจนมากจึงไม่มีสิทธิ์จะไปกู้ยืมใคร เพราะเขาไม่มีเงินจะไปใช้คืน หรือแม้แต่ดอกเบี๋ยก็ไม่มีให้ ดังนั้นจึงปรากฏว่าการที่นายปันได้ฝากให้เพื่อนกู้เงิน ธ.ก.ส. ให้ 3,000 บาท หรือที่รู้จักกันในหมู่เพื่อนฝูงว่า “กู้อะบ” มา 4 – 5 ปี แล้ว จนบัดนี้นายปันก็ยังไม่สามารถใช้คืนเงินที่ยืมมาให้เพื่อนให้ได้เลย แม้ใจจะไม่คิดโกงก็ตาม แต่เขาจะไม่ยอมให้เงินหมดหมดตัว คือต้องให้มีเงินติดตัวอยู่ประมาณ 400 – 500 บาท เมื่อมีเหตุจำเป็นเฉพาะหน้า ซึ่งรวมทั้งการช่วยเหลืองานศพสมาชิกในหมู่บ้านหรือเพื่อนบ้าน

นอกจากนี้ตั้งแต่สองปีที่แล้ว นายปันสามารถเอาชนะใจตนเองได้ด้วยการเลิกเหล้า ที่เขาดื่มวันละ 1 ขวดกลมใหญ่มาตั้งแต่หนุ่ม ซึ่งทำให้ลดค่าใช้จ่ายได้มาก แต่ก็ยังเหลือบุหรี่หรือยาเส้นที่นายปันยังสูบอยู่วันละ 4 – 5 มวน ที่ทำเองจากยาเส้นที่ซื้อเดือนละก้อนๆ ละ 10 บาท และยังซื้อหอยใต้ดินทุกงวดๆ ละ 20 บาท เพื่อหวังเสี่ยงโชค สองพฤติกรรมหลังนี้น่าจะยังเป็นทางคลายเครียดไม่เฉพาะกับนายปัน กากม แต่จะเป็นทางออกของคนยากจนทั่วไปที่ยังมีเวลาว่าง และยังมีพอจะหาเงินมาซื้อหาได้ ดังเช่นที่นายปันใช้เงินของลูกที่พอจะเจียดมาช่วยรายจ่ายประจำของพ่อได้บ้าง

อนาคตนายปันและครอบครัวจะพ้นความยากจนดักดานได้จริงหรือ ?

ปัจจัยด้านความกตัญญูของลูกๆ อย่างเดียวคงไม่เพียงพอจะช่วยให้นายปันพ้นจากความยากจนดักดานได้ภายใน 2 ปีดังวาดฝันหรือหวังไว้ แต่ถ้านายปันมีโอกาสได้รับความช่วยเหลือจากโครงการของรัฐที่ให้แก่วัยยากจนหรือผู้มีรายได้น้อย เช่น โครงการ กข.คจ. ของกรมพัฒนาชุมชน หรือความช่วยเหลือจากองค์กรหรือบุคคลใดก็ตาม ที่ทำให้นายปันมีโอกาสได้รับเงินทุนสักก้อนหนึ่ง ที่เป็นเงินให้เปล่าหรือเงินกู้ที่เสียดอกเบี้ยถูกมากๆ ในวงเงินครั้งแรก 10,000 บาท ตามที่เขาได้ตั้งความหวังและยืนยันว่า “**เขาจะเอาไปลงทุนทำอาหารขายที่บ้าน เป็นอาชีพหลักที่ยั่งยืนต่อไป และจะลงทุนซื้อไก่ (30 ตัว) และหมู (4 ตัว) มาเลี้ยงเองที่บ้านเป็นรายได้เสริม และเป็นอาหาร (โปรตีน) สำหรับสมาชิกครอบครัว**” และกรณีฝันเป็นจริง เขาเชื่อมั่นว่า “**เขาและครอบครัวน่าจะมีโอกาสพ้นจากความยากจนดักดานได้ภายใน 2 ปี**” แต่ทั้งนี้นายปันก็ยังหวังที่จะได้มีโอกาสลองผิดลองถูกกับอาชีพที่เขามุ่งมั่นว่าทำได้และอยากทำต่อไป โดยที่อายุ ความรู้หรือประสบการณ์ และทุน ไม่เป็นอุปสรรคแต่ประการใด

กรณีนายปัน กากม จะโชคดีอย่างกรณีแรกของนายเขียว วงศ์สอนตาน หรือเปล่า ยังไม่มีใครช่วยตอบ แม้ว่าในเชิงเปรียบเทียบพื้นฐานทุกด้านแล้ว นายปัน จะมีความได้เปรียบด้านความช่วยเหลืออุปการะจากสมาชิกครอบครัวหรือลูกหลายคนที่ทำให้รายได้เป็นเงินสดรวมแล้วสูงกว่า แต่รายจ่ายก็ติดลบมากกว่า และโอกาสที่จะได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุนหรือเงินกู้จากโครงการของรัฐก็ยังไม่ถึงอย่างกรณีของนายเขียว วงศ์สอนตาน

(วันเพ็ญ สุรฤกษ์ สัมภาษณ์เมื่อ 25 พ.ค. 42 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 3 : นายไมตรี เชียงสุ (ตัวอย่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์)

นายไมตรี เชียงสุ ปัจจุบันมีอายุ 29 ปี อาศัยอยู่ในบ้านเลขที่ 43 บ้านปากดง หมู่ที่ 1 ต.จริม อ.ท่าปลา จ.อุตรดิตถ์ ครอบครัวเดิมของนายไมตรีอยู่ในหมู่ที่ 9 ต.จริม โดยเป็นบุตรคนที่ 1 ของบิดา-มารดาซึ่งมีฐานะยากจน เมื่ออายุ 20 ปี ได้สมรสกับนางนิภาวรรณซึ่งเป็นบุตรของนายวงษ์ พรหมคำ ผู้มีฐานะยากจนเช่นกันและมีบุตรรวม 12 คนแต่เสียชีวิตไปแล้วถึง 8 คนด้วยการเจ็บไข้ได้ป่วย นายไมตรีมีบุตรกับนางนิภาวรรณจำนวน 2 คน คือ คนแรกเป็นเพศชายอายุ 7 ขวบ และคนที่สองเป็นเพศหญิงมีอายุ 5 เดือน ทั้งนายไมตรีและนางนิภาวรรณจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ครอบครัวปัจจุบันของนายไมตรีมีสมาชิก 7 คนประกอบด้วยภรรยา บุตร 2 คน พ่อตา และพี่ภรรยาที่พิการอีก 2 คน ทั้งสองคนไม่สามารถทำงานอะไรได้เลยต้องได้รับการเลี้ยงดูตลอดเวลา นอกจากนี้ นายวงษ์ผู้เป็นพ่อตาก็มีอายุเข้าวัยชรา (อายุ 68 ปี) มีอาการหูตึงและตามองไม่ค่อยเห็น

บ้านที่อยู่อาศัยเป็นบ้านชั้นเดียวขนาดประมาณ 40 ตารางเมตร มีการกั้นห้องเป็นสัดส่วนจำนวน 2 ห้อง และมีห้องเปิดโล่งอีก 1 ห้อง ฝาทั้งห้องส่วนหนึ่งเป็นอิฐบล็อกและบางส่วนเป็นหญ้าคา ไม้อัด และสังกะสี หลังคามุงด้วยสังกะสี แต่บางส่วน (ประมาณ 1 ใน 3) ยังคงมุงด้วยหญ้าคา ประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นบ้านเป็นพื้นซีเมนต์ ส่วนที่เหลือเป็นพื้นไม้ ซึ่งหากก่อสร้างใหม่ในปัจจุบันจะมีมูลค่าประมาณ 20,000 บาท บ้านหลังนี้ตั้งอยู่บนที่ดินของตนเอง (ได้รับจากการจัดสรร) ซึ่งขนาดประมาณ 1.5 ไร่ บ้านอยู่ติดกับถนนลาดยางในหมู่บ้านและถึงน้ำปะปาของหมู่บ้าน จึงสามารถสะดวกในการเดินทางและได้ใช้น้ำปะปาเป็นทั้งน้ำดื่มและน้ำใช้ตลอดปี ดินในบริเวณบ้านมีสภาพเป็นดินลูกรังทำให้ไม่สามารถปลูกผักสวนครัวได้ผล ครอบครัวของนายไมตรียังไม่มีส้วมซึมใช้ ต้องให้ส้วมหลุม แต่ก็กำลังดำเนินการก่อสร้างส้วมซึมและยังไม่ทราบว่าจะแล้วเสร็จสมบูรณ์เมื่อใด เนื่องจากไม่มีเงินที่จะซื้อวัสดุเพิ่มเติม

ครอบครัวของนายไมตรีได้รับการจัดสรรที่ดินให้ทำกินอีก 11.5 ไร่ (รวมกับที่อยู่อาศัยเป็น 13 ไร่) พื้นที่ดินที่มีอยู่นี้ ส่วนใหญ่เนื้อดินมีลักษณะเป็นหิน อยู่บนเนิน ต้องอาศัยน้ำฝน พื้นที่ส่วนที่เป็นดินที่พอจะใช้เพาะปลูกพืชได้มีเพียงประมาณ 3 ไร่ ใช้ปลูกข้าวหรือข้าวโพด ซึ่งมักได้ผลผลิตที่ต่ำมาก นอกจากนี้ โอกาสที่จะได้เพาะปลูกในพื้นที่ดินดังกล่าวในแต่ละปีต้องขึ้นกับปริมาณฝน ทำให้บางปีก็ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้

นอกจากมีที่ดินจำนวน 13 ไร่ และตัวบ้านมูลค่าประมาณ 20,000 บาทแล้ว นายไมตรียังมีทรัพย์สินขนาดเล็กๆ จำนวน 1 เครื่อง พัดลม 1 ตัว เครื่องเสียงชุดสเตอริโอเก่า (ซื้อแบบผ่อนส่งในราคา 6,000 บาท เมื่อครั้งไปทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ) 1 ชุด และจักรยานอายุประมาณ 3 ปี 1 คันเท่านั้น

จากการที่ครอบครัวมีคนพิการ เด็ก และคนชราอยู่ถึง 5 คนที่ต้องได้รับการดูแลเลี้ยงดู โดยเฉพาะคนพิการที่แทบไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้และบุตรที่ยังเล็กจนงานนิภาวรรณต้องคอยดูแลเอาใจใส่ นายไมตรีจึงเป็นผู้รับภาระหนักในการหาเลี้ยงครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวโดยมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ส่วนนางนิภาวรรณผู้เป็นภรรยาแม้จะหาเลี้ยงครอบครัวได้บ้างด้วยการมีอาชีพรับจ้างการเกษตร แต่ก็จะมีเวลาในการทำงานที่จำกัดเนื่องจากมีภาระงานในบ้าน ดูแลเด็กและคนพิการ จึงมีโอกาสได้รับการจ้างงานในภายในเขตตำบลน้อยมาก ส่วนนายวงษ์ที่มีอายุ 68 ปี แม้อยู่ในวัยชรา ก็พยายามช่วยเหลือครอบครัวด้วยการทำงานจักสานเล็กๆ น้อยๆ เช่น แอ็บใส่ข้าว และกระดัง เป็นต้น

ในปี 2541 นายไมตรีไปทำงานก่อสร้าง (เป็นคนงานสร้างจากภพยนต์) อยู่ในกรุงเทพฯ มีรายได้เหลือส่งกลับมาเลี้ยงครอบครัวตลอดทั้งปีประมาณ 15,000 บาท ส่วนนางนิภาวรรณที่รับจ้างทำงานเกษตรภายในท้องถิ่น ตลอดทั้งปีมีรายได้เพียงประมาณ 400 บาทเท่านั้น สำหรับการจักสานของนายวงษ์มีรายได้เฉลี่ยเพียงประมาณเดือนละ 300 บาท เมื่อรวมกับเงินสงเคราะห์คนชราอีกเดือนละ 200 บาท นายวงษ์จะมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวเพียงเดือนละ 500 บาท ดังนั้นโดยสรุปครอบครัวของนายไมตรีจะมีรายได้รวมเพียงประมาณ 21,400 บาทต่อปีซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนของ

ครัวเรือนซึ่งมีค่าเท่ากับ 64.080 บาทต่อปีคิดเป็นสัดส่วนช่องว่างความยากจนเท่ากับร้อยละ 66.60 แสดงว่าครอบครัวของนายไมตรีจัดเป็นครอบครัวที่ **“ยากจนตกดาน”** ในทางเศรษฐกิจ

สิ่งที่น่าเห็นใจมากกว่านั้นคือ เมื่อประมาณ 3 เดือนก่อน (ก่อนการสำรวจ) นายไมตรีถูกปลดออกจากงานเนื่องจากการถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องใหญ่ลึกลับสุดทางกองถ่ายได้ปลดคนงานส่วนหนึ่งออก นายไมตรีจึงต้องกลับมาয়งูมีลำเนา และกลับมาทำงานรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้านและตำบล นายไมตรีให้ความเห็นว่าผลจากการถูกปลดออกจากงานก่อสร้างทำให้ขาดรายได้ประจำที่ค่อนข้างแน่นอนมารับจ้างในหมู่บ้านและตำบลซึ่งมีโอกาสได้ทำงานน้อยลง ในขณะที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูครอบครัวที่มีสมาชิกถึง 7 คน ชีวิตจึงมีความลำเค็ญมาก และยังไม่เห็นทางออกว่าจะหาเลี้ยงครอบครัวอย่างไร ตลอดช่วงระยะเวลาที่ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นลักษณะความกังวล ความรู้สึกเหมือนแบกโลกทั้งใบ (แสดงถึงการแบกรับภาระที่หนัก) และเศร้าหมองไร้ทางออกบนใบหน้าของนายไมตรีอย่างชัดเจน

ในด้านค่าใช้จ่าย ครอบครัวนายไมตรีมีรายจ่ายในการครองชีพรวมสูงถึงประมาณ 32,300 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ (จำนวนประมาณ 27,645 บาทหรือร้อยละ 86) เป็นค่าข้าวและอาหารซึ่งปกติจะทานกันวันละ 3 มื้อ แต่บางมื้อ (ประมาณ 3-5 มื้อต่อเดือน) นายไมตรีและภรรยาก็ต้องยอมอดอาหารเพื่อให้เด็กและคนพิการได้รับโภชนาการที่มีอยู่อย่างจำกัดเนื่องจากไม่มีรายได้ที่จะจ่ายค่าข้าวและอาหารได้พอ และอาหารที่บริโภคกันเป็นประจำได้แก่ ไข่ทอด ปลาทอด และน้ำพริกปลาร้า นอกจากนี้ ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวของนายไมตรีไม่มีการซื้อเสื้อผ้าใหม่ใช้เองเลย หากแต่ได้รับจากการบริจาคทั้งหมด แม้แต่บุตรที่คลอดใหม่ก็ได้รับบริจาคเสื้อผ้าและเครื่องใช้ที่จำเป็นจากเพื่อนบ้าน แต่ก็นับว่าเป็นการโชคดียิ่งอีกประการที่นางนิภาวรรณทำหน้าที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.) จึงทำให้ได้ยาสามัญมาใช้ในครัวเรือนฟรีตลอดเวลา

หนึ่ง รายจ่ายค่าครองชีพจำนวน 32,000 บาทนี้เมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายตามเส้นความยากจนด้านอาหารซึ่งมีค่าเท่ากับ 38,858 บาทและค่าใช้จ่ายด้านอาหารจำนวน 27,645 บาทนี้ ทำให้ครอบครัวของนายไมตรีมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารเท่ากับร้อยละ 28.86 แสดงว่าครอบครัวของนายไมตรีบริโภคอาหารต่ำกว่าความจำเป็นพอสมควร หากยึดการแบ่งแยกครัวเรือนยากจนตามแนวที่เสนอในรายงานฉบับนี้ประกอบกับข้อมูลความยากจนด้านรายได้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะกล่าวได้ว่าครอบครัวนายไมตรีเป็นครัวเรือนที่ **“ยากจนตกดาน”** ในทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริงครอบครัวหนึ่ง

ครอบครัวของนายไมตรีต้องใช้สินเชื่อกับร้านค้าในหมู่บ้านเพื่อซื้อข้าว อาหาร และเครื่องใช้เป็นประจำ เมื่อทำงานมีรายได้จึงนำมาชำระหนี้ดังกล่าวและซื้อเชื่อในรอบใหม่วนเวียนเช่นนี้เกือบตลอดเวลา ณ วันที่สำรวจครอบครัวของนายไมตรีมีหนี้สินค้างชำระกับร้านค้าในหมู่บ้านจำนวน 1,300 บาท

ครอบครัวนายไมตรีเป็นสมาชิกของกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้านเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นซึ่งต้องเสียค่าสมาชิก 20 บาทต่อศพ แต่ถ้ามองกิจกรรมงานวัฒนธรรมประเพณีที่จัดขึ้นในหมู่บ้าน เช่น งานศพ งานบวช และวัดต่าง ๆ ครอบครัวของนายไมตรีก็ต้องเข้าไปร่วมงานด้วยเสมอ สำหรับงานด้านพัฒนาจะมีส่วนร่วมน้อยโดยจะเข้าร่วมเฉพาะงานปลูกป่าปีละครั้งเท่านั้น

เมื่อมีปัญหา มักปรึกษากันภายในครัวเรือนโดยไม่กล้าขอความช่วยเหลือจากคนอื่น **เนื่องจากคิดว่าคนในหมู่บ้านอื่นๆ มีฐานะดีกว่าและมักจะไม่ให้ความช่วยเหลือแก่คนจน**

นายไมตรีกล่าวว่าครอบครัวของเขาจะเข้าร่วมการออกเสียงเลือกตั้งทุกครั้งเพื่อใช้สิทธิของตนโดยเฉพาะการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านจะเข้าร่วมมิขาดเพื่อแสดงความพร้อมเพรียงของหมู่บ้าน แม้ไม่เคยมีใครในครอบครัวได้รับการเลือกตั้งให้มีส่วนร่วมในการบริหารหมู่บ้านเลย แต่ก็เข้าร่วมประชุมหมู่บ้านทุกครั้งเพื่อที่จะทราบว่าจะมีการทำอะไรกันบ้างและมีข่าวจากทางอำเภออย่างไรบ้าง ซึ่งในระหว่างการประชุมก็จะไม่แสดงความคิดเห็นใดๆ เนื่องจากเห็นว่าตนเองมีอายุน้อย จาก

ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของครอบครัวนายไมตรีข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบตั้งรับ ไม่ได้ฉกฉวยโอกาสทางการเมืองเพื่อช่วยให้ครอบครัวได้รับผลประโยชน์ตอบแทนแต่ประการใด

ทางด้านจิตวิญญาณแล้ว ครอบครัวของนายไมตรียังคงยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาพุทธ มีความเชื่อในบาปกรรม ยังคงมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และมีความซื่อสัตย์อยู่ในระดับสูง (ดูรายละเอียดในบทที่ 4.2.4 ประกอบ)

นอกจากนายวงศ์ผู้เป็นพ่อตาที่ได้รับความช่วยเหลือเงินสงเคราะห์คนชราเดือนละ 200 บาท ในปี 2535 นายไมตรีได้รับการฝึกอบรมการซ่อมปะปา ซึ่งผลจากการอบรมดังกล่าวทำให้นายไมตรีสามารถนำความรู้มาหารายได้เสริมครอบครัวได้บ้างแต่ก็ยังนับว่าน้อยมาก และทุกคนในครอบครัว (ยกเว้นนายวงศ์ซึ่งมีบุตรผู้สูงอายุ) จะได้รับบัตรผู้มีรายได้ น้อยจากทางราชการ

ความหวังที่นายไมตรียังมีอยู่ในปัจจุบันนั้น **"ขอเพียงให้มีข้าวกินและมีเรือนอยู่อาศัยสำหรับครอบครัวของเขาเท่านั้น"** โดยไม่คาดหวังอื่นใด นายไมตรีคิดว่าสาเหตุที่ครอบครัวของเขายากจนเช่นปัจจุบันนี้เกิดจากการที่เขาไม่มีงานทำเป็นหลักแหล่งหรือไม่มีงานทำอย่างสม่ำเสมอ แม้กระนั้น ด้วยวัยประมาณ 30 ปีทำให้นายไมตรีคิดว่าเขายังมีโอกาสที่จะฟื้นความยากจนได้ จึงอยากได้โอกาสที่จะมีงานทำเป็นหลักแหล่งโดยเฉพาะงานด้านช่างไม้หรือช่างปูน เพราะมีความเชื่ออย่างสูงว่าหากมีงานทำเป็นหลักแหล่งดังกล่าวได้ก็จะสามารถรอดพ้นจากความยากจนได้ภายใน 1-2 ปี ทั้งนี้ นายไมตรียังอยากที่จะได้รับความช่วยเหลือในการอบรมทางด้านงานช่างดังกล่าวเพื่อที่จะมีโอกาสได้งานทำดังกล่าวมากขึ้น ภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจปัจจุบัน นายไมตรีคาดว่าโอกาสที่เขาจะได้งานทำจะมีประมาณร้อยละ 60

(กมล งามสมสุข สัมภาษณ์เมื่อ 19 – 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 4 : นายจรัส สีด้า (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

นายจรัส ศรีด้า ปัจจุบันมีอายุ 45 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 25 บ้านแก้วสุวรรณ หมู่ที่ 3 ต.มหาชัย อ.ไทรงาม จ.กำแพงเพชร เดิมนายจรัสเป็นคนอำเภอลาดยาว จ.นครสวรรค์ย้ายครอบครัวมาอยู่จังหวัดกำแพงเพชรพร้อมกับบิดาและมารดา ครอบครัวเดิมมีฐานะยากจน นายจรัสสมรสกับนางล้นทมเมื่ออายุได้ประมาณ 25 ปี (เมื่อประมาณ 20 ปีก่อน) ซึ่งครอบครัวของนางล้นทมเองก็มีฐานะยากจนเช่นกันและเป็นครอบครัวที่อพยพมาจาก ต.ดงเสือเหลือง อ.โพทะเล จ.พิจิตร เมื่อสมรสแล้วก็แยกครอบครัวมาอยู่กินกันตามลำพังจนมีบุตร 2 คน คนโตเป็นผู้หญิงอายุประมาณ 17 ปี ได้ย้ายไปเรียนหนังสือด้านการพยาบาลอยู่กับน้ำ และเข้าไปทำงานที่กรุงเทพฯ ต่อมาแจ้งว่าไปทำงานร้านเสริมสวยที่พัทยา จากนั้นก็ไม่ได้มีการติดต่อหรือส่งข่าวให้ทราบอีกเลย ส่วนคนที่สองเป็นชายอายุ 15 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และได้ไปบวชเรียนเป็นสามเณรอยู่ที่ ต.มหาชัย อ.ไทรงาม จ.กำแพงเพชร ตั้งแต่เมื่อ 4 เดือนก่อนการสัมภาษณ์ข้อมูล (พ.ศ. 2542) ทั้งนายจรัสและนางล้นทมมีการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ปัจจุบันครอบครัวของนายจรัสมีสมาชิกเพียง 2 คน คือ นายจรัสเองและนางล้นทมผู้เป็นภรรยา จากการสังเกตพบว่า นายจรัสเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคประจำตัว ดูท่าทางสดชื่นแจ่มใสและอ่อนกว่าวัย แต่ก็ส่อแววการมีความกังวลซ่อนเร้นอยู่ภายใต้บุคลิกที่แสดงออก ในทางตรงกันข้าม นางล้นทมผู้ภรรยามีโรคประจำตัวมาตั้งแต่ก่อนสมรส อันได้แก่ โรคหัวใจ โรคโลหิตจาง/น้อย และเป็นโรคผิวหนัง แต่ด้วยฐานะที่ยากจน จึงมักไม่ได้เข้ารับการรักษายาพยาบาล ทำให้นางล้นทมมีหน้าตาเหลืองซีด เศร้าหมอง อิดโรย และมีอาการป่วยเกือบตลอดเวลา

บ้านที่นายจรัสและนางล้นทมอาศัยอยู่เป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นใต้ถุนสูง ตัวบ้านมีขนาดประมาณ 20 ตารางเมตร พื้นบ้านปูด้วยกระดาน พื้นตรงกลางบ้านยุบแอ่นลงไป เสาริเวณโถงโถงจะลึกลงไปเหมือนจะลึกลงไปตลอดเวลา มีฝาด้านเป็นไม้กระดานบางๆ แต่ปิดไม่ครบทั้งสี่ด้าน หลังคามุงด้วยสังกะสีและหญ้าคาและมีช่องโหว่หลายแห่ง ภายในบ้านเปิดโล่งโดยไม่มีมุ้งกันยุง ไม่มีสมบัติใดๆ ทั้งสิ้นนอกจากเสื้อและถุงเท้าคร่ำคร่า ไม่มีตู้เสื้อผ้า ในส่วนครัวมีเพียงเตาไฟฟ้า และตู้เล็กๆ สำหรับวางถ้วยชามและเครื่องใช้ในครัว เช่น หอม กระเทียม กะปิ น้ำปลา เป็นต้น หากไม่สังเกตให้ดีก็แทบจะไม่พบถ้วยชามและเครื่องครัวอยู่เลย นายจรัสประมาณว่าบ้านของตนนั้นหากสร้างใหม่ตอนนี้คงจะมีมูลค่าราว 5,000 บาท

ด้วยสภาพของบ้านเรือนที่ดูเหมือนจะพังได้ตลอดเวลาทำให้ผู้วิจัยเกิดความสงสัยว่าทำไมนายจรัสจึงไม่ยอมรื้อถอนเพื่อสร้างหรือซ่อมแซมเสียใหม่ คำอธิบายของนายจรัสทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงความยากจนขั้นแค้นของเขามากขึ้น ซึ่งเขากล่าวว่า **“หากจะทำการปรับปรุงซ่อมแซมดังกล่าวจำเป็นต้องมีเงินซื้อวัสดุเพิ่มเติมและต้องขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านซึ่งก็คงสามารถทำได้ แต่ที่ไม่สามารถทำได้เกิดจากสาเหตุที่การขอร้องให้เพื่อนบ้านมาช่วยงานดังกล่าวย่อมต้องมีอาหารเลี้ยงดูซึ่งนายจรัสเองไม่มีเงินพอแม้แต่จะหาซื้ออาหารมาเลี้ยงดูดังกล่าวได้”**

นับเป็นสิ่งที่น่าย่นคิดอยู่บ้านสำหรับชีวิตของนายจรัสและนางล้นทมที่บ้านหลังดังกล่าวข้างต้นสร้างบนที่ดินของตนเอง (โฉนด) ซึ่งมีขนาด 100 ตารางวาและอยู่ติดถนนลาดยางสายหลัก ไม่มีถนนเป็นทางเข้า แต่ใช้วิถีเดินลัดผ่านเป็นทาง ซึ่งทางเดินนี้จะถูกน้ำท่วมหรือเปียกแฉะเมื่อมีฝนตก ที่ดินผืนดังกล่าวเป็นมรดกที่นางล้นทมได้รับจากบิดามารดา และแม้ที่ดินดังกล่าวยังมีที่ว่างจากการปลูกบ้านอยู่มาก แต่ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืชชนิดใดทั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มติดถนนซึ่งจะมีน้ำท่วมเมื่อฝนตก

แม้จะมีบ้านแต่นายจรัสก็ไม่มีส้วมของตนเองต้องอาศัยส้วมซึมของเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกันซึ่งปัจจุบันได้รื้อถอนบ้านและย้ายไปที่อื่นแล้ว ได้ทั้งส้วมซึมซึ่งไม่สามารถรื้อถอนไปได้ไว้ให้นายจรัสและนางล้นทมใช้ สำหรับน้ำดื่มในฤดูฝนก็จะอาศัยการร่อนน้ำฝนไว้ดื่มเองแต่ในฤดูแล้งต้องขอน้ำไปจากเพื่อนบ้านไว้ดื่ม ส่วนน้ำใช้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งจะไปขอใช้ที่บ่อเลี้ยงปลาของผู้ใหญ่บ้าน

นายจรัสมีอาชีพรับจ้างทั่วไปภายในท้องถิ่นแล้วแต่ว่าจะมีผู้ว่าจ้าง ด้วยผู้ว่าจ้างทราบดีว่านายจรัสมีฐานะยากจน
ชั้นแค้น มีโอกาสได้รับจ้างน้อย จึงมักได้รับค่าจ้างในอัตราที่ต่ำหรือในบางครั้งก็ไม่ได้รับค่าจ้าง ได้รับเพียงอาหารกลางวัน
เป็นค่าตอบแทน ในปี 2541/42 นายจรัสมีรายได้จากการรับจ้างต่างๆ ตลอดทั้งปีเพียงประมาณ 1,700 บาท และได้อาหาร
กลางวันทานและถ้ามีโอกาสก็สามารถเก็บไปฝากภรรยาที่บ้านเพิ่มเติมจากรายได้ดังกล่าวบ้าง ส่วนนางล้นทมซึ่งร่างกายไม่ค่อย
สมบูรณ์ก็ได้อาศัยเก็บผักหรือหาหอย ปู และปลาขายเป็นรายวัน ซึ่งบางวันก็มีรายได้ แต่บางวันก็อาจไม่มีรายได้ ในปี
2541/42 นางล้นทมมีรายได้จากการเก็บผัก หอย ปู และปลาเพียงประมาณ 2,880 บาทเท่านั้น

ตลอดทั้งปี 2541 ครอบครัวของนายจรัส ศรีคำมีรายได้รวมทั้งหมดประมาณ 8,820 บาท ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ
รายได้ ณ เส้นความยากจนของครอบครัวของเขาซึ่งเท่ากับ 21,528 บาทจะมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนเท่ากับร้อยละ
59.03 แสดงว่าครอบครัวของนายจรัส ศรีคำจัดเป็นครอบครัวที่ **"ยากจนตกดาน"** ในทางเศรษฐกิจ

ในด้านค่าใช้จ่าย ในปี 2541 ครอบครัวนายจรัสมีค่าใช้จ่ายในการครองชีพทั้งหมดเท่ากับ 8,592 บาท ในจำนวน
นี้เป็นค่าข้าวและอาหารเสีย 4,570 บาท การที่มีรายจ่ายต่ำเช่นนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากในบางวันนายจรัสจะได้รับค่าจ้างเป็นอาหาร
กลางวัน และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากการรับประทานอาหารกันเพียงวันละ 2-3 มื้อซึ่งอาหารที่รับประทานประจำได้แก่ น้ำพริก-ผัก
ต้ม และแกงส้ม ครอบครัวของนายจรัสไม่ได้ซื้อเนื้อหมูบริโภคเองมาเป็นเวลาพิเศษแล้ว รายจ่ายค่าอาหารจำนวน 4,570
บาทนี้เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ ณ เส้นความยากจนด้านอาหารของครอบครัวซึ่งมีค่าเท่ากับ 13,055 บาท ทำให้ครอบครัว
นายจรัสมีสัดส่วนช่องว่างความยากจนด้านอาหารถึงร้อยละ 64.99 แสดงว่าครอบครัวของนายจรัสได้รับบริโภคอาหารต่ำกว่า
ความต้องการอันจำเป็นอยู่มาก นอกจากนี้ ครอบครัวของนายจรัสไม่ได้ซื้อเสื้อผ้าใช้เองมาเป็นเวลา 4 ปีแล้ว ในช่วงเวลา
ดังกล่าวก็ใช้เสื้อผ้าที่ได้รับจากการบริจาคทั้งหมด ซึ่งหากยึดหลักการการแบ่งแยกครัวเรือนยากจนตามแนวที่เสนอในรายงาน
ฉบับนี้ร่วมกับข้อมูลความยากจนด้านรายได้ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะสามารถกล่าวได้อย่างมั่นใจว่าครอบครัวของ
นายจรัส ศรีคำเป็นครัวเรือนที่ **"ยากจนตกดาน"** ในทางเศรษฐกิจอย่างแท้จริงอีกครัวเรือนหนึ่ง

แม้จะเป็นครอบครัวที่ยากจนมาก แต่นายจรัสและนางล้นทมก็มีภาระหนี้สินอยู่น้อย โดยมีหนี้สิน ณ วันสำรวจ
ประมาณ 1,900 บาทเศษ เป็นหนี้สินที่กู้ยืมจากนายทุนในหมู่บ้านจำนวน 1,800 บาท ซึ่งกู้ยืมไปเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในงานบวช
สามเณรของลูกชาย เงินกู้ส่วนนี้ต้องเสียค่าดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 10 ต่อเดือน ทุกวันนี้นายจรัสและนางล้นทมมีความ
สามารถได้แค่เพียงส่งค่าดอกเบี้ยได้บ้างไม่ได้บ้างเท่านั้น และยังไม่ทราบว่าจะสามารถส่งคืนเงินต้นอย่างไร ภาระหนี้สินส่วนที่
เหลืออีกประมาณ 100 บาทเศษเป็นหนี้ที่มีต่อร้านค้าในหมู่บ้านที่ซื้ออาหารประจำวันในบางมื้อ

ครอบครัวของนายจรัส ศรีคำไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มใด ๆ เลยแม้แต่กลุ่มฌาปนกิจซึ่งหมู่บ้านทั่วไป
มักจะขอให้ทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก ทั้งนี้เนื่องจากเคยเข้าร่วมกลุ่มดังกล่าวมาแล้ว แต่เมื่อ 4-5 ปีที่แล้วนายจรัสเข้าไป
ทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯจึงขาดการส่งเงินค่าศพและถูกตัดชื่อออกจากสมาชิกภาพ เมื่อกลับมาก็ได้ร้องขอกลับเป็นสมาชิก
อีก แต่ก็ถูกกำหนดให้ต้องเสียค่าปรับในส่วนที่ขาดส่งไปก่อน นายจรัสไม่มีเงินเสียค่าปรับจึงไม่สามารถกลับเข้าเป็นสมาชิก
กลุ่มฌาปนกิจอีกได้ ส่วนงานบุญและงานวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้านครอบครัวนายจรัสจะเข้าร่วมเพียงบางงานที่
สำคัญๆ เท่านั้น งานที่ไปร่วมมักได้แก่ งานแต่งงาน งานบวช งานศพ การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญๆ ทางศาสนา งานเข้า-
ออกพรรษา งานบุญกฐิน-ผ้าป่า เป็นต้น ซึ่งลักษณะของการร่วมงานดังกล่าวข้างต้นของนายจรัสและนางล้นทมจะเป็นการ
ช่วยด้านแรงงานเท่านั้น ทั้งนี้เพราะไม่มีเงินพอที่จะช่วยงานดังกล่าวได้

เมื่อมีปัญหาครอบครัวนายจรัสก็จะปรึกษาหารือหาทางแก้ปัญหาตนเองโดยไม่ขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นแม้แต่
กรรมการหมู่บ้านเพราะเห็นว่าคนอื่น ๆ เขาก็ยุ่งกับงานของเขา จึงไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใครเลย

ในด้านการเมือง ครอบครัวของนายจรัสจะไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านทุกครั้งเนื่องจากมีความชอบ
และนับถือผู้สมัคร ส่วนการการเลือกตั้ง ส.ส. จะไปเลือกตั้งในบางครั้งและไม่ได้ไปร่วมการเลือกตั้ง ส.จ.และอบต.เลย ทั้งนี้

เนื่องจากต้องใช้เวลาในการทำมาหากินจึงไม่สามารถไปเลือกตั้งได้ เมื่อมีการประชุมหมู่บ้านครอบครัวของนายจรัสสามารถเข้าร่วมประชุมได้เพียงบางครั้งเท่านั้นเพราะติดงานทำมาหากิน แต่ถ้าไม่ติดงานก็มักจะเข้าร่วมประชุมเนื่องจากชอบฟังเขาพูดกันในที่ประชุมและจะทำให้รู้ว่าจะมีการทำอะไรกับบ้าง แต่ก็ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นใดๆ เพราะมีความเกรงกลัวต่อเพื่อนบ้านคนอื่นๆ (ที่มีฐานะดีกว่า)

ในทางจิตวิญญาณ ครอบครัวของนายจรัสยังคงยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาพุทธ เช่น ความเชื่อในกรรมดีกรรมชั่ว และเชื่อว่าการขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ และอดออมจะช่วยแก้ปัญหาความยากจนได้ แต่ก็เห็นว่าครอบครัวของเขาคงทำไม่ได้เนื่องจากมีรายได้น้อย ไม่พอที่จะอดออมได้ นอกจากนี้ ครอบครัวของนายจรัสยังมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี และมีความซื่อสัตย์สูง (ดูรายละเอียดในบทที่ 4.2.4 ประกอบ)

นายจรัสและนางล้นทมได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นน้อยมากโดยเฉพาะความช่วยเหลือจากทางราชการ ความช่วยเหลือที่ได้ก็เพียงการจ้างงานจากเพื่อบ้านหรือผู้ใหญ่บ้านช่วยแจ้งข่าวสารเรื่องการจ้างงาน แต่นายจรัสและนางล้นทมก็มักจะไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เพราะการเจ็บป่วยและไม่มีทุนในการเดินทางไปทำงาน และได้รับบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยซึ่งทำให้ได้รับการรักษาฟรีจากทางราชการ

เกี่ยวกับความยากจนนั้น นายจรัสและนางล้นทมมีความเห็นว่า **"ที่ครอบครัวตนเองยากจนเพราะบิดามารดาเป็นคนยากจนมาก่อน ไม่มีทรัพย์สินสมบัติให้ ตั้งแต่สมรสกันมาก็ยากจนขึ้นแค้นมาตลอดเป็นความยากจนมาตั้งแต่เกิด"** ต่อไปในอนาคตก็เชื่อว่าไม่สามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นได้เนื่องจากจะแก่ตัวลงและไม่สามารถที่จะคาดหวังความช่วยเหลือจากลูกได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากได้มีโอกาสทำไร่นาของตนเองสักประมาณ 5 ไร่และมีรถไถนาของตนเองได้ก็จะมีโอกาสพ้นความยากจนไปได้

แม้จะมีความยากจนขัดสนอย่างไร นายจรัสและนางล้นทมก็พอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยกล่าวว่า **"พอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ ทุกวันนี้ได้ทำงานสุจริต มีกินก็กิน ไม่เกี่ยวข้องกับใคร"**

(กมล งามสมสุข สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 5 : นางน้อย ชมพูน้อย (ตัวอย่างจากจังหวัดอุตรดิตถ์)

1. ประวัติครอบครัว

นางน้อย ชมพู ปัจจุบันอายุ 83 ปี มีบ้านเดิมอยู่บ้านน้ำชา หมู่ที่ 4 ตำบลท่าปลา อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ มีพี่น้อง 2 คน แต่งงานเมื่ออายุ 20 ปี มีบุตร 4 คน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่ทำกิน 10 ไร่ ปลุกข้าว ถั่ว และงา พื้นที่ทำการเกษตรมีลักษณะดินดี และน้ำอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีกระบืออีก 6 ตัว สามเษยชีวิตไปประมาณ 50 ปีที่แล้ว ด้วยโรคปวดท้องโดยไม่ทราบสาเหตุ ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินที่บ้านน้ำชาตั้งอยู่เหนือเขื่อนดิน ดังนั้นเมื่อมีการจัดสร้างเขื่อนดินขึ้นในจังหวัดอุตรดิตถ์เมื่อ 30 ปีที่ผ่านมา พื้นที่บ้านและพื้นที่ทำกินจึงถูกน้ำท่วมจนหมด นางน้อย และครอบครัวจึงต้องอพยพครอบครัวจากที่อยู่อาศัยเดิมมาอยู่บ้านเนินสิงห์ ตำบลรวมจิต อ.ท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ ส่วนน้องชายและครอบครัวมีพื้นที่ทำกินอยู่ใต้เขื่อน จึงยังคงอาศัยอยู่ที่เดิม

เมื่อต้องอพยพมาตั้งครัวเรือนใหม่ที่บ้านเนินสิงห์ หมู่ที่ 9 (บ้านเลขที่ 4) ในตำบลและอำเภอเดิมของจังหวัดอุตรดิตถ์ ได้นำเอาไม้สำหรับปลูกบ้านบางส่วนมาด้วย และเงินชดเชยจากรัฐบาลจำนวน 2,000 บาทเท่านั้น ตอนแรกอาศัยอยู่กับบุตรชายคนที่ 2 ต่อมาได้แยกครัวเรือนมาอยู่กับบุตรสาวที่เป็นโสด ถือว่าเป็นการแยกครอบครัวที่ 2 จึงได้รับการจัดสรรเฉพาะที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ไม่ได้มีการจัดสรรที่ดินทำกินให้ ปัจจุบันบุตร 2 คนได้แยกครัวเรือนตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านเนินสิงห์ ซึ่งอยู่ใกล้ๆ กัน ส่วนบุตรชายอีกคนอยู่บ้านปางวัน

นางน้อย ออกทำงานรับจ้างทางด้านการเกษตร เพื่อหาเลี้ยงชีพกับต้องเลี้ยงดูบุตรสาวอายุ 47 ปี ซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่สมประกอบ เนื่องจากเป็นโรคประสาท และยังเป็นโรคคอหอยพอก จนกระทั่งเมื่อ 4 ปีที่ผ่านมา นางน้อยซึ่งมีอายุมากได้ป่วย แล้วไม่สามารถเดินได้ จึงไม่สามารถทำงานได้ บุตรที่แยกครอบครัวไปแล้วที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันได้เป็นผู้ดูแลแต่การดูแลครอบครัวของมารดาที่ทำได้จำกัด เนื่องจากครอบครัวของบุตรชายและบุตรสาวก็มีฐานะยากจนเช่นเดียวกัน

ในด้านการศึกษา นางน้อยและบุตรสาวพิการ ไม่เคยเข้าโรงเรียนแต่อย่างใด

2. ที่ตั้งและลักษณะของที่อยู่อาศัย

ที่ตั้งของบ้านตั้งอยู่ติดกับถนนสายหลักของหมู่บ้าน เป็นบ้านที่ตั้งอยู่บนเนินสูงในหมู่บ้าน ลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง ขนาด 6x3 เมตร เป็นบ้านที่มีห้องเดียว เป็นที่นอนและทำกิจกรรมส่วนตัว ด้านข้างบ้านมีชานเรือนยื่นออกไปใช้เป็นที่พักประกอบอาหาร ด้านหน้าของตัวบ้านมีชานเรือนแคบๆ ขนาดความกว้างประมาณ 1 เมตร เป็นที่ๆ แม่ - ลูก ใช้เป็นที่นั่งพักผ่อนยามอากาศร้อนจัด ด้านหลังบ้านมีห้องส้วมกับห้องน้ำ หลังคาบ้านเป็นสังกะสี มีรูรั่ว ในฤดูร้อนอากาศร้อนจัดในบ้าน ยามฝนตกหลังคารั่ว ภายในบ้านไม่มีเครื่องเรือนอำนวยความสะดวกแต่อย่างใด มีเพียงฟูก หมอน และมุ้ง บ้านหลังนี้มีประตูแต่ไม่มีกลอน หากแต่ใช้เชือกผูกประตูกับผนังบ้าน บ้านหลังนี้มีมูลค่าประมาณ 9,000 บาท

3. สาธารณูปโภค

ครัวเรือนนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่บนถนนสายหลักของหมู่บ้าน เป็นถนนลาดยางแอสฟัลต์ ใช้การได้ตลอดปี มีรถประจำทาง หรือรถรับจ้างผ่าน แต่เนื่องจากมีฐานะยากจนจึงไม่มีโอกาสได้ใช้ไฟฟ้า หากแต่ได้รับแสงสว่างจากตะเกียงน้ำมันก๊าด อีกทั้งน้ำอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน ใช้น้ำฝนกับน้ำบาดาลตามโครงการตามพระราชดำริของหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน

4. การถือครองที่ดิน

พื้นที่บ้านที่ได้รับการจัดสรรจากรัฐบาล เนื่องมาจากพื้นที่บ้านเดิมถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน ขนาด 2 ไร่ เป็นที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์เป็น นส.3 ก

5. อาชีพ

นางหน้อยเคยประกอบอาชีพรับจ้างเกษตร แต่ได้เลิกประกอบอาชีพนี้เมื่อ 4 ปีที่ ผ่านมา เนื่องจากเดินไม่ได้ ส่วนบุตรสาวก็ถือว่าไม่สมประกอบไม่สามารถประกอบอาชีพได้ครอบครัวนี้จึงถือว่าเป็นครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพแต่อย่างใด

6. รายรับของครัวเรือน

เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้สูงอายุ มีอายุถึง 83 ปี และเป็นคนยากจน จึงได้รับการเสนอชื่อให้อยู่ในโครงการขอรับความช่วยเหลือจากรัฐบาล ในโครงการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ โดยได้รับเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือน ๆ ละ 300 บาท จนถึงแก่กรรม นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากการบริจาคเป็นครั้งคราว และยามขาดแคลนได้รับการดูแลจากบุตรที่อยู่ในหมู่บ้าน เดียวกัน

7. รายจ่ายของครัวเรือน

รายจ่ายหลักของครัวเรือน ได้แก่ รายจ่ายด้านอาหาร ซึ่งเป็นค่าข้าวสารวันละครึ่งลิตร ราคาลิตรละ 10 บาท ค่าอาหารสัปดาห์ละ 20 บาท นอกจากนี้เป็นค่าน้ำมันตะเกียงเดือนละ 10 บาท และค่าผงซักฟอกสัปดาห์ละ 1 ซองๆ ละ 7 บาท รวมเป็นรายจ่ายในครัวเรือนต่อปีประมาณ 3,216 บาท นางหน้อยกล่าวว่าการใช้ชีวิตอยู่ปัจจุบัน ต้องซื้อปัจจัยในการดำรงชีวิตทุกอย่าง หากเป็นที่ยูเดิม อาหารการกินบริบูรณ์ ไม่ต้องซื้อหาทุกอย่างเหมือนในปัจจุบัน

8. การกู้ยืมและภาวะหนี้สิน

เนื่องจากการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ แต่เดิมรัฐบาลจะสงเคราะห์เบี้ยยังชีพให้เดือนละ 200 บาท หากแต่ได้เริ่มปรับเบี้ยยังชีพเป็น 300 บาทต่อเดือน ในปี 2543 นี้เอง ดังนั้นในช่วงเวลาของการวิจัย ครัวเรือนนี้จะมีรายรับต่อปี 2,400 บาท ในขณะที่รายจ่ายต่อปีเป็น 3,216 บาท รายได้สุทธิจึงเป็น -816 บาท แต่ครัวเรือนนี้ไม่มีการกู้ยืมและภาวะหนี้สิน เนื่องจากมีบุตรชายและบุตรสาวคอยเกื้อกูลดูแลยามขาดแคลน และยังได้รับการบริจาคเป็นครั้งคราว

9. สุขอนามัย

เนื่องจากมีรายรับจำกัด และคนในครัวเรือนอยู่ในสภาวะเป็นโรคเรื้อรัง การบริโภคจึงจำกัดอยู่กับอาหารหลักคือ ข้าว อาหารที่รับประทานเป็นประจำคือ ผักกาดต้ม และน้ำพริกปลาร้า ในขณะที่อาหารที่ชอบคือ แกงผักใส่ปลา แต่ไม่ค่อยได้รับประทานบ่อย

ส่วนสุขภาพอนามัยของคนในครัวเรือน พบว่า หัวหน้าครัวเรือนเป็นโรคคอตีบพอกมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ปัจจุบันคอตีบพอกมีขนาดใหญ่ ไม่มีโอกาสไปรับการรักษาพยาบาล เนื่องจากไม่มีเงินนอกจากนี้ยังเดินไม่ได้ จึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปรับการรักษาพยาบาล ถึงแม้จะมีบัตรสงเคราะห์การรักษาพยาบาล สามารถเข้ารับการักษาพยาบาลโดยไม่ต้องเสียเงินก็ตาม เมื่อเจ็บป่วยหนักจึงจะเข้ารับการรักษาพยาบาลจากโรงพยาบาล หากเจ็บป่วยเล็กน้อย จะซื้อยาจากร้านบริโรค ในส่วนของบุตรสาว พบว่าเป็นโรคคอตีบพอก มีขนาดใหญ่เกินกว่าจะรักษาให้หายได้ และยังเป็นโรคประสาท มีอาการคลุ้มคลั่งเป็นครั้งคราว มารดาซึ่งเดินไม่ได้ต้องคอยดูแลเท่าที่จะทำได้

10. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมและศาสนา

หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน มีค่าใช้จ่ายต่อเมื่อสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิตครั้งละ 10 บาท นับเป็นกิจกรรมเดียวที่ครัวเรือนนี้มีส่วนร่วม สำหรับกิจกรรมทางด้านสังคมและศาสนาอื่น ๆ ครัวเรือนนี้ก็ไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย เนื่องจากหัวหน้าครัวเรือนเดินไม่ได้ ส่วนบุตรสาวก็ไม่สมประกอบ ครัวเรือนนี้จะมีโอกาสได้พบปะกับผู้อื่นก็ต่อเมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยียนเท่านั้น

11. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

เนื่องจากเป็นผู้ไม่สมประกอบ คร้วเรือนนี้จึงไม่มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการใช้สิทธิ์เลือกตั้งผู้แทนระดับหมู่บ้าน ระดับท้องถิ่น หรือระดับจังหวัดก็ตาม

12. การได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

คร้วเรือนนี้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐหลายด้าน เนื่องจากได้ชื่อว่าเป็นคร้วเรือนที่ยากจนที่สุดของหมู่บ้าน ความช่วยเหลือที่ได้รับจากรัฐ ได้แก่

- 12.1 การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ หัวหน้าคร้วเรือนได้รับเบี้ยยังชีพเดือนละ 300 บาท
- 12.2 บัตรสงเคราะห์การรักษาพยาบาลฟรีสำหรับผู้สูงอายุ
- 12.3 รับการสงเคราะห์จากกรมประชาสงเคราะห์เป็นครั้งคราว อาทิ ผ้าม่าน มุ้ง และข้าวสาร เป็นต้น

13. ทศนคติต่อความยากจนและชีวิตในอนาคต

หัวหน้าคร้วเรือนกล่าวว่า สาเหตุของความยากจน เนื่องมาจากบิดา-มารดา มีฐานะยากจน ไม่มีที่ทำกิน และไม่มีการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นอยู่ในปัจจุบันมีความทุกข์ยากลำบากมาก หากจะเทียบกับที่อยู่เดิม เนื่องจากที่อยู่ในปัจจุบันทุกอย่างต้องซื้อ ไม่เหมือนบ้านเดิมที่ยังพอมีปัจจัยยังชีพที่พอจะหาได้เองบ้าง หัวหน้าคร้วเรือนรู้สึกว่ายากจนอย่างมาก 30 ปีแล้ว สำหรับชีวิตในอนาคตไม่คิดว่าจะมีฐานะดีขึ้นกว่านี้อีกแล้ว เนื่องจากอายุมากประกอบกับสุขภาพก็ไม่ได้

(วราภา คุณาพร สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 6 :นายวันเพ็ญ แดงหนู (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

1. ประวัติครอบครัว

ภูมิสำเนาเดิมอยู่จังหวัดนครสวรรค์ บิดามีลูกชายหญิงรวมทั้งสิ้น 12 คน เสียชีวิตไป 3 คนโดยไม่ทราบสาเหตุ บิดาได้ย้ายครัวเรือนมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชรเมื่อปี 2512 เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน โดยได้เข้ามาเช่าที่ดินทำการเกษตร แต่ประสบปัญหาการขาดทุน เนื่องจากพื้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์

นายวันเพ็ญมีบุตรชายกับภรรยาคนแรกเมื่ออายุ 18 ปีต่อมาได้แต่งงานกับนางมาลัยเมื่ออายุ 22 ปี เมื่อแต่งงานแล้วได้แยกครัวเรือนมาอยู่ในพื้นที่ของบิดาของภรรยา (บ้านป่าถั่ว หมู่ที่ 9 ตำบลมหาชัย อำเภอไทรงาม) ในจังหวัดกำแพงเพชร โดยสร้างกระท่อมหลังเล็กอยู่ด้วยกัน มีบุตรอีก 2 คนเป็นหญิงหนึ่งคนและเป็นชายหนึ่งคน ในปี 2541 บิดาของภรรยา ได้แบ่งพื้นที่ปลูกบ้านให้ 1 งาน พร้อมทั้งช่วยสร้างบ้านที่อยู่ปัจจุบันให้ (บ้านเลขที่ 26) นายวันเพ็ญและภรรยาจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 บุตรชายกับภรรยาคนแรกจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบันอาศัยอยู่กับมารดาที่จังหวัดนครสวรรค์ บุตรสาวกำลังอยู่ระหว่างการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 และบุตรชายคนเล็กกำลังเรียนอยู่ชั้นอนุบาล 1

ฐานะทางเศรษฐกิจของพี่น้องหัวหน้าครัวเรือนพบว่า มีฐานะดี 2 ราย ฐานะปานกลาง 5 ราย และฐานะยากจน 1 ราย ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจของพี่น้องฝ่ายภรรยาพบว่า มีฐานะดี ปานกลาง และยากจน อย่างละ 1 ราย

2. ที่ตั้งและลักษณะของที่อยู่อาศัย

บ้านที่พักอาศัยตั้งอยู่ห่างจากถนนสายหลักของหมู่บ้าน 20 เมตร อยู่ห่างจากอำเภอเมือง 11 กิโลเมตร การคมนาคมระหว่างที่พักอาศัยกับอำเภอและตัวจังหวัดใช้รถประจำทาง ค่าโดยสาร 10 และ 13 บาท ตามลำดับ ในหมู่บ้านมีร้านของใช้จำเป็นตั้งอยู่ใกล้ๆ บ้านพักอาศัย สภาพถนนในหมู่บ้านใช้ได้ตลอดทั้งปี

ลักษณะของบ้านเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง ขนาด 4x6 เมตร ในบ้านมีห้องนอน 1 ห้อง นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ใช้สอยทั่วไป ทั้งทำงานบ้าน ทำอาหาร และกิจกรรมอื่นๆ ห้องน้ำและส้วมซึม สร้างต่างหากแยกจากตัวบ้านทางออกไปราว 5 เมตร ไม้ที่ใช้สร้างบ้านมีขนาดไม่เท่ากัน ลักษณะของบ้านไม่มีรูปร่างแน่นอน หากสร้างตามวัสดุที่มีอยู่ เรียกได้ว่ายังไม่ได้สร้างเสร็จสมบูรณ์ บ้านได้บ้านไม่มีราว วัสดุมูลหูลงคาบ้านเป็นสังกะสี

3. สาธารณูปโภค

ครัวเรือนมีไฟฟ้าเข้าถึง มีไฟฟ้า 3 ดวง สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ได้แก่ ตู้เย็น และโทรทัศน์สี ใช้น้ำประปาของหมู่บ้าน

4. การถือครองที่ดิน

ครัวเรือนมีพื้นที่สร้างบ้าน 1 งาน เป็นมรดกที่ได้รับจากบิดาของภรรยา เป็นที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ประเภท สด.1

5. อาชีพ

หัวหน้าครัวเรือนประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในและนอกเกษตร ในช่วงฤดูเพาะปลูกและฤดูเก็บเกี่ยวจะรับจ้างภาคเกษตร นอกจากนั้นจะรับจ้างนอกภาคเกษตร ช่วงหลังสงกรานต์จะเดินทางไปทำงานรับจ้างเป็นช่างทำเครื่องเรือนที่กรุงเทพมหานคร มีรายได้วันละ 160 บาท บางครั้งก็รับจ้างทำงานก่อสร้าง ในส่วนของภรรยาก็ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างภาคเกษตรในช่วงฤดูเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวในพื้นที่ไม่ได้ออกทำงานรับจ้างนอกพื้นที่

ในปี พ.ศ.2539 ได้กู้เงินจากโครงการ กขคจ. จำนวน 10,000 บาท โดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 เลี้ยงหมูจำนวน 6 ตัวในบริเวณบ้าน แต่ประสบกับภาวะขาดทุน เนื่องจากราคาอาหารหมูแพง และขายหมูได้ในราคาต่ำเพียง 4,000 บาท ปัจจุบันยังคงมีหนี้ค้างชำระโครงการอยู่อีก 6,000 บาท

6. รายรับของครัวเรือน

แหล่งที่มาของรายได้ของครัวเรือน มาจากการรับจ้างทั้งภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เพียงเป็นส่วนใหญ่ มีรายได้ประมาณ 17,900 บาทต่อปี นอกจากนั้นได้มาจากการรับจ้างเย็บผ้าของภรรยา ซึ่งมีความสามารถในการเย็บจักรและได้รับจักรจากพี่ชายอีกประมาณ 300 บาท

7. รายจ่ายของครัวเรือน

รายจ่ายหลักของครัวเรือนเป็นค่าใช้จ่ายในการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าข้าวสารกระสอบละ 1,100 บาท ใช้บริโภคได้นานประมาณ 1 เดือน คิดเป็นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นประมาณ 12,100 บาท ค่าซื้ออาหารวันละ 12 บาท ค่าเชื้อเพลิงประเภทถ่านประมาณ 40 บาทต่อเดือน ค่าน้ำประปาเดือนละ 50 บาท ค่าไฟฟ้าเดือนละ 180 บาท ค่าผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน เดือนละประมาณ 150 บาท ค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร 2 คนประมาณ 3,250 บาท ค่ายาเส้นเดือนละ 60 บาท ค่ายาสามัญประจำบ้านเดือนละ 10 บาท ค่าเครื่องแต่งกายประมาณปีละ 1,000 บาท และอื่นๆ รวมแล้วเป็นค่าใช้จ่ายประมาณ 27,922 บาทต่อปี

8. การกู้ยืมและภาวะหนี้สิน

เนื่องจากรายรับต่อน้อยกว่ารายจ่าย ครัวเรือนนี้จึงตกอยู่ในสภาวะหนี้สิน ปัจจุบันมีหนี้จำนวน 6,000 บาท จากการกู้ยืมระบบเป็นการกู้ที่ไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และมีหนี้ก้อนจำนวน 6,000 บาท ที่ยังคงค้างชำระโครงการ กขคจ. ในความดูแลของกรมพัฒนาชุมชน เงินกู้จำนวนนี้ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 2 รวมแล้วครัวเรือนนี้ยังมีภาวะหนี้สินอยู่อีก 12,000 บาท

9. สุขอนามัยของคนในครัวเรือน

สมาชิกในครัวเรือนบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก มีการซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือนเพียงวันละประมาณ 12 บาท บางวันหากไม่มีเงินก็จะหาอาหารประเภทผัก เห็ด หอย ปู ปลา หรือหนู ในบริเวณป่าใกล้บ้านเพื่อใช้ประกอบอาหาร อาหารประจำวันคือ ผักกับน้ำพริก

สุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีโรคประจำตัว ยกเว้นภรรยาเป็นโรคความดันโลหิตต่ำ ต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลประมาณเดือนละครั้ง โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเนื่องจากมีบัตรสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาล (สปร.)

ส่วนเครื่องแต่งกายได้รับบริจาคจากผู้อื่นไม่ต้องซื้อหาเอง ยกเว้นบุตรซึ่งยังเป็นนักเรียนต้องซื้อชุดนักเรียนบ้างเป็นบางครั้ง

10. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมและศาสนา

หัวหน้าครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน เสียค่าใช้จ่ายเฉพาะเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มเสียชีวิตรายละ 50 บาท ในการเข้าร่วมกิจกรรมของหมู่บ้าน หัวหน้าครัวเรือนจะให้ความช่วยเหลือในงานฌาปนกิจของคนในหมู่บ้านทุกครั้ง นอกจากนั้นจะเข้าร่วมกิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ กิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน และกิจกรรมพัฒนาวัดเป็นต้น

11. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง

สมาชิกในครัวเรือนจะไปร่วมในกิจกรรมทางการเมือง โดยใช้สิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล หรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ตาม ด้วยเหตุผลที่ว่าอยากได้คนดีเป็นผู้แทน

12. การได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ

นอกจากได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในด้านเงินกู้จากโครงการ กขคจ. และบัตรประกันสุขภาพแล้ว ครัวเรือนนี้ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐในลักษณะของ ของใช้ในครัวเรือน อาทิ ผ้าห่ม และเสื้อผ้าในโอกาสพิเศษเป็นครั้งคราว

13. ทศนคติต่อความยากจนและชีวิตในอนาคต

หัวหน้าครัวเรือนรู้สึกว่าเขาเองยากจนมาตั้งแต่เกิด สาเหตุมาจากบิดามารดายากจน ไม่มีที่ทำกิน และในปัจจุบันก็ยังไม่มั่งคั่งทำอีก การะรับผิดชอบที่หนักหน่วงได้แก่ การเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากอยากให้บุตรได้รับการศึกษาสูง จะได้มีงานทำเลี้ยงดูตัวเองต่อไปในอนาคตได้ หากไม่ได้เรียนหนังสือ เขาเหล่านั้นก็ต้องประกอบอาชีพรับจ้างเหมือนที่มารดาทำอยู่ในปัจจุบัน คือรับจ้างตัดอ้อย นอกจากนั้นการะรับผิดชอบที่หนักอีกประการหนึ่งคือ ค่าใช้จ่ายในบ้าน เนื่องจากหางานทำยากขึ้น

อย่างไรก็ดีทั้งหัวหน้าครัวเรือนและภรรยายังมีความหวังว่าชีวิตในอนาคตจะดีขึ้น สิ่งที่ยากจะทำประการแรกคืออยากทำไอศกรีมขาย เพราะมีความรู้ในการทำไอศกรีม เนื่องจากเคยทำงานกับพี่ชายที่ทำธุรกิจด้านนี้ ประการที่สองคือ อยากค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคเล็กๆ น้อยๆ ที่บ้าน โดยจะดัดแปลงบ้านที่อาศัยปัจจุบันบริเวณใต้ถุนบ้านเป็นร้านค้า งานประเภทนี้มีข้อดีคือจะได้มีเวลาอยู่กับครอบครัวมากขึ้น

(วราภา คุณาพร สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 7 : นายสำรวย ปานสาธิต (ตัวอย่างจากจังหวัดกำแพงเพชร)

นายสำรวย ปานสาธิต เดิมเป็นคนจังหวัดจันทบุรี แต่ได้ย้ายมาอยู่ที่กำแพงเพชร (บ้านเลขที่ 149/1) บ้านหนองแถม หมู่ที่ 8 ตำบลวังตะแบก อำเภอพรานกระต่าย เนื่องจากพี่ชาย 2 คนแรกไม่ยอมแบ่งที่ดินให้แม่แม่ของตัวเองจะบอกให้พี่ๆ แบ่งให้น้องชายบ้างก็ตาม ซึ่งตนในฐานะน้องคนสุดท้องจึงไม่ได้โต้เถียงอะไร จึงได้ย้ายมาอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร เป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว จนกระทั่งได้มาอยู่กับนางดอกไม้ ซึ่งย้ายมาจากจังหวัดอุตรดิตถ์พร้อมครอบครัวเดิมตั้งแต่เล็ก นางดอกไม้เป็นพี่คนโตในบรรดาพี่น้อง 6 คน ทั้งคู่ขึ้นแต่งงานกันเมื่ออายุได้ 25 ปี และ 28 ปีตามลำดับ จนกระทั่งมีลูกชาย 1 คน แต่ก็พบว่าลูกชายเป็นเด็กที่มีพัฒนาการช้า ทั้งนี้หมอลี้ได้สันนิษฐานว่าเนื่องจากภรรยา นายสำรวยได้เป็นไข้มาลาเรียในระหว่างตั้งครรภ์จึงมีผลกระทบต่อลูกชาย แต่ขณะนั้นก็ยังไม่คิดว่าจะมีลูกอีกคนเพราะอายุมากแล้วและกลัวว่าจะเป็นเหมือนลูกคนแรกอีก ซึ่งปัจจุบันได้ใช้จ่ายค่าเน็ตที่ได้รับบริจาคจากสถานีนามัยใกล้บ้านนั่นเอง

ปัจจุบันนี้ลูกชายอายุ 10 ปี เรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ 2 แล้ว แต่อยู่โรงเรียนการศึกษาพิเศษในจังหวัดพิจิตรโดยส่งไปอยู่ประจำได้ 2 ปีแล้ว เนื่องจากในจังหวัดกำแพงเพชรไม่มีโรงเรียนสำหรับเด็กพัฒนาการช้า แต่เพื่อให้ลูกได้เรียนจึงต้องส่งไป แม้ว่าตนเองจะจบเพียงแค่ประถมปีที่ 2 เนื่องจากพ่อแม่เป็นท่งเพราะบ้านอยู่ไกลและต้องเดินทางผ่านป่าจึงจะถึงโรงเรียน ส่วนภรรยาเนื่องจากพ่อแม่มีลูกมากจึงได้เรียนถึงแค่ชั้นประถมปีที่ 4 เท่านั้น แต่เพราะอยากให้ลูกได้เรียนแม้จะต้องเสียค่าเทอมๆ ละ 1,700 บาท และต้องมีค่าขนมแต่ละเดือนอีกประมาณเดือนละ 100 - 200 บาท ซึ่งนับเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงพอสมควร เนื่องจากต้องมีการเดินทางไปหรือภรรยาจะไปเยี่ยมลูกทุกเดือน ส่วนช่วงปิดเทอมจะรับกลับมาอยู่บ้าน ซึ่งนายสำรวยและภรรยาก็ยอมรับว่าคิดถึงลูกแต่ก็ต้องทำใจ เพราะถ้าลูกได้ไปโรงเรียนลูกจะได้เรียนหนังสือ สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ตามก็ติบปลายเทอมนี้ครูที่โรงเรียนได้บอกว่าจะสามารถย้ายมาเรียนที่จังหวัดกำแพงเพชรได้แล้วเนื่องจากจะมีการจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาพิเศษที่จังหวัดกำแพงเพชรเพิ่มอีก

แม้ว่าลูกชายจะอยู่ไกลแต่ปัจจุบันนี้นายสำรวยและภรรยาก็ได้รับเลี้ยงหลานสาวซึ่งได้เลี้ยงดูแทนพ่อแม่ซึ่งเป็นน้องของภรรยามาตั้งแต่เด็ก จนกระทั่งปัจจุบันนี้ยอมกลับไปอยู่กับพ่อแม่จึงต้องรับเลี้ยงไว้ โดยให้กินอยู่ในบ้านตนเองพร้อมทั้งส่งให้เล่าเรียนด้วย แต่ก็มีค่าใช้จ่ายไม่มากนักเพราะไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน ส่วนค่าสมุดดินสอ ค่าเสื้อผ้านั้นจะได้รับเป็นทุนช่วยเหลือ จ่ายเพียงแค่ค่าขนมให้หลานไปวันละ 3 บาทเท่านั้น และปัจจุบันหลานสาวเรียนอยู่ชั้นอนุบาล 2 แล้ว

ตอนที่นายสำรวยและภรรยาเริ่มต้นชีวิตคู่นั้นทั้งคู่เหมือนเริ่มต้นจากศูนย์อย่างแท้จริง คือไม่มีทั้งที่ดิน บ้านของตนเองต้องปลูกกระท่อบอยู่ในพื้นที่บ้านของพ่อแม่ภรรยา หลังจากนั้นอีกประมาณ 4 - 5 ปี จากการทำงานรับจ้างแล้วเก็บหอมรอมริบก็ได้มีที่ดินเป็นของตนเองโดยซื้อต่อจากคนในหมู่บ้านจำนวน 3 งาน ซึ่งนายสำรวยบอกว่าเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งที่สามารถมีที่ดินเป็นของตนเองได้แม้ไม่มีมรดกจากพ่อแม่มาเลย ภายหลังมีที่ดินแล้วก็ได้มาสร้างบ้านของตนเองโดยได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องที่ให้ไม้มาสร้างบ้าน แต่ที่ต้องซื้อเองคือสังกะสี และได้ปลูกสร้างบ้านกันเอง 2 คนสามภรรยา แม้ว่าในหมู่บ้านจะมีการให้वानหรือช่วยเหลือกันระหว่างชาวบ้านในการปลูกสร้างบ้านเรือนก็ตาม แต่เนื่องจากตนเองไม่มีเงินที่จะซื้อข้าวปลาอาหารเลี้ยงชาวบ้านได้ จึงได้ทำการปลูกสร้างกันเองไม่ได้บอกใคร และได้อยู่บ้านหลังนี้มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งลักษณะบ้านเป็นบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูงจากพื้นดินเพียงเล็กน้อย กว้างยาวประมาณ 4 x 5 เมตร มีห้องเพียงห้องเดียว โดยมีห้องส้วมจะอยู่หลังบ้านและเป็นส้วมซึม ใกล้เคียง บ้านจะเป็นโรงเรือนเล็กๆ สำหรับไว้เลี้ยงไก่ ซึ่งก็ได้ปลูกสร้างกันเองเช่นกันเมื่อ 1 ปีที่ผ่านมาเอง

ภายในบ้านมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเพียงพัดลมซึ่งน้องชายภรรยาให้มา และโทรทัศน์ขาวดำที่พ่อแม่ของภรรยาให้มาซึ่งอายุประมาณ 20 ปีมาแล้วและปัจจุบันเปิดได้เพียงช่องเดียวคือ ช่อง 7 เท่านั้น หลอดไฟฟ้ามียัง 1 ดวง โดยจะเสียค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 30 บาท แต่ภายหลังที่เริ่มลงทุนปลูกถั่วเหลืองเมื่อปีที่ผ่านมาเพราะสามารถกู้เงินโครงการ กข.คจ. ได้ ค่าไฟ

ได้เพิ่มขึ้นเป็น 90 บาทต่อเดือนเพราะต้องใช้ไฟฟ้าในการสูบน้ำขึ้นจากบ่อตอก (บ่อที่ลึกเพียง 8 เมตร ไม่ถึงกับลึกมากเหมือน บ่อบาดาล) เพื่อให้น้ำแก่พืช

นอกจากปลูกถั่วเหลืองและข้าวที่ปลูกเพียงปีละครั้งในที่ดินเช่าจำนวน 3 ไร่ ที่เช่าไว้ในอัตราค่าเช่าไร่ละ 600 บาท/ปี และที่เลือกปลูกถั่วเหลืองเนื่องจากปลูกง่ายและปลูกได้ถึง 3 ครั้งต่อปี ไม่มีต้นทุนมากนัก แต่ถ้าปลูกอ้อยซึ่งเป็นที่ยอมรับในจังหวัดนั้นจะมีต้นทุนสูงในการปลูก ส่วนข้าวจะปลูกเพื่อเก็บไว้กินเอง แต่ปีที่ผ่านมา (ปี 2542) พ่อของภรรยาขายสำรายป่วยเป็นอัมพาตเนื่องจากหกล้ม ทำให้ต้องขายข้าวเพื่อนำเงินมารักษาพยาบาล แม้ว่าจะมีบัตรผู้สูงอายุแต่เนื่องจากในการไปโรงพยาบาลแต่ละครั้งจะต้องมีค่ารถ โดยต้องเหมารถไปครั้งละ 500 บาท ตลอดระยะเวลา 1 ปี ดังนั้นเมื่อไม่มีค่ารถจึงจำเป็นต้องขายข้าวไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ผลผลิตไม่ว่าจะเป็นถั่วเหลืองหรือข้าวเมื่อหักหักค่าเช่าแล้วจะมีรายได้เพียงแค่พออยู่พอกินเท่านั้น

นอกจากจะเช่าที่ปลูกพืชแล้ว ในพื้นที่บ้านจะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อเอาไว้กินในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นมะเขือ พริก ขอมม มะละกอ ขี้เหล็ก มะพร้าว มะนาว เป็นต้น และได้ปลูกกล้วยน้ำว้าไว้ในพื้นที่บ้านด้วยแต่ไม่ค่อยได้ขายมากนัก เนื่องจากจะเอามาเลี้ยงไก่และเป็ดที่เลี้ยงไว้เพราะไม่มีเงินซื้ออาหารสัตว์ให้กิน โดยเป็ดนั้นจะซื้อมาตอนเล็กๆ ซึ่งมีราคาไม่กี่บาท แต่สำหรับไก่นั้นเนื่องจากเลี้ยงไก่ชนซึ่งมีราคาสูงแต่เนื่องจากเลี้ยงเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าไก่ธรรมดาทั่วไป ดังนั้นเวลาซื้อถ้าไม่มีเงินจะทำงานแลก โดยไก่ 1 ตัวจะทำงานแลกถึง 3 วัน

แม้ว่าจะได้ทำการเกษตรไม่ว่าจะเป็นทั้งปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ แต่อาชีพหลักจริงๆ ของครอบครัวก็คือ รับจ้างทางการเกษตร โดยจะมีงานรับจ้างมากที่สุดในช่วงของฤดูการปลูกอ้อย และช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่หลังจากนั้นในช่วงหลังสงกรานต์จะไม่มีการรับจ้างมากนักหรือบางเดือนไม่มีการเลย แต่นายสำรายก็ไม่หยุดนิ่งเพราะจะใช้เวลาวางในช่วงเย็นทำที่ดักหนูไว้ขายให้ชาวบ้านด้วย

ทั้งนี้เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดแล้วจะมีประมาณ 13,000 บาท/ปี แต่เมื่อดูทางด้านรายจ่ายแล้วมีถึงประมาณ 16,000 บาท/ปี โดยรายจ่ายที่เป็นสัดส่วนมากที่สุดคือเรื่องลูก ไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียน ค่ารถไปเยี่ยม ค่าขนม ฯลฯ และในขณะเดียวกันปีนี้เป็นหนี้โครงการ กข.คจ. อยู่ 10,000 บาท และหนี้กลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกอยู่ 3,000 บาท และยังเป็นหนี้ผู้ใหญ่บ้านที่ให้กู้ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อเดือน แต่จะเป็นเงินไม่มาก เพราะจะกู้ครั้งละ 500 – 600 บาท เท่านั้น และจะรีบหาเงินมาคืนโดยเร็วไม่เก็บไว้นาน ซึ่งเงินที่กู้จากกลุ่มออมทรัพย์และกู้จากผู้ใหญ่บ้านจะกู้เพื่อลูกเป็นส่วนใหญ่ไม่ว่าจะกู้เพื่อเป็นค่าเทอมลูก ค่ารถไปรับหรือไปเยี่ยมลูก รวมถึงค่าขนมให้ลูกด้วย และถ้าบางครั้งหาไม่ได้จริงๆ ครูที่โรงเรียนก็จะช่วยเหลือให้ผ่อนผันได้ และให้ค่าขนมแทนเองบางครั้ง

สำหรับลูกแล้วนายสำรายและภรรยาจะพยายามให้ลูกได้มีอาหารและขนมกินอย่างเต็มที่ แต่สำหรับตัวเองแล้วอาหารที่กินส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัวที่ปลูกเอง ส่วนเนื้อสัตว์นั้นจะกินบ้างและส่วนใหญ่จะเป็น ไข่ ปลา หรือหนู ที่หาได้ง่ายในห้วย หนองใกล้บ้าน แต่สำหรับเนื้อไก่นั้นได้กินบ้างจากไก่ที่เลี้ยงไว้เอง แต่จะไม่ค่อยได้กินมากนักเพราะกลัวหมด นอกจากนี้จะเป็นพวกไข่เป็ดจากที่เลี้ยงไว้เอง ส่วนข้าวนั้นจะกินข้าวที่ปลูกเอง ยกเว้นปีที่ต้องซื้อข้าวกินเนื่องจากขายข้าวไปหมดแล้ว แม้กระนั้นก็ตามนายสำรายก็ยอมรับว่าบางครั้งก็ไม่มีจะกินเหมือนกันประมาณ 3 – 4 ครั้ง/เดือนในช่วงที่ไม่มีการรับจ้างทำ โดยเฉพาะช่วงหลังสงกรานต์ ที่จะตัดอ้อยเสร็จกันแล้ว และเป็นเช่นนั้นมาได้ 2 ปีแล้ว เพราะเดิมนั้นหลังจากเก็บอ้อยแล้วยังมีคนมาจ้างงานเพื่อเป็นการรวมกรก่อสร้างแต่ปัจจุบันจะไม่มีการลักษณะดังกล่าวเลย

สำหรับเสื้อผ้าแทบไม่ต้องพูดถึงเพราะไม่มีโอกาสที่จะซื้อเสื้อผ้าใหม่ได้เลยเนื่องจากต้องเก็บเงินทุกบาทให้ลูก แต่ก็จะมีคนเอามาให้ตลอดทั้งญาติพี่น้อง หรือชาวบ้านที่รู้จักกัน ส่วนลูกนั้นครูที่โรงเรียนจะซื้อให้

แม้ว่านายสำรวยและภรรยาจะเห็นว่าภาระที่สำคัญที่สุดและหนักหนาที่สุด คือ เรื่องลูกชาย เพราะหากภาระเรื่องลูกไม่มีหรือลูกไม่มีพัฒนาการช้าอย่างที่เป็นอยู่คิดว่าจะแบ่งเบาภาระไปได้มาก ซึ่งหากลูกปกติเหมือนเด็กอื่นๆ ค่าใช้จ่ายต่างๆ จะลดลงเพราะไม่ว่าจะเป็นค่าเสื้อผ้า ค่าเทอม ค่ารถ จะไม่ต้องเสียมาก เพียงแค่มียกรยานลูกก็จะสามารถปั่นไปเรียนที่โรงเรียนใกล้บ้านได้เลย และมีค่าขนมเพียงเล็กน้อยต่อวันเท่านั้น

ถึงกระนั้นก็ตามในความคิดของนายสำรวยและภรณยานั้นก็ยังคิดว่าตนเองจะพาครอบครัวพ้นจากความยากจนได้ถ้าหากมีที่ดินสำหรับการเกษตรเป็นของตนเองเพียงแค่ 5 ไร่ เพื่อปลูกข้าวเหลือง ข้าวโพดและพืชข้าว เพราะจะเป็นอาชีพที่สามารถทำได้และจะทำให้ครอบครัวสามารถมีพอกอยู่พอกกินไม่ถึงกับร่ำรวย แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศด้วย ซึ่งถ้าเป็นไปได้ตนเองคิดว่าภายใน 3 ปีฐานะครอบครัวจะดีขึ้นไม่ด้อยาก และหากเป็นไปได้ก็จะซื้อหัวรถไถเพราะจะทำให้สามารถทำการเกษตรได้โดยไม่ต้องไปจ้างคนอื่นเนื่องจากค่าจ้างแพง และหากมีหัวรถไถจะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ได้มาก

แต่อย่างไรก็ตามที่สำคัญที่สุดและคิดหวังไว้คือ **“ทุนการศึกษาของลูก”** หัวรถไถยังไม่สำคัญเท่า เพราะทุกวันนี้ทำทุกอย่างเพื่อลูก เพื่อให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเองได้ เมื่อตนเองเป็นอะไรไปลูกจะได้อยู่ได้ตามลำพังด้วยตนเองไม่เป็นภาระแก่ใคร ดังนั้นไม่ว่าจะเหนื่อยยากลำบากแค่ไหนก็จะอดทนทำทุกอย่างเพื่อให้ลูกได้เรียนต่อไป

(วรลักษณ์ หิมะกลัส สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)

กรณีที่ 8 : นายสุจินต์ เจิมเฉลิม (ตัวอย่างจากจังหวัดพะเยา)

นายสุจินต์เป็นคนจังหวัดพะเยาตั้งแต่เกิด (บ้านเลขที่ 66/1) บ้านแม่ทะลาย หมู่ที่ 2 ตำบลพระธาตุซันแกง อำเภอจุน และได้ยู่กินกับนางสุณีมารยา ปัจจุบันมีลูกชาย 3 คน อายุ 19 ปี 12 ปี และ 5 ปี ตามลำดับ โดยลูกชายคนโตจบชั้นประถมปีที่ 6 แล้วและปัจจุบันไปทำงานอยู่กรุงเทพและไม่ได้ติดต่อกลับมาเลย ลูกชายคนที่สองกำลังจะขึ้นชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ส่วนคนเล็กอยู่ชั้นอนุบาล 2

หลังจากแต่งงานกันแล้วนายสุจินต์และภรรยายังคงอยู่บ้านพ่อแม่ได้ 2 – 3 ปี ก็ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านแม่ทะลาย เนื่องจากที่เดิมนั้นต้องรับจ้างไปวันๆ ตนเองเห็นว่าคงไม่รอดจึงได้ย้ายออกมาโดยเข้าไปถางป่าในหมู่บ้านและได้รับเอกสารสิทธิ์เป็นที่ สปก. จำนวน 1 ไร่ 75 ตารางวา แต่ต่อมาภรรยาเกิดป่วยเป็นโรคนีวต้องเข้ารับการผ่าตัด ตนเองต้องคอยดูแลและหาลูกไว้ที่บ้านก็ไม่ได้เพราะน้ำ ไฟ ในขณะนั้นที่ดินของตนยังไม่มี จึงได้ถามแลกที่ดินกับคนอื่นในหมู่บ้านจนได้ที่ดินที่อยู่ในปัจจุบันขนาด 45 ตารางวา และปลูกบ้านไม้ชั้นเดียวได้สูงเป็นพื้นดินขนาด 5 x 7 เมตร โดยนำไม้จากป่ามาสร้างบ้าน แต่เดิมมีห้องเพียง 1 ห้องเป็นห้องนอน แต่ต่อมาได้แบ่งย่อยเป็น 2 ห้องเพื่อให้ลูกชายได้แยกออกมา และเมื่อน้องชายมาก็จะให้นอนกับลูกชายนั่นเอง ส่วนห้องน้ำจะแยกไว้ต่างหาก มีไฟให้แสงสว่างในบ้านเพียง 1 ดวง และห้องน้ำอีก 1 ดวงเท่านั้น

ในบ้านมีเพียงโทรทัศน์สีซึ่งลูกชายคนที่สองอยากได้จึงได้ตัดสินใจไปทำงานแบกเม็ดโพมที่ใช้ทำพลาสติกที่จังหวัดนครปฐม เมื่อได้เงินค่าจ้างมาพอสมควรก็นำไปซื้อโทรทัศน์เก่าราคา 2,400 บาท ส่วนเครื่องเสียงนั้นเนื่องจากลูกชายคนโตอยากได้จึงตัดสินใจซื้อเครื่องเสียงของเก่าให้เช่นกัน ซึ่งโดยรวมแล้วจะเสียค่าไฟประมาณ 25 – 30 บาท/เดือนเท่านั้น ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่มากนัก

แต่ที่มักเป็นปัญหาและเป็นภาระอย่างมากของนายสุจินต์ก็คือนายสุจินต์ต้องรับภาระในเรื่องของน้องๆ อีก 5 คน ในฐานะพี่คนโต ซึ่งแต่ละคนก็ไม่มีความรู้เป็นหลักแหล่ง และน้องคนที่ 2 รองจากตัวเขาซึ่งป่วยเป็นโรคลิ้นหัวใจรั่วก็ได้มีอาการทรุดลงตั้งแต่เดือนธันวาคมที่ผ่านมา (ปี 2542) ซึ่งขณะนี้ยังไม่รู้จะเอาเงินที่ไหนไปรักษาเพราะจะต้องทำการผ่าตัดแม้ว่าจะมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยก็ตาม แต่จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลบ้างเป็นบางส่วน และยังมีภาระที่จะต้องนำไปส่งรักษาในจังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่เริ่มมีอาการซึ่งเป็นเช่นนี้เป็นเวลา 6 – 7 ปีมาแล้ว แต่ในปัจจุบันได้ย้ายมารักษาที่โรงพยาบาลในจังหวัดพะเยา นอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบลูกของน้องชายอีก 2 คน อายุ 10 ขวบ และ 3 ขวบตามลำดับอีกด้วย เพราะภรรยาของน้องชายก็ทำงานไม่ได้เนื่องจากต้องเฝ้าสามีที่โรงพยาบาล

สำหรับน้องๆ ที่เหลือแม้จะมีความรู้แต่ก็เป็นงานที่ไม่มีหลักแหล่งอาศัยรับจ้างทำงานในต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ และเมื่อไม่มีความรู้ก็จะกลับมาอยู่กับนายสุจินต์ที่บ้านเนื่องจากไม่มีบ้านเป็นของตนเองเลยสักคนเดียว ซึ่งก็จำเป็นจะต้องเลี้ยงดูกันไป โดยแต่ละครั้งจะผลัดกันมาพักชั่วคราวครั้งละ 10 – 20 วัน แต่ไม่สามารถบอกได้แน่นอนว่าครั้งเพราะจะขึ้นอยู่กับว่าน้องชายจะหางานได้หรือไม่

และที่มักจะก่อปัญหาให้ต้องกู้หนี้ยืมสินนอกจากเรื่องค่ารักษาพยาบาลน้องชายแล้ว ก็จะเป็นค่าฌาปนกิจศพ ซึ่งต้องเสียถึงประมาณ 180 – 200 บาท/ราย เนื่องจากในหมู่บ้านจะคิดค่าฌาปนกิจในอัตรา 20 บาท/คน และจากการที่ในทะเบียนบ้านของนายสุจินต์นั้นมีชื่อของทั้งครอบครัวนายสุจินต์ และน้องชายทั้งหมดจึงต้องเสียค่าฌาปนกิจถึง 9 คนด้วยกัน ทำให้ในแต่ละครั้งที่มีคนตายในหมู่บ้านต้องเสียค่าฌาปนกิจมากตามจำนวนของสมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้ยังได้เข้ากลุ่มฌาปนกิจอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งกลุ่มนี้จะเสียค่าใช้จ่าย 50 บาท/ครัวเรือน และแต่ละเดือนก็จะมีคนตายประมาณ 2 คนต่อเดือน จึงทำให้ภาระค่าใช้จ่ายส่วนนี้ค่อนข้างสูงเพราะหากไม่หามาจ่ายให้ก็จะหมดความเป็นสมาชิกของกลุ่มทันทีโดยไม่ได้รับเงินคืนเลย

ในขณะที่รายจ่ายนั้นมีอยู่มากมายถึงประมาณ 23,000 กว่าบาท ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของครอบครัว หรือเรื่องของน้องๆ แต่รายได้ที่ได้รับนั้นมีเพียงแครายได้จากการรับจ้างทั่วไปเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมนั้นนายสุจินต์กล่าวว่าตนจะเข้าไปรับจ้าง

ตัดไม้ในป่าด้วย แต่ปัจจุบันไม่ได้เข้าไปแล้วเนื่องจากนโยบายปิดป่าแต่ก็ฟังจะไม่ได้เข้าไปจริงเมื่อปีที่ผ่านมานี้เอง เพราะเดิมแม้จะปิดป่าแต่ก็ยังลักลอบเข้าไปตัดได้ซึ่งทำให้ชีวิตครอบครัวในขณะนั้นพอจะอยู่ได้ไม่ลำบากมากนักเพราะสามารถเอาไม้มาขายได้ถ้าจำเป็นต้องใช้เงิน แต่ก็จะไม่ทำบ่อยนอกจากจำเป็นที่ต้องใช้เงินเท่านั้น เพราะรู้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องถ้าต้องเข้าไปตัดไม้ในป่า แต่ปัจจุบันนี้ไม่ได้เข้าไปตัดไม้เลยเพราะมีการตรวจตราจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้อยู่เสมอจึงไม่ได้เข้าไป ในช่วงนั้นจะมีรายได้มากถึงประมาณปีละ 20,000 บาท (ปี 2541) แต่ภายหลังหลังจากที่ไม่ได้เข้าไปตัดไม้ในป่าแล้วมีรายได้ลดลงอย่างมาก เหลือเพียงประมาณปีละ 10,000 กว่าบาทเท่านั้น ทั้งนี้ในวันที่สัมภาษณ์นั้นนายสุจินต์ยอมรับว่าตั้งแต่เดือนธันวาคม 2542 ถึงปัจจุบัน (กุมภาพันธ์ 2543) มีรายได้จากการรับจ้างจริงๆ เพียง 500 บาทเท่านั้น

นอกจากรับจ้างทั่วไปแล้ว ก็ได้ทำการเกษตรโดยเช่าที่นาไว้ 5 ไร่ และจ่ายค่าเช่าเป็นข้าวจำนวน 70 ถัง/ปี ซึ่งที่นาน้ำชลประทานเข้าถึงโดยเป็นระบบชลประทานราษฎรที่จะปล่อยน้ำเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น ถ้าฤดูแล้งจะไม่มีน้ำเลย ข้าวที่ได้จะประมาณ 60 ถัง/ไร่ หรือได้ข้าวประมาณ 300 ถัง/ปี เนื่องจากสภาพพื้นดินเป็นดินตางและยังขาดเงินซื้อปุ๋ยอีกด้วย โดยนายสุจินต์ยอมรับว่ามีเงินที่จะซื้อปุ๋ยใส่เพียง 1 กระสอบ หรือ 50 กิโลกรัมเท่านั้นและบางปีแทบจะไม่ได้ใส่เลย และจะใช้ปุ๋ยยูเรียสูตร 16-0-0 แทนที่จะใส่สูตร 16-20-0 ซึ่งจะทำให้ได้ผลผลิตข้าวที่ดีกว่า แต่เนื่องจากปุ๋ยสูตร 16-20-0 จะสามารถใส่ได้สำหรับที่นาเพียง 3 ไร่เท่านั้นไม่พอสำหรับที่นาของตนและตนก็ไม่มีเงินที่จะซื้อปุ๋ยเพิ่ม แต่ถ้าเป็นปุ๋ยยูเรียจะสามารถใส่ได้ทั้ง 5 ไร่ แต่ผลผลิตนั้นจะไม่ดีคือข้าวจะเมล็ดค่อนข้างลีบไม่สวย และผลผลิตที่ได้ทั้งหมดนั้นก็จะต้องหักให้เจ้าของที่ดิน 70 ถัง หักค่าจ้างรถไถ 50 ถัง และต้องหักข้าวบางส่วนเพื่อนำไปใช้คินกของทุนข้าวของหมู่บ้านที่ตนเองยืมมาเมื่อปีที่ผ่านมานี้เนื่องจากไม่เพียงพอกับการบริโภคในปีนั้น ส่วนที่เหลือประมาณ 150 ถัง จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน ซึ่งก็จะไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดเช่นเดิม

เมื่อหมดจากฤดูทำนายนายสุจินต์ก็จะทำงานรับจ้าง และถ้าไม่มีงานรับจ้างให้ทำก็จะหา หอย ปู ปลา ตามที่นาหนองน้ำ มากินกันเองในครัวเรือนและบางส่วนจะเอาไปขายเพื่อหาเงินให้ลูกไปโรงเรียน สำหรับภรรยานั้นก็แค่ช่วยทำนาเพราะจะทำงานรับจ้างไม่ไหวเนื่องจากยังมีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงมากนัก นายสุจินต์กล่าวว่าในใจจริงๆ อยากจะไปทำงานรับจ้างอยู่กรุงเทพเพื่อจะไปหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัวแต่เนื่องจากจะต้องดูแลน้องชายที่ป่วยจึงไม่ได้ไป

ในปัจจุบันนี้ครอบครัวนายสุจินต์มีหนี้ติดค้างกับสหกรณ์การเกษตรอยู่ 6,800 บาท ซึ่งกู้เมื่อปี 2539 เอามาซื้อวัวในราคา 5,500 บาท เพื่อจะเลี้ยงไว้ขาย แต่เนื่องจากภรรยาป่วยเป็นนิวจึงต้องขายไปในราคา 5,000 บาท ถึงแม้จะขาดทุน แต่ก็จำเป็นต้องขายเพื่อนำเงินมารักษาภรรยา ปัจจุบันเงินจำนวนนี้ยังไม่ได้ใช้คืนเลยแม้แต่บาทเดียวคอยส่งแต่ดอกเบี้ยเท่านั้น และเมื่อสองเดือนที่ผ่านมาได้ไปกู้เงินจำนวน 5,000 บาท ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน เพื่อนำมาน้องชายไปเข้ารับการผ่าตัดที่โรงพยาบาลแม้ว่าจะมีบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยก็ตาม

ด้วยความขาดแคลนเงินทองรวมถึงจำนวนผลผลิตที่ได้ค่อนข้างต่ำทำให้บางครั้งต้องอดอาหารบ้างโดยเฉพาะในช่วงมือเย็นเพื่อให้ลูกเมียได้กินอิ่มครบ 3 มื้อ ช่วงที่ต้องอดอาหารมักเป็นช่วงหลังจากเดือนเมษายนจนถึงเดือนพฤศจิกายนซึ่งเป็นช่วงที่มักไม่ค่อยมีงานรับจ้าง อาหารส่วนใหญ่ที่รับประทานกันก็คือ ผักต่างๆ ที่เก็บตามทางหรือที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ กุ้ง หอย ปู ปลาที่หาได้ตามหนองบึงต่างๆ ส่วนเนื้อหมู เนื้อไก่นั้นมักไม่ค่อยได้กินเท่าไรนัก ส่วนไก่แม้จะเลี้ยงไว้บ้างแต่ก็จะกินน้อยมากเพราะกลัวจะหมด

นอกจากเรื่องอาหารแล้วเรื่องเสื้อผ้าก็น่าสนใจไม่ต้องพูดถึงเพราะจำได้ว่าเสื้อผ้าที่ซื้อครั้งสุดท้ายก็เมื่อ 3-4 ปีมาแล้วซึ่งซื้อเนื่องจากต้องไปทำงานที่สงขลา และปัจจุบันก็ยังคงใช้เสื้อผ้าชุดดังกล่าวเช่นเดิมซึ่งมีเพียง 3-4 ชุดเท่านั้น ทั้งสามีและภรรยา ส่วนลูกชายนั้นก็มักจะเป็นเสื้อผ้าที่รับบริจาคมาเป็นส่วนใหญ่

นายสุจินต์ยอมรับว่าที่ตนเองยากจนอยู่เช่นนี้เป็นผลเนื่องมาจากอดีตและปัจจุบัน คือพ่อแม่ทั้งตนเองและภรรยาไม่มีทุนมาให้เลย ต้องเริ่มจากที่ไม่มีอะไรต้องชวนขายหาตัวเองทั้งหมด และปัจจุบันยังต้องรับผิดชอบครอบครัวของตนเอง รวมถึงน้องๆ ของตนด้วย ทำให้เมื่อหาเงินมาได้ก็ไม่สามารถสะสมไว้ได้ต้องนำมาใช้จ่ายจนหมดและยังเป็นหนี้อีก

สำหรับอนาคตนั้นนายสุจินต์ยอมรับว่ายังมองไม่เห็นอนาคตเลยว่าจะพ้นจากความยากจนได้อย่างไรเพราะแม้ว่าจะพยายามเข้าร่วมการอบรมที่ภาครัฐจัดมาให้ก็พบว่าไม่สามารถทำให้รายได้หรือความเป็นอยู่ของตนดีขึ้นเลย ไม่ว่าจะเป็นการอบรมการทำเกษตร ซึ่งมักจะเป็นการอบรมให้ปลูกพืชจำพวกไม้ยืนต้น แต่เนื่องจากที่ดินของตนเป็นที่นาและไม่มีน้ำต้องรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียวจึงทำให้ไม่ได้รับประโยชน์มากนักจากการอบรม และไม่ว่าจะทำอะไรก็ดูเหมือนจะมีอุปสรรคขัดขวางไปหมด ไม่ว่าจะเป็นการทำเกษตรก็ไม่มีน้ำ ซึ่งถ้ามีน้ำเพียงพอตนเองคิดว่าจะปลูกพวกพืชผักสวนครัวไว้ขายที่ตลาดเพราะเป็นงานที่ค่อนข้างเบา หรือถ้าจะค้าขายก็ไม่มีทุนรอนพอ จะเข้าไปเป็นกรรมกรในเมืองก็ไม่มีเส้นสาย หรือสมัครไม่ได้เนื่องจากงานนั้นจะมีคนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงคิดว่าถ้ามีอะไรให้ทำได้ในขณะนี้อย่างไรก็ตามตนเองจะทำหมดขอแค่มีงานทำก็พอใจแล้วในชีวิตนี้เพราะถ้ามีงานทำนั้นหมายถึงลูกเมียจะไม่อดอยากเหมือนที่เป็นอยู่

อย่างไรก็ตามนายสุจินต์กล่าวว่าถ้าเป็นไปได้จะขอกู้เงินโครงการ กข.คจ. ในรอบใหม่นี้เพื่อนำมาซื้อสัตว์ไว้เลี้ยงขาย ไม่ว่าจะเป็น ไก่ หรือ วัว ก็ได้ แต่ก็ไม่ค่อยมั่นใจว่าจะได้เพราะเห็นว่าการมกของโครงการมักให้กับคนรวยในขณะที่คนจนอย่างเขาไม่ได้รับเงินกู้เลย และยังมีข้อจำกัดอีกคือคนที่ไม่มีหนี้สินการขอโครงการจะไม่สามารถกู้เงินโครงการนี้ได้ด้วย

ในปัจจุบันนี้สิ่งที่นายสุจินต์รู้สึกหนักใจคือเรื่องการศึกษาของลูกคนที่ 2 ที่กำลังจะขึ้นชั้น ม.1 ที่แต่เดิมนั้นจะได้ทุนเรียนในชั้น ป. 1 – 6 แต่พอจะขึ้น ม. 1 นี้ยังไม่รู้ว่าจะให้เรียนได้หรือไม่ เพราะไม่มีเงินจะส่งเรียน แต่สำหรับตัวลูกชายเองนั้นอยากจะเรียนต่อ และตัวนายสุจินต์เองนั้นก็อยากให้ลูกชายได้เรียน เพราะตัวนายสุจินต์และภรรยาซึ่งจบเพียงชั้นประถม 3 ทั้งคู่ เนื่องจากเป็นพี่คนโตของในบรรดาพี่น้อง 6 คน และ 9 คนตามลำดับ จึงได้พูดกับลูกไว้ว่าถ้าอยากเรียนจริงๆ ก็จะทำให้เขาเรียนแทน ซึ่งยังไม่รู้ว่าผลที่สุดแล้วจะสามารถให้ลูกเรียนได้หรือไม่ เพราะเฉพาะค่าเทอมตนเองก็ไม่มีเงินจะจ่ายแล้วยังต้องจ่ายค่าสมุด ดินสอต่างๆ อีก แม้ว่าชุดนักเรียนนั้นจะต้องเสียเงินซื้อเพราะได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิศุภนิมิตก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นจำนวนเงินที่มากพอสำหรับตนเอง แม้ว่าการศึกษาของลูกคือเป้าหมายสูงสุดในชีวิตซึ่งตนเองก็ยังไม่รู้ว่าจะได้หรือไม่ เพราะคิดว่าหากลูกได้เรียนจริงๆ ก็จะสามารถเอาตัวรอดได้ มีชีวิตที่อยู่ดีกินดีกว่าพ่อแม่ ไม่ต้องลำบากเหมือนตนเอง

(วรลักษณ์ ทิมะกลัส สัมภาษณ์เมื่อ 19 - 20 ก.พ. 43 และ 23 ก.พ. 43)